

Міністерство освіти і науки України
Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний університет»

А. А. РУБАН

**ПРАКТИКУМ
ЗІ ВСТУПУ ДО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА**

Навчальний посібник для студентів
вищих навчальних закладів

Слов'янськ / Дніпро – 2023 р.

УДК 82.0(076.5)

ББК 83я73

Р 820

Рубан А. А.

Р 820 Практикум зі вступу до літературознавства [Електронний ресурс]: навчальний посібник [для студентів вищих навчальних закладів]. Слов'янськ / Дніпро, 2023. 152 с.

Затверджено вченою радою ДДПУ. Протокол № 2 від 19.10.2023 р.

Рецензенти:

Шеховцова Т. А. – професор кафедри слов'янської філології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, доктор філологічних наук, професор;

Біличенко О. Л. – професор, завідувач кафедри української мови та літератури ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», доктор наук із соціальних комунікацій, професор.

Посібник містить різноманітні завдання та матеріали для проведення практичних занять за курсом «Вступ до літературознавства». До кожної теми запропоновано тематику лекційних та практичних занять, подано основний глосарій. Характер та зміст запропонованих завдань спрямовано на формування та розвиток навичок сприйняття, інтерпретації та самостійного літературознавчого аналізу. Завдання та приклади базуються на матеріалі української та світової літератури, що дозволяє осмислити літературознавство як універсальну науку.

Для студентів філологічних спеціальностей.

УДК 82.0(076.5)

ББК 83я73

ЗМІСТ

| | |
|---|-----|
| ВСТУП | 5 |
| РОЗДІЛ I. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни «Вступ до літературознавства» | 7 |
| РОЗДІЛ II. Тематика та зміст лекційних занять | 14 |
| РОЗДІЛ III. Тематика та зміст практичних занять | 39 |
| РОЗДІЛ IV. Практичні завдання | 50 |
| 4.1. Зміст літературного твору | 50 |
| 4.2. Форма художнього твору | 54 |
| 4.2.1. Художній образ. Класифікація образів | 54 |
| 4.2.2. Прийоми та засоби образотворення | 58 |
| 4.2.3. Психологізм, його прояви в художній літературі | 80 |
| 4.2.4. Художній час та художній простір | 81 |
| 4.3. Сюжет, композиція, структура художнього твору | 81 |
| 4.3.1. Аналіз сюжету та композиції | 81 |
| 4.3.2. Рамковий комплекс | 85 |
| 4.4. Аналіз художньої мови твору | 88 |
| 4.4.1. Номінативна та лексико-експресивна функції художньої мови | 88 |
| 4.4.2. Лексико-синонімічна функція | 90 |
| 4.4.3. Види словесно-предметної образотворчості | 95 |
| 4.4.4. Алегорична образотворчість слів (тропи) | 99 |
| 4.4.5. Інтонаційно-синтаксична виразність художньої мови Поетичні фігури мови | 110 |
| 4.5. Віршування | 111 |
| 4.5.1. Метрична і силабічна системи віршування | 111 |
| 4.5.2. Силабо-тонічна система віршування | 114 |
| 4.5.3. Тонічна система віршування. Між віршем та прозою | 127 |

| | |
|---|-----|
| 4.6. Роди та жанри літератури | 131 |
| 4.6.1. Епос як рід літератури. Жанри епосу | 131 |
| 4.6.2. Лірика як рід літератури. Жанри лірики | 132 |
| 4.6.3. Драма як рід літератури. Жанри драми | 135 |
| 4.7. Літературний процес | 137 |
| 4.7.1. Літературні напрями XVIII – п. XIX ст. Реалізм як літературний метод та напрям | 137 |
| 4.7.2. Модернізм і його течії | 141 |
| РОЗДІЛ V. Питання до самоконтролю | 146 |
| РОЗДІЛ VI. Література | 149 |

ВСТУП

«Вступ до літературознавства» читається для першокурсників філологічних спеціальностей. Цей курс покликаний ознайомити студентів з основними положеннями, принципами та поняттями теорії літератури та методології літературознавства, а також виробити навички аналізу ідейної та художньої своєрідності творів літератури.

Академічне вивчення літератури передбачає знайомство з історико-політичним дискурсом, обставинами певної доби, рухом філософської та громадської думки, літературними напрямками і течіями, видатними постатями мистецтва художнього слова, їхньою біографією, життям, діяльністю, творчістю. Підручники з теорії літератури та літературознавства надають ґрунтовні знання стосовно жанрової структури літератури, системи тропів, зображально-виражальних засобів тощо. Комплекс літературознавчих дисциплін створює міцну теоретичну базу.

Пропонований посібник має на меті зосередити увагу студентів на найважливіших, найбільш актуальних питаннях, що вивчаються, а допомогти студенту та викладачеві у роботі на практичних заняттях, в організації самоосвіти студентів-першокурсників, також допомогти у підготовці до практичних занять та екзамену.

Навчальний посібник "Практикум зі вступу до літературознавства" є систематизованим збірником завдань і вправ, спрямованих на вироблення у студентів практичних навичок сприйняття та інтерпретації художнього тексту. Зміст посібника відповідає основним розділам курсу ВНЗ «Вступ до літературознавства». У ньому представлені: програма курсу «Вступ до літературознавства», теми та плани лекцій і практичних занять, основний глосарій до кожної теми, практичні завдання та питання для самоконтролю, список основної та додаткової науково-критичної літератури.

У кожному розділі виділено всі основні теми, для вивчення яких складено проблемні питання, вказано список основної літератури. До кожної теми надано теоретичний блок, що включає літературознавчі поняття в класичному їхньому трактуванні. Це жодною мірою не перешкоджає студентам, враховуючи попередній досвід, рівень розвитку літературознавства на сучасному етапі, сформулювати власну точку зору.

Навчальний посібник включає завдання та приклади, що базуються на матеріалі української та світової літератури, що дозволить осмислити

літературознавство як універсальну науку, принципи та положення якої мають значущість у будь-якій національній культурі.

Посібник призначений для студентів-філологів, а також вчителів-словесників та всіх зацікавлених природою художнього слова.

РОЗДІЛ I

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОБСЯГ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «ВСТУП ДО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА»

Розділ № 1. Вступ до курсу «Вступ до літературознавства»

Літературознавство – наука про сутність, походження та розвиток художньої словесності

Основні дисципліни науки про літературу: історія літератури, теорія літератури, літературна критика. Допоміжні дисципліни Л.: історіографія, палеографія, текстологія, бібліографія тощо. Л. та інші науки: лінгвістика, мистецтвознавство, психологія, соціологія, філософія, історичні науки. Предмет та завдання курсу, його місце в навчанні студента-філолога.

Художня література як форма осягнення дійсності

Естетичне та художнє. Естетичне як філософська категорія, місце та роль естетичного в житті людини та суспільства. Прекрасне, високе та діонісійське. Естетизм.

Мистецтво як пізнавальна діяльність. Теорія наслідування й символізації. Типове й характерне.

Загальне й відмітне в художньому досягненні та науковому пізнанні світу: специфіка предмета, мети, форм.

Поняття художнього образу та його особливостей. Види узагальнення в літературі – типізація й ідеалізація. Роль вигадки в створенні художнього образу. Умовність і життєподібність. Пізнавальне, виховно-перетворююче та естетичне значення художнього образу.

Література – мистецтво слова. Пізнавально-естетичні можливості мови як основного засобу створення літературних образів. Змістовні особливості словесних образів. Простір і час у літературі. Хронотоп.

Розділ № 2. Літературний твір як художнє ціле

Поняття про зміст художньої літератури. Поняття про форму. Умовність поділу художнього твору на зміст і форму. Традиційний, дихотомічний, багаторівневий та інші підходи в розмежуванні форми і змісту художнього твору. Форма і зміст як філософські категорії. Установка на єдність форми і змісту в сучасному літературознавстві.

Зміст художнього твору

Тема, ідея, проблема літературного твору. Об'єктивна основа й суб'єктивне начало в темі художнього твору. Тематична цілісність літературного твору та роль системи мотивів у створенні такої тематичної цілісності. Тема і мотив у співвідношенні та взаємодії. Вічні теми. Культурно-історичний аспект тематики.

Тема як проблема (проблематика), явище, предмет, відібраний, усвідомлений і художніми засобами відтворений письменником. Головна та допоміжні теми художнього твору. Тематика. Роль теми в художньому творі. Тематика як категорія літературознавства.

Ідейно-змістова сторона мистецтва. Значення автора, історичні долі авторства. Натхнення. Мистецтво і гра. Типи авторської емоційності. Пафос і його різновиди: героїчний, трагічний, ідилічний, сентиментальний, романтичний, комічний. Катарсис. Роль підтексту у виявленні пафосу літературного твору.

Форма художнього твору

Художні образи; єдність загального та індивідуального у формі індивідуального. Одночасність, обмеженість процесу художнього узагальнення та індивідуалізації.

Різновиди й класифікація літературних образів. Класифікація образів за предметністю, за змістовими узагальненнями, за структурою. За предметністю – образ-деталь, фабульний образний пласт, образи характерів та обставин. За змістовими узагальненнями – індивідуальні, характерні, образи-мотиви, архетипи. За структурою – автологічні, металогічні, алегорико-символічні. Історичні долі художнього образу. «Вічні» образи художньої літератури.

Типологія образів людей (образи-персонажі), природи (образи-пейзажі), речей, обстановки (образи-речі) тощо. Умовність такого поділу. Поняття образу дійової особи, персонажа, героя, характеру, типу. Конкретно-історичне і загальнолюдське в образі, типі. Деталь як засіб художньої індивідуалізації, її значення в створенні поетичного образу.

Жанрові особливості художніх творів, що визначають різний характер образів у нарисі, романі, поемі тощо. Шляхи аналізу образів-персонажів у художніх творах: ліричних, прозаїчних, драматичних. Проблема реального прототипу. Роль фантазії, вигадки в художній творчості. Форми умовності та фантастики в художньому творі.

Психологізм. Форми психологізму. Прийоми та засоби психологізму в художньому творі.

Художній час і художній простір, їхня класифікація.

Будова прозаїчного тексту

Сюжет літературного твору. Життєві конфлікти та їхнє своєрідне відображення в сюжеті художньої літератури. Тема, ідея і сюжет, їхній взаємозв'язок.

Сюжет в ліричних творах. Безсюжетні твори. Сюжети «психологічні» і «соціально-характерні». Їхнє тлумачення.

Суперечки про сюжет. Сюжет як розвиток, хід власне подій, дій в їхній авторській інтерпретації. Елементи сюжету. Типологія сюжетів: оригінальні (конкретно-історичні) та «вічні» (позачасові, притчево-алегоричні). Проблема сюжетних впливів і запозичень.

Фабула як розповідь про подію, зображену в літературному творі в їхній хронологічній послідовності. Фабула проста і складна.

Сюжет і фабула, їхня єдність і своєрідність. Відмінність сюжету від фабули за порядком оповіді, мотивуванню оповіді. Сюжетні та позасюжетні елементи в художньому творі.

Композиція – побудова твору, певна система засобів розкриття та організації його образів, їхніх зв'язків і стосунків. Обумовленість композиції твору його змістом і жанром. Самостійна змістовність композиції. Своєрідність композиції ліричного твору. Різноманітність засобів, вживаних письменниками в розвитку дії твору: упередження, описи, відступи, вставні епізоди, перестановки, обрамлення, антитези. Роль пейзажу в композиції твору. Сильова єдність композиційних засобів. Композиція окремих образів художнього твору. Шляхи зображення внутрішнього вигляду персонажа: поглиблення якої-небудь його провідної риси (М. В. Гоголь, М. Є. Салтиков-Щедрін), розкриття «діалектики душі» (Л. М. Толстой, М. А. Шолохов), підпорядкування індивідуальних властивостей його соціально-типовій суті (О. М. Островський), використання складних світлотіней, протиріч соціально-типового та індивідуального (А. П. Чехов) тощо.

Проблема хронотопу в художньому творі. Різноманітність шляхів зображення персонажа, його внутрішнього світу (авторська характеристика, внутрішні монологи, взаємнохарактеристики персонажів, діалоги, щоденники, листування, вчинки тощо).

Майстерність композиції великих літературних творів.

Розділ № 3. Художня мова

Мова художнього твору як основа літератури. Загальноживані слова, що становлять основу поетичної лексики. Багатозначність слова. Слова в їхніх прямих значеннях. Архаїзми, неологізми, діалектизми, жаргонізми, вульгаризми, варваризми. Їхня роль в художньому творі.

Поетична семантика. Тропи поетичної мови. Метафора та її функція. Метонімія, її роль у художньому тексті. Синекдоха. Порівняння, його естетична функція. Епітет і його відмінність від логічного означення. Метафоричний епітет. Оксюморон, його катахреза, їхні художні функції. Алгоритм, її умовна природа. Гіпербола. Літота. Іронія. Сарказм. Перифраза. Евфемізм. Жанротворча роль тропів. Поетичний синтаксис. Синтаксис поетичної мови порівняно з синтаксисом звичайної мови. Інтонація. Фігури поетичної мови: інверсія, анаколупф, асиндетон, полісиндетон, анафора, епіфора, повтор, паралелізм, еліпсис, риторичне питання, звернення, вигук, градація. Звукова організація поетичної мови. Звукові повтори, їх види: суміжні, кільце, стик, асонанс, алітерація. Звукові асоціації: ономаіопея, звукова метафора.

Художньо-естетична функція образотворчо-виразних засобів мови.

Розділ № 4. Віршування

Мова прозаїчна й віршована. Специфіка ритмічної організації прозаїчної та віршованої мови. Конкретні особливості ритмічної організації вірша, обумовлені своєрідністю національної мови. Поняття про вірш як одиницю віршованого ритму. Віршування. Зв'язок віршування з системою тієї або іншої національної мови та з історичними умовами розвитку літератури. Вплив на систему віршування рухливості і нерухомості наголосів, довготий стислості складів. Системи віршування.

Метрична (антична) система віршування, її основні особливості. Гекзаметр. Пентаметр. Цезура.

Силабічна система віршування.

Силабо-тонічне віршування. Двоскладові розміри: ямб, хорей. Трискладові розміри: дактиль, амфібрахій, анапест. Ритмічні визначники силабо-тонічного вірша. Ритміко-інтонаційна будова вірша. Кількість стоп у вірші. Різностопні вірші (вільний вірш). Пірихій. Спондей. Закінчення віршів. Проклітика та енклітика. Ритм і синтаксис. Перенесення. Цезура.

Рима. Смысловое, ритмотворче, композиційне і звукове значення рими. Види рим (чоловіча, жіноча, дактилічна, гіпердактилічна, точна, неточна). Білий вірш. Строфа. Засоби творення строфи. Види римування. Строфа і синтаксис. Види строф та астрофічна будова вірша.

Тонічна система. Поняття про особливості вірша усної народної поезії. Дольник. Музично-тонічні властивості народного вірша. Верлібр. Тактовик. Акцентний вірш.

Розділ № 5. Літературні роди та жанри

Конкретно-історичні передумови виникнення і розвитку, розквіту або занепаду, життя або смерті різних родів, видів і жанрів художньої літератури як способів і форм зображення.

Епос. Лірика. Драма. Своєрідність їх цілей, змісту і форм. Відносний характер того або іншого роду художньої літератури. Наявність ліризму в епосі. Синтетичний характер драми. Зв'язок драми з театром.

Диференціація родів художньої творчості по видах. Виникнення і розвиток видів художніх творів в історико-літературному процесі. Конкретно-історичний характер видів художньої творчості. Художній вид як цілісна єдність конкретного змісту (ідейно-тематичні, сюжетні ознаки) та його художні втілення (особливості композиції, мови). Взаємозв'язок видів і відома умовність меж між ними. Найголовніші види прози або епосу (епопея, роман, повість, оповідання, новела, казка, байка, документальні види тощо); лірики (ода, елегія, сатира, романс, послання, епіграма, пісня); драми (трагедія, комедія, драма, водевіль, мелодрама, фарс). Наявність проміжних родових і видових формоутворень (поема, балада). Трансформація видів у процесі історичного розвитку, визначених розвитком громадських відносин.

Жанр як конкретне вираження виду (сімейно-побутовий, соціально-психологічний, громадський, історичний роман; соціально-побутова, політична, філософська драма тощо). Жанрова своєрідність художнього твору, визначена його тематичною спрямованістю, об'ємом і мірою охоплення зображуваних явищ, характером їхнього освоєння, трактування, оцінки.

Наявність суперечок і термінологічного різнобою в розумінні родового й видового поділу художньої літератури.

Розділ № 6. Літературний процес

Загальні закономірності літературного процесу

Поняття літературного процесу як закономірного історичного розвитку літератури. Проблема національної самобутності історико-літературного процесу. Література і фольклор. Відносна самостійність і спадкоємність в розвитку літератури.

Внутрішньолітературні зв'язки. Спадкоємність і продовження кращих традицій: проблема традицій і новаторства, «вічні» теми, герої і твори, засоби зображення, ідеї типи тощо. Новаторство. Епігонство.

Суперечка про мистецтво та його роль у ХХ–ХХІ ст. Концепція кризи мистецтва.

Стадії літературного розвитку. Художній метод і стиль. Літературні напрями

Світовий історико-літературний процес, що проявляється в найрізноманітніших ідейно-естетичних і національно-історичних формах. Його типологія.

Поняття типу творчості. Реалістичний і нереалістичний типи творчості.

Поняття художнього методу як загального принципу творчого відношення художника до зображуваної реальності, як принцип суб'єктивного втілення об'єктивної реальності в реальність художню.

Реалізм і романтизм як художні методи. Їх місце в історико-літературному процесі.

Поняття літературного напрямку як сукупності духовних та естетичних принципів, характерних для творчості ряду письменників, літературних шкіл і угруповань. Загальне і національно-специфічне в літературних напрямках. Літературний напрям і літературні течії (тенденції). Течія – складова частина (конкретизація) напрямку.

Стиль 1) конкретне втілення художнього методу; 2) стійка спільність образної системи, засобів художньої виразності, які характеризують своєрідність творчості письменника. Індивідуальний стиль письменника. Різноманітність і суб'єктивність індивідуальних стилів у літературі. Національні стильові школи, закономірності їх виникнення і розвитку. Загальне і специфічне в національних стильових школах.

Стадіальність літературного розвитку. Виникнення і розвиток художніх методів і літературних напрямків: реалізм Відродження,

класицизм, сентименталізм, романтизм, реалізм, символізм, імпресіонізм,
модернізм і постмодернізм.

РОЗДІЛ II

ТЕМАТИКА ТА ЗМІСТ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ

Лекція 1. Літературознавство – наука про сутність, походження й розвиток художньої словесності

1. Предмет, задачі курсу, його місце в процесі навчання студента-філолога.
2. Основні та допоміжні дисципліни науки про літературу.
3. Літературознавство та інші науки.

Самостійне опрацювання

Напрями і течії зарубіжного та українського літературознавства
Основна література

1. Астрахан Н. І. Теорія літератури: основи, традиції, актуальні проблеми: навчальний посібник. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2021. С. 6–20. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/32716/1/Astrahan.pdf>

2. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури. Київ, 2001. С. 3–17.

3. Орлова О. В., Орлов О. П. Основи літературознавства. Тексти лекцій: навч.-мет. посібник для підготовки здобувачів освітнього ступеня «бакалавр» галузь знань 01 Освіта / Педагогіка за спеціальністю 014 Середня освіта «Мова і література (англійська / німецька)». Полтава: ПНПУ, 2020. С. 5–7.

4. Пангелова М. Б. Курс лекцій з навчальної дисципліни «Вступ до літературознавства» для студентів I курсу денної та заочної форм навчання за напрямом 6.020303 – «Філологія. Мова і література». Переяслав-Хмельницький, 2017. С. 21–32.

5. Ференц Н. С. Основи літературознавства. К.: Знання, 2018. Розділ 1.

Додаткова література

1. Ткаченко А. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства). К., 1998.

2. Білоус П. В. Вступ до літературознавства: навч. посіб. К.: ВЦ «Академія», 2011.

3. Галич О. А. Вступ до літературознавства: підручник для студ. вищ. навч. закл. Луганськ, 2010.

4. Літературознавчий словник-довідник. К., 1997.

5. Вступ до літературознавства. Хрестоматія / упорядник Н. І. Бернадська. К., 1995.

6. Моклиця М. Основи літературознавства. Тернопіль, 2002.
7. Моклиця М. Вступ до літературознавства: навч. посіб. Луцьк, 2011.
8. Наєнко М. К. Історія українського літературознавства і критики: навч. посіб. Київ: Академія, 2010. 520 с. (Серія «Альма-матер»).

Основний глосарій

Архівознавство – допоміжна літературознавча дисципліна, яка займається розробкою методів збору, систематизації і зберігання документів, вивченням історії та організації архівної справи.

Бібліографія – допоміжна літературознавча дисципліна, наука, що займається збором інформації про твір (автор, час написання і видання, кількість надрукованих примірників, ціна), реєстрацією всіх друкованих видань.

Герменевтика (грец. *hermeneutike* – роз'яснюю, коментую) – наука про мистецтво розуміння, про принципи інтерпретації текстів (не тільки художніх). Термін пов'язаний з ім'ям бога Гермеса, який передавав і пояснював смертним волю богів.

Джерелознавство – допоміжна літературознавча дисципліна, наука, що займається вивченням джерел теорії та історії літератури (незавершених, попередніх, первинних редакцій, чорнових матеріалів, записників, задумів і інших матеріалів).

Історіографія літературна – допоміжна літературознавча дисципліна, яка займається дослідженням історії розвитку та накопичення знань з літературознавства

Історія літератури – основний розділ літературознавства, що вивчає історичний розвиток літератури в її зв'язку з розвитком людського суспільства і людської свідомості.

Компаративістика, або порівняльне літературознавство, – галузь літературознавчої науки, яка займається порівнянням однієї національної літератури з іншою або іншими національними літературами, а також вивченням зв'язків літератури з іншими царинами духовної культури (мистецтвом, філософією, гуманітарними дисциплінами, релігією тощо).

Лінгвістика (мовознавство) – наука про мову, об'єктом її є будова, функціонування і історичний розвиток мови, мова у всьому об'ємі її властивостей і функцій.

Літературознавство – сукупність наук, які вивчають мову в її естетичній функції (художнє висловлювання, художня література).

Основні об'єкти літературознавства – генезис, історія, типологія, закономірності розвитку, структура творів, мова художньої літератури.

Літературно-художній текст – мовна грань літературного твору, носій художньої інформації, який, на відміну від інших знакових систем, в процесі художньої комунікації призводить не до втрати, а до приросту сенсу.

Літературна критика – основний розділ літературознавства, мистецтво оцінювати сучасний твір з позицій сучасного читача, розвитку і вимог суспільства.

Палеографія – допоміжна літературознавча дисципліна, наука, що вивчає пам'ятники стародавньої писемності з метою встановлення місця і часу їх створення.

Поетика (від грец. «творче мистецтво») – одна з літературознавчих дисциплін, що вивчає з точки зору певної науково-методологічної позиції загальні, стійкі елементи, які у взаємозв'язку становлять художню літературу, літературні жанри, окремі твори. Існує загальна (теоретична), історична поетика.

Структура тексту (від лат. *structura* – взаєморозташування і зв'язок складових частин, будова) – система відносин між елементами, що складають даний текст і визначають його особливості.

Семіотика тексту (грец. *semeion* – знак) – вивчення тексту як знакової системи.

Семантика тексту (від грец. *semantikos* – позначає) – смислова сторона тексту. Семантика тексту формується безпосереднім співвідношенням з реальною позамовною дійсністю, ситуативною прихильністю і незвідністю загального змісту тексту до значень його елементів.

Теорія літератури – основний розділ літературознавства, який вивчає сутність літератури як мистецтва слова, її специфіку і основні закономірності розвитку, а також розробляє самі способи пізнання художньої словесності.

Текстологія – допоміжна літературознавча дисципліна, що вивчає способи і прийоми аналізу тексту, його критики, визначення автора безіменного тексту, що встановлює ступінь завершеності різних редакцій одного твору з метою запропонувати найбільш правильний, з авторської точки зору, текст твору, що видається.

Філологія (від грец. «любов до слова») – сукупність гуманітарних дисциплін, які вивчають зафіксовану в словах духовну діяльність людини шляхом аналізу письмового тексту.

Лекція 2. Література як вид мистецтва

1. Література серед інших видів мистецтва.
2. Синкретизм мистецтва.
3. Загальні мистецькі закони (мімезис, катарсис, перетворення, очуження, умовність) та їх інтерпретація у мистецтві слова.
4. Визначення художньої літератури, її предмет, мова.
5. Основні функції художньої літератури як мистецтва слова.

Самостійне опрацювання

Аристотель, М. Буало, І. Франко про суть і призначення поезії (літератури).

Основна література

1. Астрахан Н. І. Теорія літератури: основи, традиції, актуальні проблеми: навчальний посібник. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2021. С. 68–80.

2. Білоус П. В. Вступ до літературознавства: навчальний посібник. К.: ВЦ «Академія», 2011. С. 57–88.

3. Галич О. А., Назарець В. М., Васильєв Є. М. Загальне літературознавство. Рівне, 1997. С. 52–64.

4. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури. Київ, 2001. С. 83–88.

5. Орлова О. В., Орлов О. П. Основи літературознавства. Тексти лекцій: навч.-мет. посібник для підготовки здобувачів освітнього ступеня «бакалавр» галузь знань 01 Освіта / Педагогіка за спеціальністю 014 Середня освіта «Мова і література (англійська / німецька)». Полтава: ПНПУ, 2020. С. 7–11; 15–26.

6. Пангелова М. Б. Курс лекцій з навчальної дисципліни «Вступ до літературознавства» для студентів I курсу денної та заочної форм навчання за напрямом 6.020303 – «Філологія. Мова і література». Переяслав-Хмельницький, 2017. 118 с. (С. 32–38; 39–42).

7. Ткаченко А. Мистецтво слова. Вступ до літературознавства: підручник для студентів. Вид. 2-е. К.: ВПЦ «Київський університет», 2003. (Розділ перший).

8. Ференц Н. С. Основи літературознавства. К.: Знання, 2018. Розділ 6 (§ 6.1 – § 6.2).

Додаткова література

1. Аристотель. Поетика. К.: Мистецтво, 1957. С. 39–46, 85–86.
2. Білоус П. В., Левченко Г. Д. Вступ до літературознавства: навчальний посібник для самостійної роботи студентів. К.: ВЦ «Академія», 2012. С. 35–52.
3. Буало Н. Мистецтво поетичне. К.: Мистецтво, 1967. С. 31–38.
4. Гюго В. Передмова до драми «Кромвель» (1827). Умовність мистецтва. *Вступ до літературознавства. Хрестоматія*: навчальний посібник для студентів. К.: Либідь, 1995. С. 10–14.
5. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / за ред. А. Волкова, О. Бойченка, І. Варича та ін. Чернівці: Золоті литаври, 2001. 636 с.
6. Моклиця М. В. Вступ до літературознавства: навчальний посібник для студентів ВНЗ. Луцьк: ВНУ імені Лесі Українки, 2011. С. 12–25; 251–256.
7. Франко І. Література, її завдання і найважливіші ціхи. *Франко І. Збір. творів: у 50 т.* Т. 26. К.: Наукова думка, 1981. С. 5–14.
8. Франко І. Із секретів поетичної творчості. *Франко І. Збір. творів: у 50 т.* Т. 31. К.: Наукова думка, 1981. С. 45–119.

Основний глосарій

«Ефект очуження» – це сукупність прийомів, за допомогою яких звичне і знайоме явище «очужується», «відсторонюється», тобто несподівано з'являється з незнайомого, нового боку, викликаючи у глядача «здивування і зацікавленість», стимулюючи «критичну позицію по відношенню до змальовуваних подій», спонукавши до соціальної дії.

Катарсис – 1) категорія давньогрецької філософії та естетики, що означає сутність і ефект естетичного переживання, пов'язаного з очищенням душі [від афектів]; 2) особлива, найвища форма трагізму, коли втілення конфлікту та емоція потрясіння, що його супроводжує, не пригнічують своєю безвихідністю, а «очищують» і «просвітлюють» глядача чи читача.

Література (від лат. *Litterae* – буква, літера), іноді книжництво, письменство – сукупність писаних і друкованих творів певного народу, епохи, людства; різновид мистецтва, власне, мистецтво слова, що відображає дійсність у художніх образах, створює нову художню

реальність за законами краси; результатом творчого процесу автора, зафіксований у відповідному тексті за допомогою літер. Л. – це форма передачі думки і досвіду через письмо, що є продуктом писемності.

Мистецтво – це художня творчість – специфічно творча діяльність, яка задовольняє естетичні потреби людей і те, що є її результатом (сукупність творів); це слово означає естетичну досконалість (красу), творів прикладних і витончених мистецтв.

Теорія наслідування, або Мімезис (грецьк. Mimesis – наслідування) – естетична теорія, яка пояснює походження і сутність мистецтва наслідуванням людиною природи. М. – це поняття, яке використовується в літературознавстві та мистецтвознавстві для опису процесу наслідування або відтворення реальності в творах мистецтва. М. є одним з найважливіших понять в літературознавстві та мистецтвознавстві, оскільки він дозволяє аналізувати, які елементи твору відтворюють реальність, а які є фантазією автора.

Умовність художня – в широкому сенсі початкова властивість мистецтва, що виявляється в певній відміні, розбіжності художньої картини світу, окремих образів з об'єктивною реальністю; – багатопланове і багатозначне поняття, принцип художньої образотворчості, в цілому позначає нетотожність художнього образу об'єкту відтворення; АБО 1) нетотожність реальності і її зображення в літературі і мистецтві (первинна умовність); 2) свідоме, відкрите порушення правдоподібності, прийом виявлення ілюзорності художнього світу (вторинна умовність).

Лекція 3. Зміст літературного твору

1. Поняття про зміст і форму літературного твору.
2. Взаємодія змісту та форми: різні точки зору.
3. Тема, тематика. Вічні теми. Культурно-історичний аспект тематики.
4. Проблематика художніх творів. Типи проблематики.
5. Ідея, ідеал. Ідейно-змістова сторона мистецтва.
6. Конфлікт як формальний чинник художнього твору.
7. Пафос та його різновиди.

Література

1. Астрахан Н. І. Теорія літератури: основи, традиції, актуальні проблеми: навчальний посібник. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2021. С. 106–119.

2. Галич О. та інші. Теорія літератури. Київ, 2001. С. 124–140.

3. Орлова О. В., Орлов О. П. Основи літературознавства. Тексти лекцій: навч.-мет. посібник для підготовки здобувачів освітнього ступеня «бакалавр» галузь знань 01 Освіта / Педагогіка за спеціальністю 014 Середня освіта «Мова і література (англійська / німецька)». Полтава: ПНПУ, 2020. С. 27–34.

4. Пангелова М. Б. Курс лекцій з навчальної дисципліни «Вступ до літературознавства» для студентів I курсу денної та заочної форм навчання за напрямом 6.020303 «Філологія. Мова і література». Переяслав-Хмельницький, 2017. 118 с. (С. 49–55).

5. Скорина Л. Аналіз художнього твору: Навчальний посібник для студентів гуманітарних спеціальностей (філологія, літературна творчість, журналістика). Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2013. С. 73–97.

6. Ткаченко А. О. Мистецтво слова: Вступ до літературознавства: Підручник для студентів гуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів. 2-е вид., випр. і доповн. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2003. С. 146–164.

7. Ференц Н. С. Основи літературознавства. К.: Знання, 2018. Розділ 8 (§ 8.1).

Основний глосарій

Зміст і форма – загальнофілософські поняття: зміст – сутність явища, форма – способи його вираження; дві сторони, з якими співвідносять окремі елементи художнього твору при найбільш загальному його смислового поділі.

Тема – це коло життєвих подій та явищ, що відображено у творі.

Мотив – тема ліричного твору або неподільна смислова одиниця, з якої складається сюжет.

Лейтмотив – центральний мотив твору.

Тематика – сукупність тем, порушених у художньому творі.

Проблема – це питання, поставлене автором, певний вектор художнього осмислення теми. Проблеми можуть бути соціальними, політичними, релігійними, філософськими, психологічними, моральними, естетичними тощо.

Проблематика – сукупність взаємопов'язаних проблем, що порушуються у творі.

Ідея – це образна, узагальнююча, емоційна думка, що органічно впливає з твору і є вираженням авторської тенденції в художньому

осмисленні певної теми; здобутий у процесі художнього дослідження і втілений у літературному творі авторський варіант відповіді на поставлене питання.

Ідейний зміст – єдність ідей твору, де центральна ідея постає своєрідним об'єднуючим центром.

Пафос – тип емоційного світовідчуття, що окреслюється у творі й мотивує ідейну визначеність авторського ставлення до зображуваного; види пафосу: трагічний, драматичний, героїчний, сентиментальний, романтичний, ліричний, сатиричний, гумористичний.

Лекція 4. Форма художнього твору

1. Визначення терміна «форма художнього твору».
2. Види літературно-художніх образів. Класифікація.
3. Прийоми творення художнього образу.
4. Психологізм.
5. Форми художньої умовності.
6. Художній час і художній простір.

Самостійне опрацювання

Образність у літературі.

Література

1. Астрахан Н. І. Теорія літератури: основи, традиції, актуальні проблеми: навчальний посібник. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2021. С. 81–97.

2. Галич О. та інші. Теорія літератури. Київ, 2001. С. 141–159.

3. Орлова О. В., Орлов О. П. Основи літературознавства. Тексти лекцій: навч.-мет. посібник для підготовки здобувачів освітнього ступеня «бакалавр» галузь знань 01 Освіта / Педагогіка за спеціальністю 014 Середня освіта «Мова і література (англійська / німецька)». Полтава: ПНПУ, 2020. С. 15–26; 49–61.

4. Пангелова М. Б. Курс лекцій з навчальної дисципліни «Вступ до літературознавства» для студентів I курсу денної та заочної форм навчання за напрямом 6.020303 «Філологія. Мова і література». Переяслав-Хмельницький, 2017. 118 с. (С. 39–47).

5. Скорина Л. Аналіз художнього твору: Навчальний посібник для студентів гуманітарних спеціальностей (філологія, літературна творчість, журналістика). Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2013. С. 100–152.

6. Ткаченко А. О. Мистецтво слова: Вступ до літературознавства: Підручник для студентів гуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів. 2-е вид., випр. і доповн. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2003. С. 139–145.

7. Ференц Н. С. Основи літературознавства. К.: Знання, 2018. Розділ 7 (§ 7.1; 7.2; 7.5).

Основний глосарій

Автор (лат. – засновник) – творець художньої дійсності, яка відтворена в образах, форми і смисли яких зумовлені світовідчуттям та світорозумінням творчої особистості. У творі автор постає виконавцем дії, творчого задуму і водночас він виражає, творить себе. Автора не має поза межами твору і реалізується лише в ньому. Автор у літературному творі є джерелом і «власником» мови, що утворюється його волею та інтуїцією. Автор – не тільки конкретна і реальна особа зі своєю біографією, а й багатолика постать, значення якої у творі постійно змінюється і це залежить від функції художнього тексту.

Архетип – це образ, що містить в собі найбільш стійкі і всюдисущі «схеми» або «формули» людської свідомості (образ блазня-трикстера, подвигу і ін.).

Експліцитний автор – «фігура в тексті», виражений в тексті оповідач, автор, що веде розповідь від своєї особи, «фіктивний автор», виражений за допомогою займенників першої особи або як особливий образ-персонаж.

Експліцитний читач – слухач, який виражений в тексті як персонаж, той, до кого звертається оповідач.

Індивідуальний образ – це образ, створений самобутньою уявою художника і виражає міру його оригінальності.

Імпліцитний автор – образ автора, намальований свідомістю читача, що не втілено в художньому творі.

Імпліцитний читач – образ читача, який формується в свідомості реального автора, коли він уявляє читача, для якого пише твір, і який може адекватно декодувати повідомлення автора, – «ідеальний» читач.

Імперсональний наратор (нон-наратор) – безособовий оповідач, не виявлений в тексті.

Ліричний герой – суб'єкт сприйняття та переживання (суб'єкт свідомості), який оприявнює свої думки й емоції в ліричному монолозі.

Наратор – оповідач. Поняття наратора має суто формальний характер і категоріальним чином протиставляється поняттю «конкретний», «реальний автор».

Наратор 1 (оповідач, розповідач) – образ особи, що виступає у творі як суб'єкт розповіді (особа, яка розповідає).

Наратор 2 – оповідна інстанція внутрішньотекстової комунікації, внутрішньотекстовий співрозмовник, адресат, відповідає за прийом повідомлення.

Образ – універсальна категорія естетики, художнє узагальнення, яке в особливій та чуттєвій формі розкриває суть зображеного. Образ є одночасно і об'єктом реальної ментальної дійсності, поєднує в собі предметне і смислове.

Образність – це здатність людської психіки сприймати світ конкретно-чуттєво і емоційно, зберігати в пам'яті уявлення про світ, фантазувати і уявляти.

Образ в психології – безпосереднє або опосередковане віддзеркалення реальності в формі цілісної невербальної структури. Мислення створює і сприймає образи на мові чуттєвого сприйняття.

Образ в філософії – «форма репрезентації чогось». У філософії образ має безліч виняткових смислів в залежності від особливостей того чи іншого філософського вчення.

Образ художній – одна з основних категорій естетики і літературознавства, яка характеризує специфічні співвідношення нехудожньої дійсності і мистецтва, процесу і результату художньої творчості як особливої сфери людської життєдіяльності. Це особлива, притаманна тільки мистецтву форма узагальнення дійсності, що досягає сутність явищ в світлі естетичного ідеалу і виражається в індивідуальній конкретночуттєвій формі.

Оповідач – основний і відносно найбільш близький автору суб'єкт мовлення і носій точки зору в літературному творі: той, хто повідомляє читачеві про події і вчинки персонажів, фіксує хід часу, зображує вигляд діючих осіб і обстановку дії, аналізує внутрішній стан героя і мотиви його поведінки, характеризує його людський тип (душевний склад, темперамент, ставлення до моральних норм і т. п.), не будучи при цьому ані учасником подій, ані об'єктом зображення для будь-кого з персонажів. Специфіка оповідача одночасно – у всеосяжному кругозорі (його межі збігаються з межами зображеного світу) і в адресуванні його промови в

першу чергу читачеві, тобто спрямованості її якраз за межі зображеного світу.

Персонаж – образ особи, що виступає у творі як об'єкт розповіді (дійова особа, про яку розповідають).

Символ (грец. *symbolon* – пізнавальна прикмета) – універсальна категорія мистецтва і культури в цілому, співвідноситься з категоріями художнього образу, з одного боку, і знака – з іншого. Це образ, взятий в аспекті своєї знаковості, і знак, наділений невичерпною багатозначністю образу.

Типовий образ – це образ, що вбирає в себе суттєві особливості конкретно-історичного соціуму, це вищий прояв характерності, цей образ переростає часові межі, розкриваючи вічні властивості людської натури (образи Гамлета, Дон Кіхота, Фауста).

Характерний образ – це образ, що розкриває закономірності суспільно-історичного життя, запам'ятовує правила і звичаї, поширені в дану епоху в даному середовищі.

Портрет – опис зовнішності персонажа (рис обличчя, його виразу, пози, одягу, жестів, міміки тощо), що дає можливість розкрити його індивідуальність.

Пейзаж – зображення місцевості, природних (лісу, степу, моря, гір тощо), індустріальних (опис промислових об'єктів: шахт, заводів, фабрик тощо), урбаністичних (опис міст, вулиць, площ, будівель, споруд тощо) ландшафтів. **Інтер'єр** – опис вигляду приміщення.

Лекція 5. Сюжет і композиція

1. Поняття про сюжет.
2. Сюжет і фабула.
3. Види сюжетів.
4. Елементи сюжету. Додаткові елементи.
5. Композиція; композиційні принципи.

Література

1. Астрахан Н. І. Теорія літератури: основи, традиції, актуальні проблеми: навчальний посібник. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2021. С. 120–135.

2. Галич О. та інші. Теорія літератури. Київ, 2001. С. 160–169.

3. Орлова О. В., Орлов О. П. Основи літературознавства. Тексти лекцій: навч.-мет. посібник для підготовки здобувачів освітнього ступеня «бакалавр» галузь знань 01 Освіта / Педагогіка за спеціальністю 014 Середня освіта «Мова і література (англійська / німецька)». Полтава: ПНПУ, 2020. С. 36–49.

4. Пангелова М. Б. Курс лекцій з навчальної дисципліни «Вступ до літературознавства» для студентів I курсу денної та заочної форм навчання за напрямом 6.020303 – «Філологія. Мова і література». Переяслав-Хмельницький, 2017. С. 56–57.

5. Скорина Л. Аналіз художнього твору: Навчальний посібник для студентів гуманітарних спеціальностей (філологія, літературна творчість, журналістика). Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2013. С. 153–260.

6. Ткаченко А. О. Мистецтво слова: Вступ до літературознавства: Підручник для студентів гуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів. 2-е вид., випр. і доповн. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2003. С. 165–207.

7. Ференц Н. С. Основи літературознавства. К.: Знання, 2018. Розділ 8 (§ 8.1.7; 8.1.8 + § 8.2).

Основний глосарій

Фабула – виклад подій, у причиново-наслідковій і хронологічній послідовності; перебіг основних подій, що розгортає конфлікт, окреслений темою твору.

Сюжет – зображення подій в інтерпретації автора; система подій, що зображені у творі, через які автор розгортає конфлікт, розкриває людські характери в певному часопросторі.

«Ліричний сюжет» – не розповідь про низку подій, а зображення змін стану душі, перебігу переживань, думо емоцій ліричного персонажа.

Конфлікт – зіткнення різних інтересів різних персонажів (груп персонажів), загострення внутрішніх (психологічних) суперечностей, які розв’язуються через розвиток подій, зображених у творі; конфлікт виступає рушійною силою подій.

Експозиція – частина твору, в якій окреслюються місце й час дії, обставини і середовище, відбувається знайомство читача з дійовими особами тощо.

Зав’язка – епізод, у якому зображено виникнення конфлікту, перше зіткнення протидіючих сил, що зумовлює подальший розвиток подій.

Розвиток дії – це низка епізодів, у яких відбувається розгортання подій, загострення конфлікту, наростання напруги між персонажами, протидіючими силами, що приводить конфлікт до найвищої точки.

Кульмінація – епізод, у якому зображено вирішальне, найгостріше зіткнення сторін конфлікту, момент найбільшого напруження у розвитку подій; найбільш напружений момент сюжету художнього твору.

Розв'язка – заключний елемент сюжету художнього твору, епізод, у якому подається вирішення конфлікту, логічне завершення дії, зображення наслідків конфлікту.

Композиція – побудова (структура) літературного твору, розміщення і співвідношення його компонентів.

Лекція 6. Художня мова

1. Загальні принципи організації художнього мовлення.
2. Лексичні засоби увиразнення мовлення.
3. Засоби контекстуально-синонімічного увиразнення мовлення (тропи).
4. Синтаксичні засоби художньої мови (стилістичні фігури).

Література

1. Астрахан Н. І. Теорія літератури: основи, традиції, актуальні проблеми: навчальний посібник. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2021. С. 147–182.

2. Галич О. та інші. Теорія літератури. Київ, 2001. С. 169–237.

3. Орлова О. В., Орлов О. П. Основи літературознавства. Тексти лекцій: навч.-мет. посібник для підготовки здобувачів освітнього ступеня «бакалавр» галузь знань 01 Освіта / Педагогіка за спеціальністю 014 Середня освіта «Мова і література (англійська / німецька)». Полтава: ПНПУ, 2020. С. 75–92.

4. Пангелова М. Б. Курс лекцій з навчальної дисципліни «Вступ до літературознавства» для студентів I курсу денної та заочної форм навчання за напрямом 6.020303 – «Філологія. Мова і література». Переяслав-Хмельницький, 2017. С. 59–75.

5. Скорина Л. Аналіз художнього твору: Навчальний посібник для студентів гуманітарних спеціальностей (філологія, літературна творчість, журналістика). Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2013. С. 277–357.

6. Ткаченко А. О. Мистецтво слова: Вступ до літературознавства: Підручник для студентів гуманітарних спеціальностей вищих навчальних

закладів. 2-е вид., випр. і доповн. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2003. С. 208–316.

7. Ференц Н. С. Основи літературознавства. К.: Знання, 2018. Розділ 8 (§ 8.3).

Основний глосарій

Алюзія (від лат. *alludo* – натяк, жарт) – відсилання до іншого художнього тексту, історичних, побутових, біографічних або літературних фактів, добре відомих, на думку автора, читачеві. Як і цитата, збагачує авторський текст смислами текстуджерела, але, на відміну від цитати, вона лише натякає на джерело, тоді як цитата є більш-менш точним його фрагментом.

Алегорія (грец. – інакомовлення) – спосіб художнього зображення, побудований на двоплановості: явна форма розкриває прихований зміст за допомогою асоціацій. Алегорія є домінуючим художнім прийомом у таких жанрах, як байка, притча, проповідь.

Антитеза (грец. – протистояння) – стилістичний прийом, що використовується в літературі для художньо підкресленого заперечення або протиставлення життєвих явищ, думок, ознак, понять, почуттів.

Архаїзми – функціонально-стилістичний пласт мови, слова чи граматичні форми, які застаріли або вийшли з ужитку, тоді як предмет або явище, що позначається, зберігається (піїт, рескрипт).

Барваризми – функціонально-стилістичний пласт мови, слова іншомовного походження, які носіями мови сприймаються як чужі, сторонні (гангстер).

Вульгаризми – груба лексика, яка перебуває за межами літературної мови (рожа, жерти, здохнути).

Гіпербола – троп, заснований на застосуванні контрасту, художнє перебільшення тих чи інших властивостей зображуваного предмета (дуби-велетні).

Діалектизми – функціонально-стилістичний пласт мови, територіально обмежена лексика, використовувана в місцевих говорах (хлопанці, парскать).

Епітет – художнє, образне визначення предмета чи явища (золоте волосся).

Емблема – троп метафоричного ряду, це зрима, матеріалізована метафора, що виникає в результаті несподіваного зближення, зіставлення явищ і понять.

Жаргонізм – функціонально-стилістичний пласт мови, мова соціально обмеженої групи осіб (фактоїд, ганка).

Інверсія – стилістична фігура зв'язності (група фігур роз'єднання), порушення звичного, природного для даної мови порядку слів.

Історизми – функціонально-стилістичний пласт мови, слова, що вийшли з ужитку разом з явищами, які вони позначають (конка, непман).

Іронія – троп, заснований на застосуванні контрасту, що виражає насмішку, іносказання, коли слово або вислів знаходить в контексті мови значення, протилежне буквальному сенсу (знуцання під маскою схвалення) (де вже нам, дурням!).

Каламбур – ігровий мовний прийом, обігравання різних значень багатозначного слова або омонімів.

Канцеляризми – слова і звороти з офіційно-ділового мовлення, мовні штампи (даним засвідчую).

Катахреза – троп метафоричного ряду, метафора, яка не відчувається як прийом (або занадто звична, чи занадто незвична); поєднання в рамках одного мовного обороту слів, несумісних за значенням, але при цьому не є антонімами (ніжка стільця).

Літературна мова – нормована, строго регламентована форма загальнонаціональної мови, що сприймається її носіями як зразкова і закріплена в словниках.

Літота – троп, заснований на застосуванні контрасту, зворотний гіперболі, применшення ознаки предмета (хлопчик-зпальчик).

Метонімія – троп, в основі якого лежить перенесення по суміжності між компонентами тропа.

Мова художньої літератури – форма національної мови, що включає всі явища загальнонаціональної мови і має естетичне значення; мова в ній є не тільки засобом, а й об'єктом зображення.

Метафора – троп, перенесення властивостей одного предмета або явища на інший за принципом їх схожості.

Неологізми – функціонально-стилістичний пласт мови, нові слова, що виникли в мові (мерчандайзинг, блог).

Порівняння – зближення двох явищ з метою пояснення одного за допомогою іншого.

Професіоналізми – слова, характерні для осіб певної професії (плашка, бушприт).

Реалізована метафора – троп метафоричного ряду, буквальне розуміння значень слів, складових метафори (гаряче серце гасять пожежники).

Розгорнута метафора – троп метафоричного ряду, поширення метафоричного образу на кілька фраз або на все.

Символ – троп метафоричного ряду, слово або предмет, що умовно позначає сутність будь-якого явища (Прекрасна дама).

Синекдоха – троп метонімічного ряду, метонімія, заснована на кількісних співвідношеннях.

Троп – семантичне двопланове вживання слова, в якому одночасно реалізуються два значення – пряме і переносне.

Лекція 7. Віршування

1. Вірші та проза. Ознаки віршованої та прозової мови.
2. Метрична система віршування.
3. Гекзаметр, пентаметр, цезура.
4. Силабічна система віршування.
5. Силабо-тонічна система віршування:
 - а) основні та допоміжні розміри вірша;
 - б) звукова організація віршів;
 - в) рима; види римування;
 - г) ознаки строфи, її види.
6. Тонічна система віршування
 - а) визначення поняття «тоніка»;
 - б) дольник, тактовик, акцентний вірш;
 - в) верлібр.

Література

1. Астрахан Н. І. Теорія літератури: основи, традиції, актуальні проблеми: навчальний посібник. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2021. С. 185–202.

2. Орлова О. В., Орлов О. П. Основи літературознавства. Тексти лекцій: навчально-методичний посібник для підготовки здобувачів освітнього ступеня «бакалавр» галузь знань 01 Освіта / Педагогіка за спеціальністю 014 Середня освіта «Мова і література (англійська / німецька)». Полтава: ПНПУ, 2020. С. 94–101.

3. Пангелова М. Б. Курс лекцій з навчальної дисципліни «Вступ до літературознавства» для студентів I курсу денної та заочної форм навчання за напрямом 6.020303 – «Філологія. Мова і література». Переяслав-Хмельницький, 2017. С. 84–90.

4. Ткаченко А. О. Мистецтво слова: Вступ до літературознавства: Підручник для студентів гуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів. 2-е вид., випр. і доповн. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2003. С. 317–410.

5. Ференц Н. С. Основи літературознавства. К.: Знання, 2018. Розділ 9.

Основний глосарій

Амфібрахій – в силабо-тонічному вірші – трискладова стопа з наголосом на середньому складі.

Анапест – в силабо-тонічному вірші – трискладова стопа з наголосом на останньому складі

Верлібр – різновид вірша, в якому немає внутрішньої симетричності рядків (повторення стоп, як у силабо-тонічному вірші, чи складів, як у силабічному). Римоутворювальними елементами в ньому є змістові частини речення – слово чи група слів

Вірш – термін, запозичений через польське посередництво з латини. Нині термін вживається в кількох значеннях:

- 1) рядок ритмізованого тексту, основна версифікаційна одиниця;
- 2) метрична композиція або структура;
- 3) окремий поетичний твір;
- 4) форма буття поезії;
- 5) ритмічно організована художня мова.

Віршована мова (поезія) – ряди слів, що поділяються ритмічними павзами на однорідні частини.

Дактиль – в силабо-тонічному вірші трискладова стопа з наголосом на першому складі.

Клавзула – частина вірша, включно зі складом, що несе на собі константний наголос.

Константний наголос – виділення голосом закінчення рядка (= останній наголос у рядку).

Метричне віршування – система віршування, характерна для мов, у яких є короткі й довгі голосні (давньогрецька, латинська, давньоіндійська, із сучасних – арабська). Ритм у вірші створюється правильним

чергуванням стоп, що складаються з рівної кількості довгих і коротких голосних.

Рима – звуковий повтор в кінці двох чи кількох віршових рядків. Рима має ритмомелодійне і смислове значення, надає віршу емоційної виразності.

Силабічне віршування – система віршування, характерна для мов, у яких немає істотної різниці між наголошеними і ненаголошеними голосними, а слова мають постійний наголос (французька, польська, чеська та ін.). Основою сумірності в силабіці є загальна кількість складів у рядках. Звідси – і її назва = складова.

Силабо-тонічне віршування – система віршування, характерна для мов, в яких слова мають чіткі граматичні наголоси (українська, німецька, англійська та ін.). Ритм у рядку утворюється повторенням стоп з однаковою кількістю наголошених і ненаголошених складів.

Системи віршування – способи написання віршів, які залежать від фонетичних особливостей національної мови. За способом творення ритму вірша розрізняють чотири основні системи віршування: метричне, тонічне, силабічне і силабо-тонічне.

Стопа – ритмічна одиниця вірша, яка складається з рівної кількості довгих і коротких голосних – в античному віршуванні, з наголошених і ненаголошених складів – у силабо-тонічному віршуванні. Назва походить від давньої традиції відбивати ногою (стопною) такт вірша.

Строфа – група рядків вірша, об'єднаних завершеною думкою, системою рим та інтонацією.

Тонічне віршування – система віршування, у якій ритмоутворюючим елементом є тонічний наголос. Характерна для тих мов, де наголошені голосні якісно відрізняються від ненаголошених і можуть стояти в слові на будь-якому місці (українська, німецька та ін.). У первинній своїй формі тонічний вірш представлений у народній поезії.

Хорей – в античному вірші – двоскладова стопа, що має довгий і короткий склади, у силабо-тонічному віршуванні – двоскладова стопа з наголосом на першому складі.

Цезура – ритмічна павза посеред рядка.

Ямб – в античному вірші – двоскладова стопа, що має короткий і довгий голосні звуки, в силабо-тонічному віршуванні – двоскладова стопа з наголосом на другому складі.

Лекція 8. Роди і жанри літератури

1. Поняття про рід та жанр.
2. Жанрова система. Метажанр.
3. Епос. Епічні жанри (роман, повість, оповідання, новела та ін.).
4. Лірика. Проблема жанрового поділу лірики. Тематичні групи лірики. Ліричні жанри (пісня, сонет, ода, гімн, послання, елегія, медитація та ін.).
5. Драма. Драматичні жанри (трагедія, комедія, драма та ін.).
6. Міжродові утворення. Ліро-епічні жанри: балада, байка, поема. Інші міжродові утворення: драматична поема, художня біографія, мемуари.

Література

1. Астрахан Н. І. Теорія літератури: основи, традиції, актуальні проблеми: навчальний посібник. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2021. С. 205–226.
2. Білоус П. В. Вступ до літературознавства. Теорія літератури. Психологія літературної творчості: Лекції. Житомир: Рута, 2009. 336 с.
3. Галич О. Вступ до літературознавства: підручник для студ. вищ. навч. закл. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. 324 с.
4. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. Теремка. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 752 с. (Notabene).
5. Пангелова М. Б. Курс лекцій з навчальної дисципліни «Вступ до літературознавства» для студентів I курсу денної та заочної форм навчання за напрямом 6.020303 «Філологія. Мова і література». Переяслав-Хмельницький, 2017. С. 77–84.
6. Пахаренко В. Основи теорії літератури: навчально-методичний посібник. Київ: Генеза, 2009. 296 с.
7. Скорина Л. Аналіз художнього твору: Навчальний посібник для студентів гуманітарних спеціальностей (філологія, літературна творчість, журналістика). Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2013. С. 358–402.
8. Ткаченко А. О. Мистецтво слова: Вступ до літературознавства: Підручник для студентів гуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів. 2-е вид., випр. і доповн. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2003. С. 69–136.
9. Ференц Н. Основи літературознавства: підручник. Київ: Знання, 2011. Розділ 9.

Основний глосарій

Рід – спосіб вираження художнього змісту або сукупність «принципів формальної організації творів, що визначаються

властивостями як предмета зображення, так і художнього мовлення» (В. Халізеv).

Жанр – «тематичний, технічно усталений тип художньої творчості, специфічний для кожного різновиду мистецтва, який визначається своєрідністю зображення».

Жанровий різновид (жанрова форма) – конкретний вияв певного жанру.

Жанрова система – сукупність різноманітних жанрів (епічних, ліричних, драматичних, міжродових утворень), які, зумовлені особливостями художньої свідомості певної доби, функціонують та взаємодіють у літературі цієї епохи.

Епос – літературний рід, у творах якого основним способом зображення є розповідь про події, явища тощо.

Епопея – значний за обсягом епічний твір, в центрі якого – яскрава подія національної історії.

Роман – великий за обсягом і складний за композицією епічний прозовий (зрідка віршований) твір, у якому широко охоплено життєвий матеріал, порушено широке коло проблем, діє значна кількість персонажів.

Повість – епічний художній твір, який посідає проміжне місце між романом та оповіданням, має, як правило, нерозгалужений сюжет, відносно невелику кількість персонажів, зображує відносно невеликий відтинок часу.

Оповідання – невеликий за обсягом епічний твір, як правило, про одну або кілька подій у житті персонажа чи кількох персонажів.

Новела – невеликий епічний твір, який розповідає про незвичайну подію, має динамічний сюжет та несподівану розв'язку.

Притча – повчальне алегоричне оповідання.

Нарис – оповідний художньо-публіцистичний твір, у якому автор зображує дійсні події та факти.

Казка – малий епічний жанр фольклорного походження, що розповідає про незвичайні події за участі надприродних сил та має переважно щасливе завершення.

Лірика – один із трьох основних літературних родів, у якому дійсність зображується через розкриття почуттів, настроїв, переживань, емоцій.

Громадянська лірика – твори, у яких йдеться про події суспільно-політичного життя, суспільно-національні проблеми, про постаті відомих історичних осіб тощо.

Філософська лірика – це поетичне осмислення «вічних» питань (буття людини та суспільства, життя і смерті, добра і зла, сенсу людського життя тощо).

Інтимна лірика – твори, у яких виявляються переживання героя, пов'язані з його особистим життям (любовна лірика, родинна лірика, лірика дружби).

Пейзажна лірика – твори, які передають роздуми й почуття, викликані картинами та явищами природи.

Медитативна лірика – твори, в яких домінують роздуми над вічними проблемами буття.

Сугестивна лірика – твори, в яких основна увага приділяється розкриттю емоційних станів.

Дума – невеликий поетичний твір патріотичного змісту.

Пісня – призначений для співу ліричний твір, що часто має куплетну будову та приспів.

Романс – особливий різновид пісні, лірична пісня про кохання для сольного співу.

Ода – хвалебний ліричний вірш, присвячений видатним особам чи важливим подіям.

Епіграма – короткий злободенний сатиричний вірш, спрямований проти якоїсь особи чи негативного суспільного явища.

Послання – епістолярно-публіцистичний вірш, написаний у формі звернення до певної реальної або вигаданої особи (осіб).

Гімн – урочиста пісня на честь якогось божества або героя.

Епітафія – вірш, призначений для напису на надгробному пам'ятнику.

Епіграма – короткий злободенний дотепний вірш, у якому висміюються певні вади людини чи суспільства.

Ліричний портрет – вірш, у якому дається характеристика певної людини, розкривається її внутрішній світ, належність до професії тощо.

Елегія – вірш, у якому домінують настрої смутку, журби, задуми.

Медитація – філософський вірш на «вічні» теми (добро і зло, життя і смерть, мить і вічність тощо).

Сонет – жанр ліричного вірша, який складається з 14-ти рядків, як правило, з двох катренів і двох терцетів (терцин).

Сатира – вірш викривального, гострокритичного характеру, в якому яскраво, в декламаційній формі критикуються потворні явища суспільного життя, звичаї суспільства або пороки можновладців.

Драма (у широкому розумінні) – рід художньої літератури, у творах якого явища життя і характери персонажів розкриваються не через авторську розповідь, а через показ вчинків і висловлювання дійових осіб, а сам твір призначений для сценічного втілення.

Драма (як жанр, у вузькому розумінні) – твір, в основу якого покладено гострий життєвий конфлікт, що зумовлює напруженість дії, відображає складні переживання персонажів, але не має трагічної розв'язки; п'єса з гострим конфліктом, який розвивається в постійній напрузі.

Трагедія – драматичний твір, в основу якого покладено дуже гострий, непримиренний конфлікт, який приводить, як правило, до загибелі центрального персонажа (персонажів).

Комедія – драматичний твір, у якому сатиричними та гумористичними засобами змальовано смішне в житті, висміюються негативні суспільні і побутові явища, риси характеру людей.

Трагікомедія – п'єса, у якій поєднуються прикмети обох жанрів: трагедії та комедії.

Мелодрама – п'єса з очевидним моралізаторством, повчанням, простолінійним поділом героїв на позитивних і негативних.

Міжродові утворення (суміжні жанри) – твори, у яких поєднуються риси епічного, ліричного та драматичного родів і суміжних галузей, зокрема науки та публіцистики.

Балада – ліро-епічний твір, невеликий за обсягом фабульний вірш, в основі якого лежить незвичайна, драматична, часто фантастична подія.

Байка – невеликий, частіше віршований алегоричний твір повчально-гумористичного або сатиричного характеру.

Поема – великий за обсягом віршований твір, у якому розповіді про події супроводжуються розкриттям переживань і роздумів персонажів та автора; ліро-епічний жанр, що реалізується у віршовій формі і відображає певні події та характери.

Драматична поема – віршована п'єса, у якій поєднується драматичне, епічне й ліричне розкриття теми.

Мемуари – твір у формі записок-спогадів про минулі події, у яких автор брав участь, був їхнім очевидцем або сучасником.

Художня біографія – творче відтворення життєвого шляху певної особи, здійснене на основі документів і свідчень про реальні події із заглибленням у духовний світ героя.

Лекція 10. Етапи літературного розвитку. Художній метод і стиль

1. Реалістичний та нереалістичний типи творчості.
2. Художній метод, напрям, течія, школа.
3. Основні ознаки художніх методів і літературних напрямків: реалізм, романтизм, модернізм, постмодернізм.
4. Стиль письменника.

Література

1. Астрахан Н. І. Теорія літератури: основи, традиції, актуальні проблеми: навчальний посібник. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2021. С. 227–267.

2. Орлова О. В., Орлов О. П. Основи літературознавства. Тексти лекцій: навч.-мет. посібник для підготовки здобувачів освітнього ступеня «бакалавр» галузь знань 01 Освіта / Педагогіка за спеціальністю 014 Середня освіта «Мова і література (англійська / німецька)». Полтава: ПНПУ, 2020. С. 102–117.

3. Пангелова М. Б. Курс лекцій з навчальної дисципліни «Вступ до літературознавства» для студентів I курсу денної та заочної форм навчання за напрямом 6.020303 – «Філологія. Мова і література». Переяслав-Хмельницький, 2017. С. 90–112.

4. Ткаченко А. О. Мистецтво слова: Вступ до літературознавства: Підручник для студентів гуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів. 2-е вид., випр. і доповн. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2003. С. 411–435.

5. Ференц Н. С. Основи літературознавства. К.: Знання, 2018. Розділ 11–13.

Основний глосарій

«Літературна група» – за визначення Ю. Коваліва, – це «спільнота письменників, об'єднана близькими творчими інтересами, стильовими уподобаннями, розумінням специфіки художньої творчості». Літературні групи можуть бути офіційними (формальними) і неофіційними

(неформальними), членськими і референтними, мати свого лідера або дотримуватися правила внутрішньої рівності. Вони мають конкретно-історичний характер. Помітний слід у художній літературі залишили групи «неокласиків», нью-йоркська група, Асоціація Комункульту (1924 р.), Київська Асоціація письменників (1923–1924 рр.), Асоціація панфутуристів (1921) тощо.

Літературна школа – це професійна близькість групи письменників. Автори «Словника літературознавчих термінів» В. Лесин і О. Пулинець під школою розуміють «тенденції, ідейно-художні особливості», манеру письма, «властиві літераторам, що знаходяться під значним впливом великого письменника, свого сучасника чи попередника. Так говорять про шевченківську та франківську школи в... українській літературі».

Літературний напрям – це конкретно-історичне втілення художнього методу, що проявляє себе в ідейно-естетичній спільності групи письменників у певний період часу. Літературний напрям є своєрідним синтезом (поєднанням) художнього методу та індивідуального стилю письменника. Категорія напрямку передбачає об'єднання митців на основі єдиного методу, а також певну схожість індивідуальних стилів. Кожному літературному напрямку відповідає сукупність творів, які мають спільні, характерні риси. У межах одного літературного періоду може виступати кілька літературних напрямів.

Стиль – сукупність ознак, які характеризують твори певного часу, напрямку, індивідуальну манеру письменника. Поняття стилю сьогодні є багатогранним. У літературознавстві також спостерігається багатозначність цього поняття. Дослідники розглядають: а) стиль доби; стиль напрямку й течії; б) стиль письменника і стиль певного періоду його творчості; стиль твору і стиль його окремого елемента. Найпоширенішим у науці про літературу є розуміння стилю як індивідуальної творчої манери, «творчого обличчя» окремого письменника. Отже, *індивідуальний стиль* – це прояв сукупності особливих істотних ознак таланту письменника в конкретному художньому творі чи у всій його творчості, індивідуальне втілення художнього методу.

Тип творчості – специфічні ознаки творчості, зумовлені світоглядом письменника, принципами художнього пізнання, узагальнення і вираження, ідеалами і нормами, синтезом інтелектуального та емоційного настрою, способом поєднання загального та індивідуального, раціонального та емоційного тощо.

Художній (або творчий) метод – це сукупність принципів ідейно-художнього пізнання та образного відтворення світу. Саме поняття «метод» означає спосіб пізнання, поняття художнього методу – спосіб образного пізнання дійсності.

РОЗДІЛ III ТЕМАТИКА ТА ЗМІСТ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

№ 1. Зміст літературного твору.

Мета: ознайомити студентів з поняттям «зміст літературного твору»; дати характеристику основним його складовим: тема, проблематика, ідея, ідеал, пафос; розвивати навички аналізу художнього твору.

Хід заняття:

I. Теоретичний блок: розгляд питань:

1. Тема художнього твору:
 - А) теми конкретно-історичні та вічні;
 - Б) відмінність між об'єктом відображення (темою) й об'єктом зображення (конкретно зображеною ситуацією);
2. Аналіз проблематики творів:
 - А) що таке проблематика твору; як вона співвідноситься з тематикою;
 - Б) типи проблематики;
3. Ідея художнього твору. Ідеал автора.
4. Пафос, його типологічні різновиди.
5. Конфлікт.

II. Практичний блок:

Опрацювати завдання за посібником: Рубан А. А. Практикум зі вступу до літературознавства [Електронний ресурс]: навч. посібник [для студентів вищих навчальних закладів]. Слов'янськ – Дніпро, 2023. С. 50–54.

Література

1. Галич О. А., Назарець В. М., Васильєв Є. М. Теорія літератури: Підручник. К., 2001. С. 124–129, 137–141.
2. Марко В. Основи аналізу літературного твору. Кіровоград, 1997. С. 19–26.
3. Пахаренко В. Основи теорії літератури. К.: Генеза, 2007. С. 64–66.
4. Ткаченко А. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства). К., 1998. С. 90–94, 100–108.
5. + література до лекції.

№ 2, 3. Форма художнього твору

Мета: ознайомити студентів з поняттям «форма художнього твору»; дати характеристику основним його складовим: Художній образ, ім'я

персонажів, літературний портрет, художні деталі, пейзаж, символи, мова персонажів; розвивати навички аналізу художнього твору.

Хід заняття:

I. Теоретичний блок: розгляд питань:

1. Художній образ. Класифікація образів.
2. Прийоми та засоби творення художнього образу:
 - А) ім'я персонажів;
 - Б) літературний портрет, його різновиди;
 - В) художні деталі; групи художніх деталей;
 - Г) пейзаж; функції образів природи;
 - Д) символи;
 - Е) сни та їхня роль у художньому творі;
 - Ж) мова персонажів;
3. Психологізм, його застосування в художній літературі. Форми та прийоми психологізму.

II. Практичний блок:

Опрацювати завдання за посібником: Рубан А. А. Практикум зі вступу до літературознавства [Електронний ресурс]: навч. посібник [для студентів вищих навчальних закладів]. Слов'янськ – Дніпро, 2023. С. 54–81.

Література

1. Бандура Т. Й. Поетика портретування в історичній повісті М. Старицького «Останні орли». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2019. № 41. Том 1. С. 9–15.

2. Белей Л. Критерії та принципи номінації в українській літературно-художній антропонімії кінця XVIII–XX ст. *Українська ономастика: матеріали наук. семінару, присвяч. 90-річчю К. К. Цілуйка*. К., 1998. С. 21–24.

3. Будний В. В., Ільницький М. М. Порівняльне літературознавство: підручник. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 430 с.

4. Гриценко Т. Б. Ономастикон художнього тексту як об'єкт цілісного аналізу. *Щорічні записки з українського мовознавства*. Одеса: ОДУ, 1999. Вип. 6. С. 92–98.

5. Гундорова Т. Погляд на «Марусю»: образ жінки в українській класичній літературі. *Слово і час*. 1991. № 6. С. 15–22.

6. Єщенко Т. А. Лінгвістичний аналіз тексту: навч. посібник. К.: ВЦ «Академія», 2009. 269 с.

7. Карпенко О. Ю. Про літературну ономастику та її функціональне навантаження. *Записки з ономастики*: збірник наукових праць. Одеса: Астропринт, 2000. Вип. № 4. С. 68–74.

8. Крупа М. П. Лінгвістичний аналіз художнього тексту: посібник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. 432 с.

9. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту: навчальний посібник для студентів старших курсів факультетів англ. мови. Вінниця: НОВА КНИГА, 2004. 272 с.

10. Лукаш Г. П. Структура онімних полів художнього ономастико ну. *Лінгвістичні студії*: збірник наукових праць. Донецьк, 1994. Вип. 1. С. 166–171.

11. Портрет персонажа як об'єкт лінгвістичного дослідження. Система і структура східнослов'янських мов: [зб. наук. праць / наук. ред. Каліущенко В. та ін.]. К.: Знання України, 2006. 281 с.

12. Сідорцова С. О. Поетика пейзажу: теоретичний аспект. *Актуальні проблеми слов'янської філології*. 2011. Випуск XXIV. Ч. 2. С. 403–411.

13. Скорук І. Д. Власні назви персонажів у художніх творах О. Забужко. *Науковий вісник Волинського нац. ун-ту імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*. 2011. № 1. С. 124–128.

14. Фаріон І. Д. Національне й універсальне в антропонімії. Іншомовні елементи в ономастиці України. *Матеріали наукового семінару 12–13 вересня 2001 р.* / відповід. ред. В. П. Шульгач. Київ: «Кий», 2001. С. 108–112.

15. + література до лекції.

№ 4. Сюжет і композиція художнього твору

Мета: ознайомити студентів з поняттями «аналіз сюжету та композиції художнього твору»; дати характеристику основним його складовим: сюжет, фабула, конфлікт, колізія, композиція.

Хід заняття:

І. Теоретичний блок: розгляд питань:

1. Сюжет і фабула.
2. Типи сюжетів.
3. Сюжетні та позасюжетні елементи.
4. Конфлікт, його різновиди, зв'язок із сюжетом.

5. Сюжет і композиція; типи композиції.
6. Композиційні принципи (епіграф, авторські ліричні відступи, зображення рис характеру персонажів, вставні епізоди).
7. Композиційні прийоми (кільцева композиція, повтори та варіації, мотив, прийом «рушниця» и тощо).
8. Опорні точки композиції.
9. Композиція образної системи – єдність твору. Система персонажів.
10. Композиція художньої мови.

II. Практичний блок:

Опрацювати завдання за посібником: Рубан А. А. Практикум зі вступу до літературознавства [Електронний ресурс]: навч. посібник [для студентів вищих навчальних закладів]. Слов'янськ – Дніпро, 2023. С. 81–88.

Література

1. Артїщева А. І. Поняття про сюжет та його елементи. URL: http://eprints.cdu.edu.ua/5080/1/2021_rodzink%D0%B0-701-702.pdf
2. Бойко О. Функції епіграфів у сучасному фентезі (на матеріалі романів Д. Корній «Гонихмарник» і М. петросян «Дом, в которм...»). *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. Випуск 1 (41). С. 13–17.
3. Будний В. В., Ільницький М. М. Порівняльне літературознавство: підручник. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 430 с.
4. Воробйова Т., Смалько Л. Назви художніх творів та заголовки як перекладацька проблема (на матеріалах англomовної літератури у перекладах українською). *Лінгвостилістичні студії*. 2018. Вип. 8. С. 140–151.
5. Єщенко Т. А. Лінгвістичний аналіз тексту: навч. посібник. К.: ВЦ «Академія», 2009. 269 с.
6. Іванюк Б. Композиція. *Лексикон загального і порівняльного літературознавства* / за ред. А. Волкова, О. Бойченка та ін. Чернівці: Золоті литаври, 2001. С. 266–267.
7. Ігошев К. Сюжет, фабула та композиція: розмежування значень термінів. *Теоретична і дидактична філологія*. Серія: Філологія. 2017. Вип. 25. С. 144–152.
8. Качуровський І. Генетика і архітектоніка. Кн. II. К.: Вид. дім «КиєвоМогилянська академія», 2008. 376 с.

9. Крупа М. П. Лінгвістичний аналіз художнього тексту: посібник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. 432 с.

10. Лисенко Н. Специфіка надрівневих утворень художнього тексту. *Теоретичні й прикладні проблеми сучасної філології*. 2019. Вип. 9. Ч. 2. С. 93–98.

11. Рарицький О. А. Поетика заголовка в художньо-документальному тексті шестидесятників. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Філологічні науки. 2018. Випуск 46. С. 48–54.

12. Самойленко В. В. Функції та структура заголовків у сучасних творах для дітей. *Науковий вісник ХДУ*. Серія Германістика та міжкультурна комунікація. 2020. № 1. С. 245–249.

13. Сидоренко І. А. Архітектоніка та композиція художнього твору як елементи авторського ідіостилю. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ». 2019. № 1 (17). С. 19–24.

14. Шаповал М. Інтертекст у світлі рампи: міжтекстові та міжсуб'єктні реляції української драми: монографія. К.: Автограф, 2009. 352 с.

15. Юлдашева Л. П. Заголовки сучасних художніх творів: структура, семантика, прагматика. Київ: Видавництво Київського міжнародного університету, 2019. 225 с.

16. + література до лекції.

№ 5, 6. Мова художнього твору

Мета: ознайомити студентів з поняттям «мова художнього твору»; дати характеристику основним його складовим: інверсія, плеоназм, стик, анафора, епіфора, паралелізм, риторичні запитання, оклики, звертання; розвивати навички аналізу художнього твору.

Хід заняття:

I. Теоретичний блок: розгляд питань:

1. Естетична природа художнього слова. Два типи слова в художньому творі.
2. Лексичні засоби художньої мови. Визначити основні поняття.

3. Художні тропи; роль тропів у художньому творі: дати визначення понять: порівняння, епітет, метафора; уособлення, метонімія, синекдоха та ін.
4. Синтаксичні фігури поетичного синтаксису: дати визначення понять: інверсія, плеоназм, стик, анафора, епіфора, паралелізм, риторичні запитання, оклики, звертання тощо).

II. Практичний блок:

Опрацювати завдання за посібником: Рубан А. А. Практикум зі вступу до літературознавства [Електронний ресурс]: навч. посібник [для студентів вищих навчальних закладів]. Слов'янськ – Дніпро, 2023. С. 88–111.

Література

1. Арешенков Ю. О. Лінгвістичний аналіз художнього тексту: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2007. 177 с.
2. Бандура О. М. Мова художнього твору: нарис. Київ Дніпро, 1964. 121 с.
3. Безпечний І. Поетична семантика: тропи, порівняння. Теорія літератури: підручник. Київ, 2009. С. 79–108.
4. Білічак О. Лексико-семантичний аналіз тропеїчних засобів у ліриці Євгена Плужника. *EUROPEAN HUMANITIES STUDIES: State and Society*. Issue 1(II), 2019. С. 144–155.
5. Бибик С. П., Єрмоленко С. Є., Пустовіт Л. О. Словник епітетів української мови. К., 1998. 431 с.
6. Калита О. Стилістичний аналіз художнього тексту за мовними рівнями. На прикладі уривка з оповідання Володимира Винниченка «Студент». *Слово*. 2015. № 1. С. 47–49.
7. Качуровський І. Основи аналізу мовних форм (стилістика): Фігури і тропи. Мюнхен; Київ, 1995.
8. Коринь С. Н. Комплексная метафора в художественном тексте. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Філологія*. Випуск 726. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2006. С. 141–144.
9. Коцюбинська М. Х. Образне слово в літературному творі. Питання теорії художніх тропів. К.: Вид-во АН УРСР, 1960. С. 22–38.
10. Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту. Тернопіль, 2005. 416 с.
11. Кульбабська О. В., Кардашук О. В. Текстотворча функція епітета в художньому тексті (на матеріалі мови творів Івана Багряного). *Вісник*

ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Філологія. Випуск № 742. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2006. С. 256–265.

12. Лінгвістичний аналіз художнього тексту / Укл. О. В. Дуденко, І. І. Коломієць. Умань, 2004. 42 с.

13. Марко В. Таїна поетичного слова... *Наукові записки. Сер. «Філологічні науки»* / М-во освіти і науки, молоді та спорту України; КДПУ ім. В. К. Винниченка. Кіровоград, 2013. Вип. 114. С. 186–206.

14. Святовець Ф. М. Словник тропів і стилістичних фігур [Текст]. Київ: Академія, 2011. 176 с.

15. Цвірко-Годицька О. Контрастивні тропи й фігури в поезії Е. Е. Камінгса: лінгвокогнітивний погляд. *Сучасний погляд на літературу: наук. зб. К., 2002. Вип. 7. С. 150–161.*

16. + література до лекції.

№ 7, 8, 9. Системи віршування.

Мета: ознайомити студентів з поняттям «метрична, силабічна, силабо-тонічна, тонічна системи віршування»; дати характеристику основним їхнім складовим: мова прозова й віршована, силабічний вірш; розмір, метр, пірихій, спондей, ямбохорей, хорей, анакруз, клаузула, цезура, переноси; тонічний вірш, дольник, тактовик, акцентний вірш, верлібр; розвивати навички аналізу художнього твору.

Хід заняття:

I. Теоретичний блок: розгляд питань:

1. Мова прозова й віршована.
2. Метрична система віршування, її особливості.
3. Силабічний вірш, його особливості в національних літературах.
4. Метричні показники силабо-тонічної системи віршування.
5. Ритмічна організація віршів: розмір, метр, пірихій, спондей, ямбохорей, хорейамб тощо.
6. Ритмічна роль анакруз, клаузул, цезури, переносів у віршах.
7. Рима, схеми римування.
8. Строфа, види строфи.
9. Тонічний вірш, його особливості.
10. Основні форми тонічного вірша: дольник, тактовик, акцентний вірш.
11. Верлібр.

II. Практичний блок:

Опрацювати завдання за посібником: Рубан А. А. Практикум зі вступу до літературознавства [Електронний ресурс]: навч. посібник [для студентів вищих навчальних закладів]. Слов'янськ – Дніпро, 2023. С. 111–131.

Література

1. Бунчук Б. П'ятистоповий ямб у творчості Лесі Українки 80-х–90-х роки. *Біблія і культура*. Чернівці, 2005. Вип. 7. С. 44–50.
2. Гаврилук Н. Український поліметричний вірш. К.: «Фенікс», 2009. 252 с.
3. Даниленко І. Теорія віршування. Аналіз поетичного тексту. Практикум. Миколаїв, 2003. 124 с.
4. Качуровський Ігор. Нарис компаративної метрики. Мюнхен, 1985. 119 с.
5. Качуровський І. Строфіка. Мюнхен: Український Вільний Університет, 1967. 359 с.
6. Качуровський Ігор. Фоніка. Мюнхен: Український Вільний Університет, 1974. 207 с.
7. Костенко Н. В. Особенности украинского акцентного стиха. *Филологические науки*. 1983. № 3.
8. Ковалевський В. В. Рима. Ритмічні засоби українського вірша. К., 1965. 286 с.
9. Ковалевський В. В. Ритмічні засоби українського літературного вірша. Спроба систематики. К.: Радянський письменник, 1960. 235 с.
10. Костенко Н. В. Українське віршування ХХ століття. К.: ВПЦ «Київський університет», 1993. 232 с.
11. Кудряшова О. В. Поетика вірша: навчальний посібник. К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2011. 143 с.
12. На стику культур: польський та український вірш / Зб. наук. пр. К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2007. 215 с.
13. Семенюк Г., Гуляк А., Бондарева О. Версифікація: теорія і практика віршування. К.: ВПЦ «Київський університет», 2003. 286 с.
14. Шурапов В. П. Одкровення: катрени і не тільки... / авт. передм. Василь Марко. Кіровоград: КОД, 2009. 67 с. .
15. Якубський Б. Наука віршування. К.: ВПЦ «Київський університет», 2007. 207 с.
16. + література до лекції.

№ 10. Роди та жанри літератури

Мета: ознайомити студентів з поняттям «рід літературний», «жанр»; дати характеристику основним його складовим: епос, лірика, драма, роман, оповідання, трагедія, комедія, ода, гімн тощо; розвивати навички аналізу художнього твору.

Хід заняття:

I. Теоретичний блок: розгляд питань:

1. Епос як рід літератури.
2. Жанри епосу.
3. Лірика як рід літератури.
4. Жанри лірики.
5. Драма як рід літератури.
6. Жанри драми.

II. Практичний блок:

Опрацювати завдання за посібником: Рубан А. А. Практикум зі вступу до літературознавства [Електронний ресурс]: навч. посібник [для студентів вищих навчальних закладів]. Слов'янськ – Дніпро, 2023. С. 131–137.

Література

1. Бовсунівська Т. Когнітивна жанрологія та поетика: монографія. К.: ВПЦ «Київський ун-т», 2010. 180 с.
2. Бовсунівська Т. В. Жанрові модифікації сучасного роману. Харків: Вид-во «Діса плюс», 2015. 368 с.
3. Васильєв Є. М. Сучасна драматургія: жанрові трансформації, модифікації, новації: монографія. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2017. 532 с.
4. Жаданов Ю. А. Генезис жанра утопии: XVI–XVII вв. *Вісник ХНУ*, 2004. № 631. С. 256–260.
5. Жаданов Ю. А. Жанр антиутопии как литературоведческая проблема. *Вісник ХНУ*, 2004. № 630.
6. Жаданова Т. В. Жанр фэнтези: вчера, сегодня, завтра. *Вісник ХНУ*, 2004. № 632. Вип. 42. С. 283–286.
7. Жижченко Л. Б. Повість як жанр. *Теоретические и прикладные проблемы русской филологии*. СГПИ, 2001. Вып. IX. 4.2. С. 21–33.
8. ... І вічна таїна слова : аналіз великого епічного твору : посібник для вчителя / Василь Марко, Григорій Клочек, Володимир Панченко та ін. К.: Рад. шк., 1990. 203,[2] с.

9. Козюба О. В. Ідейні та образно-стильові засоби постмодерністського роману. На прикладі творчості Джона Фулза. *Зарубіжна література в навчальних закладах*. 2004. № 4. С. 23–26.

10. Юриняк А. Літературні жанри малої прози. К., 1996.

11. + література до лекції.

№ 11. Літературний процес

Мета: ознайомити студентів з поняттям «літературний процес»; дати характеристику основним його складовим: художній метод, літературний напрям, течія, школа; розвивати навички аналізу художнього твору.

Хід заняття:

I. Теоретичний блок: розгляд питань:

1. Визначити поняття: художній метод, літературний напрям, течія, школа.

2. Визначити основні особливості літературних напрямів:

А) класицизм;

Б) сентименталізм;

В) романтизм;

Г) реалізм і його течії.

3. Самостійна робота № 3.

II. Практичний блок:

Опрацювати завдання за посібником: Рубан А. А. Практикум зі вступу до літературознавства [Електронний ресурс]: навч. посібник [для студентів вищих навчальних закладів]. Слов'янськ – Дніпро, 2023. С. 137–145.

Література

1. Агеєва В. Аполוגія модернізму: обрис ХХ віку: статті та есеї. К.: Грані – Т, 2011. 408 с.

2. Біла А. Український літературний авангард: пошуки, стильові напрямки: монографія. К.: Смолоскип, 2006. 464 с.

3. Біла Анна. Символізм: наукове видання. К.: Темпора, 2010. 272 с.

4. Біла Анна. Сюрреалізм: наукове видання. К.: Темпора, 2010. 208 с.

5. Біла Анна. Футуризм: наукове видання. К.: Темпора, 2010. 248 с.

6. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури. Київ, 2001. С. 341–444.

7. Лімборський І. В. Класицизм як художньо-естетична система: етапи становлення, художні форми, національні варіанти. Зарубіжна література в навчальних закладах. 2004. № 2. С. 2–6.

8. Моклиця М. В. Модернізм в українській літературі ХХ століття: навчальний посібник для студентів-філологів. К.: Видавничий дім «Кондор», 2017. 392 с.

9. Моклиця М. В. Модернізм у творчості письменників ХХ ст. Ч. 1. Українська література. Луцьк: Видавництво ВДУ «Вежа», 1999.

10. Моклиця М. В. Модернізм у творчості письменників ХХ ст.: навчальний посібник. Ч. 2. Зарубіжна література. Луцьк: Видавництво ВДУ «Вежа», 1999. 184 с.

11. Моклиця М. В. Модернізм як структура. Філософія. Психологія. Поетика: монографія. Луцьк: Видавництво ВДУ «Вежа», 1998, 2002. 395 с.

12. Ніколенко О. М. Романтизм у поезії. Г. Гейне, Дж. Байрон, А. Міцкевич, Г. Лонгфелло. Харків: Веста: Вид-во «Ранок», 2003. 176 с.

РОЗДІЛ IV ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

4.1. Зміст літературного твору

Завдання № 1.

Охарактеризуйте (визначте, співвіднесіть із наявними характеристиками) всі елементи змісту запропонованого тексту.

Чайка Днірова «Морське серце»

Раз у морі купалося двоє братів. От старший скупався, на берег пливе, а менший все далі та далі. І хвиля морська закохалась в відважного брата: взяла, обняла його міцно і тягне до себе на дно, в чудове підводне царство. А хлопець пручається, хлопець кричить, гукає на рідного брата, щоб швидше йшов рятувати.

А старший боїться плисти: "Глибина, – дума, – згину ще й я з ним укупі!"

– Ой братику милий! Ой братику любий, рятуй! – З сльозами ще раз вирнув хлопець, од жаху волосся рвучи.

– Нехай тебе бог порятує! – несміливо старший сказав, а сам не насмів і зирнути, як брат потопає, – гребеться до берега хутко, на камінь вилазить. Розсердилась хвиля, погналась за страхополохом, нагнала, знесла його в море, втопила.

І меншого брата сховала морська цариця на дно, і сльози його повернулися в чистії перли, а кучері в пишні коралі, а старшого брата риби й раки уцент рознесли, лиш серця ніхто не схотів і торкнути: таке було гидке оте полохливеє серце!

І досі є в морі те серце: несміливо, крадучись, плава, слизьке та холодне, жалке, наче та кропива, ворущиться мляво та труситься, тіні од себе не має – прозоре. А море гидує тим серцем: на берег його викидає, а там воно гине без сліду.

Завдання № 2.

Прочитати та підготуватися до аналізу новели Гр. Тютюнника «Три зозулі з поклоном» за планом:

- Охарактеризуйте життєвий матеріал, спосіб його подання.
- Як взаємодіє сучасне й минуле у свідомості персонажів?
- Які епізоди виділив автор? Розгляньте їх.
- Виділіть найяскравіші деталі.

- Сформулюйте проблему чи кілька проблем відповідно до життєвого матеріалу.

- Зверніть увагу на присвяту. Як вона пов'язана з ідеєю твору?

- Простежте за емоційним ставлення автора (оповідачів) до зображеного.

- Сформулюйте ідею новели.

- Зміст художнього твору, його складники.

Завдання № 3.

Прочитайте вірші про кохання. На які аспекти теми звертають увагу автори? Які проблеми піднімаються у віршах? Визначте тип пафосу в кожному з них.

Василь Симоненко «Дзвенять німою тугою ліси»

Дзвенять німою тугою ліси,
Коли їх ніч тремтлива обнімає
І від очей у ревності ховає
Принади їх первісної краси.

Бринять живою радістю ліси,
Як ранок спалахне на небокраї,
Як сонце огняне завісу піднімає
Із їх первісної і чистої краси.

Мені здається, – може, я не знаю,
Було і буде так у всі часи:
Любов, як сонце, світу відкриває
Безмежну велич людської краси.

І тому світ завжди благословляє
І сонце, що встає, і серце, що кохає.

Василь Симоненко «Ти до мене прийшла не із казки чи сну...»

Ти до мене прийшла не із казки чи сну,
І здалося мені, що стрічаю весну.
Ти явилась мені – і здалося, що світ
Помолодшав навколо на тисячу літ.
Скільки ніс я для тебе тривоги і тепла.

Але ти, як весна, стороною пройшла.

Володимир Сосюра «Так ніхто не кохав...»

Так ніхто не кохав. Через тисячі літ
лиш приходить подібне кохання.
В день такий розцвітає весна на землі
І земля убирається зрання...

Дише тихо і легко в синяву вона,
простягає до зір свої руки...
В день такий на землі розцвітає весна
і тремтить од солодкої муки...

В'яне серце моє од щасливих очей,
що горять в тумані наді мною...
Розливається кров і по жилах тече,
ніби пахне вона лободою...

Гей, ви, зорі ясні!.. Тихий місяцю мій!..
Де ви бачили більше кохання?..
Я для неї зірву Оріон золотий,
я – поет робітничої рані...

Так ніхто не кохав. Через тисячі літ
лиш приходить подібне кохання.
В день такий розцвітає весна на землі
І земля убирається зрання...

Дише тихо і легко в синяву вона,
простягає до зір свої руки...
В день такий на землі розцвітає весна
і тремтить од солодкої муки...

Грицько Чубай «Балада про любов з першого погляду»

у вечірньому трамваї
така світанкова дівчина

Ліна Костенко «Не знаю, чи побачу Вас, чи ні»

Не знаю, чи побачу Вас, чи ні.
А може, власне, і не в тому справа.
А головне, що десь вдалечині
є хтось такий, як невтоленна спрага.

Я не покличу щастя не моє.
Луна луни туди не долітає.
Я думаю про Вас. Я знаю, що Ви є.
Моя душа й від цього вже світає.

Василь Симоненко «Все було»

Все було. Дорога закричала,
Блиснули байдужі ліхтарі.
Ти пішла від мене до причалу
І згоріла в полум'ї зорі.
Вибухали дні незрозуміло
І життя котилося моє...
Але там, де ти тоді згоріла,
Кожен ранок сонце устає.

Олександр Олесь «Я закоханий... Люблю!»

Я закоханий... Люблю!
Не признаюся нікому...
Навіть місяцю ясному,
Тільки, може... солов'ю.

І сказав... А солов'ї
Вітру, хмарам розказали.
І тепер думки мої
Вся земля і небо взнали.

Завдання № 4.

Особливу роль у творчості поетів відіграє тема поета та поезії.
Визначте проблематику віршів, присвячених цій темі:

- І. Франко «Не винен я тому, що сумно співаю»
- Леся Українка «Слово, чому ти не твердая криця...»

Ліна Костенко «Поезія згубила камертон»
М. Т. Рильський «Я пам'ятник собі поставив нетривалий...»
Ш. Бодлер «Альбатрос»
Поль Верлен «Поетичне мистецтво»

Завдання № 5.

Наведіть приклади творів сучасної зарубіжної та української літератури, які б наближувалися темами, але різнилися б пафосом, і навпаки – були б споріднені пафосом, але мали б різні ідеї або теми.

Завдання № 6.

Наведіть власні приклади творів, об'єднаних спільними темами, мотивами, сюжетами, пафосом, конфліктами, ідеями, проблемами, авторською емоційністю.

Завдання № 7.

Визначте за двома характеристиками тип пафосу у ліричних творах:

Т. Г. Шевченко «Як умру, то поховайте...»
І. Франко «Каменярі»
Леся Українка «Слово, чому ти не твердая криця...»
Леся Українка «Стояла я і слухала весну...»
Олександр Ірванець «Вірш до рідної мови»
Т. Г. Шевченко «Минають дні, минають ночі...»
Т. Г. Шевченко «Я не нездужаю, нівроку...»
Ліна Костенко «Життя йде і все без коректур...»
М. Рильський «Осінь-малюк з палітрою пишною...»
М. Петренко «Дивлюсь я на небо...»
Ю. Анлрухович «Сумнів»
В. Сосюра «Туди, де в синів неба морі...»

4.2. Форма художнього твору

4.2.1. Художній образ. Класифікація образів

Завдання № 1.

Визначте систему образів у зазначених творах. Класифікуйте образи за схемою:

1. за об'єктом зображення,

2. щодо ролі у творі,
3. за мірою розробленості рис характеру,
4. за мірою прояву моральних рис (умовно),
5. за принципом прояву рис характеру,
6. За художньою функцією, що виконує персонаж у творі.

Матеріал для аналізу:

- образ Офелії (В. Шекспір «Ромео та Джульєтта»),
- образи Мефістофеля та Маргарити (Й. В. Гете «Фауст»),
- образ головного героя оповідання Г. Белля «Подорожній, коли ти прийдеш у Спа...»,
- портрет Доріана Грея в одноіменному романі О. Вальда,
- образ Грегора Замзи (Ф. Кафка «Перевтілення»),
- образи лицаря та рукавички (Шиллер «Рукавичка»),
- образ д. Ватсона («Пістрява стрічка» А. Конан Дойл),
- образ Дервиля («Гобсек» О. де Бальзак).

Завдання № 2.

Класифікуйте зазначені образи (за 6 пунктами) з ліричної мініатюри Чайки Дніпрової «Морське серце».

Образи для характеристики: *старший брат, хвиля морська, море, похливе серце.*

Завдання № 3.

Випишіть із словника академічного типу значення *слів сонце, дощ, серце* та порівняйте їх з художніми образами-описами (підберіть по кілька прикладів із художніх творів (проза, вірш) до кожного слова). Охарактеризувати на цих прикладах особливості науково-теоретичного пізнання і художньо-образного відтворення об'єктів дійсності.

Завдання № 4.

Проаналізуйте віршований твір, створений «необразними словами». Визначте характер цієї образності.

Тексти для аналізу:

Т. Шевченко. «Садок вишневий коло хати».

М. Вінграновський. «Ходімте в сад».

Завдання № 5.

Пригадайте твори з яскравими образами-пейзажами, інтер'єрами; твори, де вирізняється образ автора; наведіть приклади образів художніх деталей.

Завдання № 6.

Охарактеризуйте образ оповідача в оповіданнях Остапа Вишні «Дика коза», «Вальдшнепи». Дайте відповіді на запитання:

- Як будується оповідь у творах?
- Від якої особи йде розповідь? Як це проявляється у тексті оповідання?
- За допомогою яких мовних засобів виділяється мова оповідача?
- Над чим іронізує автор? Які засоби сатири використовуються у творах?

Завдання № 7.

Б. О. Корман, класифікуючи форми вираження авторської свідомості у поетичному тексті, запропонував такі типи вияву «концептованого автора» (тобто автора як носія концепції твору) у ліриці:

- власне автор – автор-оповідач (для читача на перший план висувається якась подія, обставина, ситуація, пейзаж, явище),
- ліричний герой (він відкрито стоїть між читачем та зображуваним світом; увага читача зосереджена переважно на тому, який ліричний герой, що з ним відбувається, які його доля, ставлення до дійсності тощо),
- герой рольової лірики (автор виступає не від свого ымены, а від імені різних героїв; використовується ліричний спосіб оволодіння епічним матеріалом; автор дає слово героям, явно відмінним від нього; він присутній у віршах, але приховано, начебто розчинившись у своїх героях, злившись із ними).

Визначте форми вияву авторської свідомості у віршах:

Т. Шевченко «У нашій раї на землі»

П. Тичина «Хор лісових дзвіночків», «Листи до поета»

М. Рильський «Яблука доспілі»

Р. Бернс «Моє серце в верховині...»

Джон Кітс «Про коника та цвіркуна»

Йоганн Вольфганг Гете «Нічна пісня подорожнього»

Йоганн Крістоф Фрідріх Шиллер «Рукавичка»

Роберт Льюїс Стівенсон «Балада про вересовий трунок»
К. І. Галчинський «Лист із полону»

Завдання № 8.

Прочитайте вірш В. Свідзинського «Огонь». Розгляньте рух домінуючого образу огню. Як розвивається сюжет? У чому джерело напруги? Коли саме поняття «огонь» стає образом? Як можна цей образ кваліфікувати? Розгляньте рух інших образів (темрява, земля, пільма). Як вони пов'язані з домінуючим образом? Чи пов'язаний образ огню з первісним світовідчуттям? Чиє загалом світовідчуття відбиває цей образ? Розгляньте образ ліричного героя. Який сюжет він рухає? В яких взаєминах з домінуючим образом? Чи можна ці взаємини вважати алегоричними? реально-драматичними? універсальними? міфічними? Простежте інтонаційний малюнок вірша. Як звукопис твору співвідноситься з його образністю? Чи є змальована у вірші картина світу адекватною дійсній? Що саме робить її адекватною чи неадекватною? Чи є змальована картина цілісною і завершеною? Що є об'єднуючим елементом? Чи є картина універсальною (позачасовою)? конкретно-історичною? З якого слова-образу (образного вислову) «проріс» цей твір?

В. Свідзинський «Огонь»

Поклав на стіни крила нашорошені
І, наче бабка на листку водокрасу,
Завмер. Я в тихій самоті пишу, а він
Наставив вушко зрізане та й слухає.
Як друг, як вірний спільник, труд мій любить він.
Зо мною дише і зо мною думає
І, тільки захвилююсь я, здригається.
Давно минула північ. Дика темрява
Скребе одвірок зажирущим пазурем.
Я знемагаю, але друг нестомлений.
Я наближаюсь. Добрий і довірливий,
Він смерті не сподіється. Я дихаю.
Земля стенулась. Пільма раптом грянула,
Звалилася, як кам'яна обрушина.
Загинув він, чи бистрі крила виволік
Спід тяготи – і увалився в безвісті?

4.2.2. Прийоми та засоби образотворення

А) Им'я персонажа.

Завдання № 1.

У художньому творі імена персонажів складають систему. Кожне ім'я характеризує свого носія. Визначте такі характеристики героїв:

Гобсек (О. де Бальзак «Гобсек»)

Звіробій (Натаніель Бампо), Чингачгук (Великий Змій) (Ф. Купер «Звіробій»)

Міс Марпл (оповідання Агати Крісті)

Вілфред Айвенго, леді Ровена, принц Джон, Чорний лицар «Чорний Ледар» (В. Скотт «Айвенго»)

Адвокат Хельмер, Нора (Г. Ібсен «Ляльковий дім»)

Дон Кіхот (Сервантес «Дон Кіхот»)

Карлсон, Малий (Сванте Свантесон), Фрекен (Гільдур) Бок (А. Ліндгрєн «Малий і Карлсон, що живе на даху»)

Завдання № 2.

Які варіації формули найменування використав автор?

«Князь Василь Львович привіз з собою вдову-сестру Людмилу Львівну, по чоловікові Дурасову, повну, добродушну і надзвичайно мовчазну жінку; світського молодого, багатого шалапуту і гульвісу Васючка, якого все місто знало під цим фамільярним ім'ям, дуже приємного в товаристві умінням співати й декламувати, а також влаштовувати живі картини, спектаклі і благодійні ярмарки; знамениту піаністку Женні Рейтер, подругу княгині Віри по Смошівному інституту, а також свого шурина Миколу Миколайовича.

За ними приїхали на автомобілі чоловік Анни з голеним, товстим, потворно великим професором Спієшниковим і з місцевим віце-губернатором фон, Зекком.

Пізніше від інших приїхав генерал Аносов, у доброму найманому ландо, в супроводі двох офіцерів: штабного полковника Пономарьова, передчасно постарілої, худої, жовчної людини, виснаженої непосильною канцелярською працею, і гвардійського гусарського поручика Бахтинського, що славився в Петербурзі як кращий танцюрист і незрівнянний розпорядник балів».

Завдання № 3.

У романі Мігеля де Сервантеса Сааведра «Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі» (ісп. *El ingenioso hidalgo don Quijote de la Mancha*) використовуються синонімічна ономастика головного героя. Зазначте зони використання різних «імен»:

«Справжнього його імені ніхто напевно не знав, судячи з того, що одні називали його *доном Квізада*, інші – *доном Квезада*, а треті – *доном Квіксана*»; «став наш *гідальго* думати-гадати, яке б уже самому собі ймення прибрати, і те думання взяло йому вже не чотири дні, а цілих вісім. Кінець кінцем він нарік себе *Дон Кіхотом*; звідси ж то й висновують автори цієї правдивої історії, що в дійсності його прізвище було *Кикоть*, а не *Вихоть*, як твердили деякі інші»; «... наш завзятий рицар поклав теж додати до свого імені назву отчизни своєї і величатися *Дон Кіхотом з Ламанчі*: так усякому буде розумно, звідки він родом і ходом, так гадалося йому, уславить він непомаду свою батьківщину»; «...ви бачите тепер перед собою не мандрівного лицаря Дон Кіхота Ламанчського, а звичайного *гідальго дона Алонзо Квізада...*»; також героя називають *лицарем сумного образу* та *лицарем левів*.

Завдання № 4.

Назвіть героїв творів української і світової літератури, чиї імена стали загальними назвами.

Б) Літературний портрет, його різновиди.

Завдання № 1.

Охарактеризуйте образи-персонажі за літературним портретом:

а) типологічна ознака (соціально-характерний, психологічний, фізіологічний; м.б. гротесковий, ідеалізований);

б) за формою портретної характеристики (портретний опис, портрет-порівняння, портрет-зіставлення, портрет-враження).

Зазначте деталі, які це підтверджують.

1) «Який завтовшки, такий завбільшки; неповоротний, неохайний. Голова величезна, обличчя татарське, кругле, як гарбуз; ноги короткі та товсті, як стовпці. Не любив він ні балакати, ні співати, а любив на світі одну тільки горілку: дудлив її, як воду, й у тому покладав усю свою втіху».

2) «Він був широкоплечий парнище, високий, бравий, з хорошим панським личком, з чорними гарними вусами, з карими веселими очима... Вони так і говорили в його!.. Та, здається, на йому й шкура говорила, – такий балакучий».

3) «На перший погляд йому, може, літ до двадцятка добиралося. Чорний шовковий пух тільки що висипався на верхній губі, дек колись малося бути вусам; на мов стесаній борідці де-где поп'ялося тонке, як павутиння, волоссячко. Ніс невеликий, тонкий, трохи загострений; темні карі очі – теж гострі; лице довгобразе – козаче; ні високого, ні низького зросту, – тільки плечі широкі та груди високі... Оце й уся врода. Таких парубків часто й густо можна зустріти по наших хуторах та селах. одно тільки в цього неабияке – дуже палкий погляд, бистрий, як блискавка. Ним світилася якась незвичайна сміливість і духовна міць, разом з якоюсь хижою тугою...»

4) «Була невелика на зріст, але рівна, як струна, гнучка, як тополя, гарна, як червона калина, довгообраза, повновида, з тонким носиком. Щоки, червоніли, як червонобокi яблучка, губи були повні та червоні, як калина. На чистому лобі були ніби намальовані веселі тонкі чорні брови, густі-прегусті, як шовк».

5) «Карпо був широкий в плечах, з батьківськими карими гострими очима, з блідуватим лицем. Тонкі пружки його блідого лиця з тонкими губами мали в собі щось неласкаве. Гострі темні очі були ніби сердиті. Його менший брат Лаврін був інший. Молоде довгасте лице було рум'яне. Веселі сині, як небо, очі світились привітно й ласкаво. Тонкі брови, русяві дрібні кучері на голові, тонкий ніс, рум'яні губи – все подихало молодою парубочою красою. Він був схожий з виду на матір».

6. Дочка була зальотна птиця
І ззаду, спереду, кругом,
Червона, свіжа, як кислиця,
І все ходила павичом.
Дородна, росла і красива,
Пристапна, добра, не спесива,
Гнучка, юрлива, молода...»

7. «Мирослава була дівчина, якої пошукати. Не кажемо вже про її уроду й красу, ані про її добре серце – в тім згляді багато її ровесниць могло стати з нею нарівні, хоч і небагато могло перевищити її. Але в чім не мала вона пари між своїми ровесницями, так се в природній свободі свого поведження, в незвичайній силі мускулів, у смілості й рішучості, властивій тільки мужчинам, що вирости в ненастанній боротьбі з супротивними обставинами. Зараз з першого разу видно було, що Мирослава виростила на свободі, що виховання її було мужеське і що в тім прегарно розвиненім дівочім тілі живе сильний, великими здібностями обдарований дух. Вона була в батька одиначка, а до того ще зараз при народженню втратила матір. Нянька її, стара мужичка, відмалку заправляла її до всякої ручної роботи, а коли піросла, то батько, щоб розважити свою самоту, брав її всюди з собою і, щоб задоволити її палку натуру, привчив її владати рицарською зброєю, зносити всякі невігоди і сміло стояти в небезпеках. І чим більші труднощі їй приходилось поборювати, тим охитніше бралась вона за діло, тим краще проявлялася сила її тіла й її рішучого, прямого характеру. Але попри все те Мирослава ніколи не переставала бути женщиною: ніжною, доброю, з живим чуттям і скромним, стидливим лицем, а все те лучилось в ній у таку дивну, чаруючу гармонію, що хто раз бачив її, чув її мову, – той довіку не міг забути її лиця, її ходу, її голосу, – тому вони пригадувалися живо і виразно в найкращих хвилях його життя, так, як весна навіть старому старцеві пригадує його молоду любов».

8. «...Тугар Вовк був мужчина, як дуб. Плечистий, підсадкуватий, з грубими обрисами лиця і грубим, чорним волоссям, він і сам подобав на одного з тих злющих тухольських медведів, яких їхав воювати».

9. «Це був тендітний, невисокий на зріст 18–19 років, з неправильними, але тонкими рисами обличчя і орлиним носом. Великі чорні очі, які в хвилини спокою виблискували думкою з вогнем, тепер палали найлютішою зненавистю. Темно-каштанове волосся росло так низько, що майже закривало лоб, а коли він гнівався, лице його набирало неприємного виразу. Ще змалку його надзвичайно бліде й задумливе обличчя викликало в батька передчуття, що син його недовго протягне на цьому світі, а якщо й виживе, то буде тягарем для його сім'ї. Усі домашні ненавиділи його, а він ненавидів своїх братів і батька»; «Він був у чистій білій сорочці... Обличчя цього селянського хлопця було таке біле, очі такі

ніжні, що в трохи романтичній уяві пані де Реналь спочатку виникла думка, чи це, бува, не переодягнена дівчина, яка прийшла про щось просити мера. Їй стало жаль цієї нещасної, що стояла біля вхідних дверей, очевидно, не наважуючись підняти руку до дзвоника. Пані де Реналь попрямувала до неї, на хвилину забувши свої гіркі турботи про гувернера. Жюльєн стояв обличчям до хвіртки» (Жюльєн Сорель, Стендаль «Червоне та чорне»)

10. «Вона була невисока на зріст, але здавалася високою – такий стрункий був її тонкий стан. Вона була смуглява, але неважко було здогадатися, що вдень у її шкіри з'являвся дивовижний золотистий відтінок, властивий андалускам і римлянкам. Маленька ніжка теж була ніжкою андалуски, – так легко ступала вона у своєму вузькому витонченому черевичку. Дівчина танцювала, пурхала, крутилася на недбало кинутому їй під ноги старому персидському килимі, і всякий раз, коли її сяюче обличчя виникало перед вами, погляд її великих чорних очей засліплював вас, як блискавкою. Погляди натовпу були приковані до неї, усі роти роззявлені. Вона танцювала під дзвін бубна, який її округлі невинні руки високо пінимали над головою. Тоненька, тендітна, з голими плечима і стрункими ніжками, що зрідка мелькали з-під спіднички, чорноволоса, швидка, як оса, в золотистому, щільно облягаючому її талію корсажі, в строкатій сукні, що роздувалася, сяючи очима, вона здавалася істотою воістину неземною» (Есміральда, В. Гюго «Собор Паризької богоматері»).

11. «Обидві дівчини, що поралися коло винограду, були такі одмінні на вроду, хоч були однакової "масті", обидві русяві. Тільки Білосельська – така ніжна, біла, зграбна; суто русе волосся, не дуже коротке, придержане з боків шпильками, спадало хвилясто, незаплетене, назад на плечі; великі голубувато-сірі очі і тонкі уста мали делікатний вираз; кругле обличчя було хоч і не дуже праве, але з тими великими очима, з тонкими брівками і ніжним підборіддячком, здавалось доволі принадним і милим; досить висока постать була гнучка, і убрання дорогої простоти лежало на їй дуже складно. Товаришка ж Білосельської, Песцова, як називала її господиня, була особа невисокого зросту, з товстенькою шиєю, жирною талією; стрижене, густе, глинясте волосся її зовсім не оздобляло широкого червонуватого лиця з невеличкими сірими очима;

очерти лиця мали добру м'якість, і в очах одбивалась теж добродушність і значна роздумливість, – але ж очі споглядавшого мимоволі переходили з того "доброго руського лиця" на постать Білосельської... Хоч в очах сеї панночки було більше самої принадності, ніж глибокості думки» (О. Пчілка).

12. «На східцях коло церковних дверей, під портиком з п'ятьма стовпами, сиділа одним одна вже літня, дуже сумна й задумана панія. Вона була убрана в чорну стару запорошену сукню. На голові в неї був дешевенький солом'яний чорний капелюшок, оповитий чорним удівницьким завоєм. Вона похилила голову й сиділа, згорнувши руки. Здавалось, що то сиділа не жива людина, а якась подоба людини, вироблена з чорного заліза на чорних залізних сходах» («Київські прохачі» Іван Нечуй-Левицький).

13. «В ворота в'їжджав богуславський візок, обшитий лубками. За двома кінськими головами та шиями в шлеях було видно здорову постать академіста Балабухи. Балабуха сидів на візку, неначе копиця сіна, в літній синій шинелі з таким довгим коміром, що він закривав його широку спину й теліпавсь позад візка, закриваючи колеса. [...] Одежа на академістові була "з достатку" чиста, й нова, й новомодня: довгий синій суконний сюртук з широким коміром і білими здоровими гудзями, без розпірки ззаду, жовта жилетка, бланкові панталони, такі узькі внизу, що через їх було знать халяви, та здорові високі стоячі білі коміри з такими гострими кінцями, що про їх тоді панночки говорили ніби вони ріжуть хмари, а старі батюшки говорили всмішки, що ними можна б орать поле, як плугом. Од тих комірів, од чорної намотаної на шиї хустки половина лиця й шия здавались ще товстішими, а губи ще ширшими; голова була неначе здорова квочка, що сиділа в обичайці, в котру були застромлені з двох боків дощечки» (І. Нечуй-Левицький).

Завдання № 2.

Порівняйте портретні описи гетьмана Сомка та Івана Брюховецького. За допомогою яких засобів П. Куліш передає позитивність або негативність образу? Виділіть контрастні лексичні поля.

Гетьман Сомко – іде з печер против їх хтось у дорогих кармазинах, високий і вродливий, а по кармазинах скрізь комір і поли гаптовані

золотом; зверху кирея, підбита сободем; підпіравсь срібною булавою; був високий, огрядний собі пан, кругловидний, русявий; голова в кучерях, як у золотому вінку; очі ясні, веселі, як зорі; і вже чи ступить, чи заговорить, то справді по-гетьманськи. Голос у гетьмана чистий і поважний, мов золота труба.

Іван Брюховецький – Чоловічок сей був у короткій старенькій свитині. У полотняних штанях, чоботи шкапові попротоптувані – і пучки видно... І постать, і врода в його була зовсім не гетьманська. Так наче собі чоловік простенький, тихенький. Ніхто, дивлячись на його, не подумав би, що в сій голові вертиться що-небудь, опріч думки про смачний шматок хліба та затишну хату... Тільки очі були якісь чудні – так і бігають то сюди, то туди і, здається, так усе й чигають ізпідтішка чоловіка... А як у його чого поспитатимуть, а він одвітує, то й плечі, наче той жид, підійме, і набік одступить, що ти б сказав – він усякому дає дорогу; а сам знититься так, мов той цуцик, ускочивши в хату (П. Куліш).

Завдання № 3.

Порівняйте дві «появи» героя роману Ч. Діккенса «Домбі та син». Що змінилося в портреті героя? Про що це говорить? Визначте форму та вид портретних характеристик.

1. «Домбі прожив майже сорок вісім років. <...> Домбі – червонястий на виду, гарний, поставний чоловік, – проте занадто суворий та бундючний, щоб можна було відчутти до нього прихильність, – почав уже лисіти. <...> На обличчі Домбі вже зробили позначки безжальні близнюки – Час і брат його Клопіт, що, простуючи людським лісом, карбують людей, мов зрілі дерева на зруб. <...> Домбі, щасливий, що нарешті справдилось його палке бажання (народився син-спадкоємець), побрязкував важкеньким золотим годинниковим ланцюжком, що звисав з-під його бездоганного синього фрака з гудзиками, які фосфорично мерехтіли, відбиваючи полум'я каміну».

2. «Містер Домбі став сивий як лунь, і на обличчі його можна бачити глибокі сліди турбот та страждань, але то сліди бурі, що минулась назавжди й залишила по собі ясний, погідний вечір.

Честолюбні плани більше його не займають. Вся гордість його – дочка та її чоловік. Тихий, задумливий та мовчазний, він весь свій час

проводить біля дочки. <...> Від статків його після краху не вціліло нічого, крім певної суми, яка щороку надходить невідомо звідки...».

В) Художні деталі.

Завдання № 1.

Які деталі портрету особливо важливі в ньому? Які ознаки використав автор для їх опису?

«З-під квітки виринула з колосків голова з чорними кісьми і неначе поплила понад колосками. Лаврін углядив, що ту чорноволосу голову двічі обвивали жовтогарячі кісники, а за кісники були затикані цілі пучки червоного маку. З жита ніби виплила молода дівчина з сапою в руках. Лаврін задивився на неї й покинув запрягати другого вола. Дівчина прийшла до Росі, стала на плисківатому камені й почала мити ноги. Лаврін знехотя задивився на її чорні брови.

Дівчина перейшла через греблю, ступила на місток на лотоках, сперлась на поренчата й задивилась не так на воду, як на свою вроду. До неї з води виглянуло її лице, свіже, як ягода, з чорними бровами. Дівчина милувалась собою та червоним намистом на шії.

Лаврін стояв під вербою недалечка од дівчини й дивився на неї. Сонце грало на червоному намисті, на рум'яних щоках. Дівчина була невелика на зріст, але рівна, як струна, гнучка, як тополя, гарна, як червона калина, довгообразна, повновида, з тонким носиком. Щоки, червоніли, як червонобокі яблучка, губи були повні та червоні, як калина. На чистому лобі були ніби намальовані веселі тонкі чорні брови, густі-прегусті, як шовк.

Лаврін дивився на дівчину, як вона спустила на щоки довгі чорні віії, як вона потім повернулась боком, дивилась на воду, на скелі, як блищав її чистий, рівний лоб.

«Ой, гарна ж дівчина, як рай, мов червона рожа, повита барвінком!» – подумав Лаврін, запрягаючи другого вола» (портрет Мелашки, І. Нечуй-Левицький «Кайдашева сім'я»)

Завдання № 2.

Яка характерна художня деталь є головною у портретних описах героїв?

1. Його голова трохи не доставала до сволюка й неначе одпочивала на широких плечах. Необстрижені волоски на висках закручувались кучерями, неначе гарний смушок. Густі, але не товсті брови на узькому лобі неначе висіли над темними ясними й незвичайно спокійними очима. Довгі щоки були повні внизу й кінчались м'яким широким підборіддям. Балабуха був зовсім таки непоганий з лиця, тільки трохи товстий ніс та м'ясисті випнуті губи трохи псували красу обличчя. Серед верхньої губи було знать широку ямку, неначе хто вдавив її пальцем, од чого губа ніби репнула посередині, й з одної губи стало дві, а спідня, товста та широка, так вивернулась, що на їй аж шкура натяглась й лисніла. Балабуха й справді мав таку природну міну в устах, неначе кривився з кого, закопилівши спідню губу... Чорні довгі, але товсті вуса спускались наниз, а обголені щоки й підборіддя синіли, як буз, неначе вони припали сажею.

2. Його білі міцні зуби заблищали з широкого червоного рота. Чорні довгі вуса піднялись вгору і найжачились. А чорні брови аж заворушились. В Червінського були товсті брови. Ці густі брови розбігались кінцями вгору навскоси, неначе в його на лиці було двоє вусів: одні під носом, а другі вгорі над носом; одні звішувались кінцями вниз, а другі стриміли кінцями вгору. Він реготавсь, задерши голову, а ті двоє вусів ворушились та метлялись по обидва боки кирпатого куценького носа. Веселі чорні, як терен, очки аж бігали (З творів І. Нечуя-Левицького).

Завдання № 3.

Прочитайте уривки з творів. Охарактеризуйте деталі інтер'єру в кожному випадку. Які художні прийоми використовують автори? Деталі інтер'єрів є засобом соціальної чи психологічної характеристики?

1. «Андрій здивованим а разом жалібним оком поглядав на тую нужденную оселю, на той образ убожества в найстрашнішим, відражаючим виді. Його очі падали то на нещасливу жінчину, що, мов тінь підземна, стояла коло печі, то на внутр помешкання. Все було обдерте, занедбане, немите, нечищене і грязне, все наповняло якимсь обридженням, якоюсь непереодолимою відразою. Олекса в подертій, чорній, як сажа, сорочці лежав на голих досках, служачих замість постелі, а під його головою лежав напівзогнилий і здрухнілий приколоток соломи, накритий подертою, грязною і чорною вереткою. Горішню часть хати наповняв дим, – як звичайно буває в курних хатах. Андрій, відколи жив, не бачив такого

нужденного обиталища і не міг собі представити, як тут можуть жити... люди!» (І. Франко «Петрії і Довбущуки»).

2. «В великій цій, брудній хаті, що недурно звалася "чорною скарбовою кухнею", було вогко, холодно і занадто незатишно; пахтіло чимось кислим – чи то намоклим кожухом, чи то старою капустою, чи то запрілими онучами. В вечірній тьмі, яку розбивало червоне світло полум'я з лежанки та жовтенький світ від невеличкої керосинової лампочки з розбитим і заліпленим жовтим папером склом, плавав синій дим, наче хмари, попід стелею, і гостро щипав у носі й за очі. Занадто вже незатишна була ся "кімната". Всякому видно було, що тут жили люди, яким не до затишку, що сю "кімнату" призначено не до бенкетів, не до втіх, а до захисту у негоду, щоб було де їсти і спати тоді, як не було "скарбової" роботи. До сього тут було все, що треба. Щоб спекти хліба, була здоровенна з пузатим комином піч, яка починалась від дверей і займала мало не всю стіну; вздовж неї тяглася довжелезна лежанка з двома вмурованими казанами, в яких варився для цих людей "кандьор" і брудна юшка, яку тільки з звички звали "борщем"; вздовж стіни, що проти дверей, стояв довгий нічим неукритий стіл та довгі лави. Для спання од печі до стіни тягся довгий, широкий піл, на якому було накидано жужмом усякого шмаття. Вгорі була стеля; знизу – чорна земляна долівка, в одній стіні – двері, в других – три-чотири дірки, що мусили бути вікнами» (В. Винниченко).

3. «Хатиночка як чашечка: невеличка, чиста, ясна, весела. На покуті стояли образи у срібних шатах, завітчані васильками, гвоздиками, безсмертниками; перед образами на срібному ретязьку висіла срібна лампадка. У тому ж таки кутку – стіл столярної роботи; у другому – ліжко, заслане м'яким шовковим коцем; попід стіною невеличкі стульці. Всюди так хороше, чисто; пахощі од васильків та м'яти окривали усю хату, лоскотали чуття...» (Панас Мирний).

Г) Пейзаж; функції образів природи. Інтер'єр.

Завдання № 1.

Визначте, яку роль виконують описи природи в наведених уривках. Як опис природи співвідноситься з емоційним станом героя?

1. «Був чудовий петрівчаний вечір. Надворі вже сутеніло. На Подолі затих стукіт та гуркіт. Курява на вулицях вляглась. На цвинтарі коло Пречистянської церкви під самою Андріївською горою було тихо, тихо, неначе в порожній хаті. Прочани повиходили з церкви й порозходились на спочинок по дощаних комірках на церковному подвір'ї, сукупному з цвинтарем. Тільки на східцях коло церковних дверей, під портиком з п'ятьма стовпами, сиділа одним одна вже літня, дуже сумна й задумана панія. Вона була убрана в чорну стару запорошену сукню. На голові в неї був дешевенький солом'яний чорний капелюшок, оповитий чорним удівницьким завоєм. Вона похилила голову й сиділа, згорнувши руки. Здавалось, що то сиділа не жива людина, а якась подоба людини, вироблена з чорного заліза на чорних залізних сходах.

Стрімкі гори понад Подолом виразно виступали на лиснючому рожевому небі темними звивчастими смугами. На горах лисніли золоті бані церков, неначе дотлівав жар, що не спопелів до решти. Андріївський собор неначе висів над самою Пречистянською церквою на прозорім небі. На вершечку стрімкої гори і на горах і в долинах, скрізь вже запанувала вечірня тиша. І в небі й на землі все неначе мліло й розкошувало в пишноті гарного тихого петрівчаного вечора. Вечір звичайно наведе на душу смуток. Думи заворушились в голові безщасної панії. Сльоза за сльозою покотились по смуглявих сухорлявих шоках. («Київські прохачі» Іван Нечуй-Левицький).

2. «Щоб осягти оком більше простору на обрії, я йду по тротуарі над самим краєчком обривчастих гір, ніби круч. Минаю я дві недавно насаджені широкі алеї попід самою високою білою стіною монастиря й заглядаю з кручі вниз, де недавно була зсунулась гора і де тепер в тій вузькій згористій долині зробили дерев'яні сходи на Поділ, і доходжу до шпиля над крутим верхом гори. Тут звершечку на шпилі стоїть чудовий кіоск з колонками, неначе гарненька капличка з лавами й доріжкою навкруги. Тут найбільший виступ Владимирки й найвищий. Звідсіль я окидаю оком усей широкий простір, Поділ, усю рівну, як луки, Оболонь до самих гір села Вишгорода над Дніпром. Яка широчінь! Який простір! Я сягаю оком по тому просторі на захід сонця, оглядаю його, і перед моїми очима темною смугою ніби вирізується на небі півкруг з гір од Андріївської гори до Кирилівського монастиря, а далі знов синіють

півкругом гори над Оболонню, закручуються в Вишгороді й досягають до Дніпра в сизій далечі» (І. Нечуй-Левицький).

3. «У Відні Люба була сама, як палець. Ідучи улицями, повними жвавою юрбою, сидячи в театрі, проміж щільними лавами споглядачів, Люба почувала себе такою одинокою, такою непричасною ні тій заметні, ані тому клопоту й веселошам. Душею була сама... Піде в галерею малювання, в музей, пройде по новому для неї кутку міста і лиш сама собі повідає свою думку, свої спостереження, свої враження... Як місто, Відень їй дуже сподобався з тим контрастом узеньких, давнього віку улочок з стрілочастими церквами, і нових, широких улиць, оздоблених деревами, з такою штучною, весело-химерною архітектурою будинків. А Дунай, отой тихий Дунай, хіба не хороший! Стоїш коло мосту, дивишся, як він несе свої широкі, спокійно-глибокі води. Так оце ж він, той Дунай, котрого ймення знаєш з дитячих літ, із тих пісень, що вповідають, як козаченько край Дунаю коня напуває, а дівчина косу пускає на тихий Дунай...» (О. Пчілка).

4. За домом неволі, похмурим, двоповерховим будинком з рядами загратованих вікон, задумливо зупинилось сонце і сумно дивиться в його невеличке подвір'я своїм косим промінням. А він, сей дім неволі, ся двоповерхова домовина, сіра і брудна, байдуже приймає тужливу ласку сонця і мовчить» (В. Винниченко).

5. «Він прокинувся другого дня вранці. Сонце тільки зійшло. Демид швидко одягсь, умивсь і пішов з хати. Батько вже десь клопотавсь по господарству; материн голос чуть було Демидові з пекарні. Нікого не стрівши, вийшов у невеличкий садок і пішов стежкою. Садок був вже пожовтий; товстий шар зовсім жовтого листя лежав долі. Нога м'яко ступала по йому, шелестячи сухим шелестом. Демид любив те шелестіння і пахощі від такого листя. І ці пахощі, і трохи холодне повітря, і червоне ще сонце якось гарно впливали на його, робили бадьорішим, моторнішим. Широко, вільно дихаючи, пройшов садком, переліз через тин, перейшов луки і вступив у невеличкий круглий гайок. І там було так само, як і в садку: жовто і півмертво; видко було, що за кільки часу і цього не буде, сніг укриє все, і все буде мертво. Та дарма! Зараз звідусіль віяло свіжістю, бадьорістю, силою. Демид розумів – чому. Це мертво віщувало незабаром

живе. Те живе, що має прийти, що неодмінно мусить прийти, чулося у всьому: і в цьому свіжому повітрі, і в тому вічно-осяйному сонці, і навіть у цьому жовтому листі, що, зогнивши, мусило дати пожиток новому буйному життю. Ні-ні, це була не смерть, а відпочинок – відпочинок здоровий, свіжий... Ставало гарно на душі. Він тяжко мучився досі. Вдарено його дуже, рана була глибока. Спершу здавалося, що смертельна; думав, що все скінчилося і нічного не може початися. І це вбивало його. Але тепер, серед цієї природи повіяло на його впокоєм, повіяло свідомістю, що далеко не все скінчилося» (Б. Грінченко).

6. «Я боявся питати далі й пішов до парку. Боже, як тут було сумно! Бездумно я блукав вологими стежками. Недавно був дощ. Трава пожовкла, став ще дужче заріс лататтям, у човні було повно води. На головній алеї стояли великі калюжі, в яких відбивався морок. Чорна земля, чорні стовбури. Гілки звисають, обтяжені краплинами, листя в'яне. Сум краєв мені серце, перед очима снували якісь тіні... Раптом війнув вітер, зашуміли верхівки дерев, з хистких гілок сипнули краплини, мов сльози. Слово честі, плакали дерева. Не знаю, чи наді мною, чи над моїми друзями, але напевно – разом зі мною...» (Б. Прус).

7. «Колишуться ледве помітно ширококрилі смереки. Щось шепчуть, перешіптуються – урочисто настроюються. Здавалося, святкують... А там в долині, в пропасті, журчить потік, щось і собі приповідає... З лісу просто стежкою до нього, може, двісті кроків перед ним, спускається легко, без шелесту... сама-саміська вона!» (О. Кобилянська).

8. «А уста мої горять... листячко рву, притуляю до губ, – так і скипить, і скипить! Журюся, никаю, серденько ние... а й любо ж як!... Сонце сяє, солов'ї... аж ліс роздягається, – вишневі сади всміхаються... квіточки, як зірочки, понасторощувались, – усе пригортала б до свого серця, усе б Лексичні засоби виразності 89 цілувала! Прийшла до берези, сік точиться, пити хочу, та й не п'ю; щоки пашуть, я гіллячка молодих березок в жменю зберу да притулю, щоб прохололи, огортаю собі шию. Здумаю, як він мене так обняв; чую його, бачу, як стоїть зо мною, як дивиться, – хочу крикнути, назвати його, да не вмію. Серце моє, серце моє!...» (Г. Барвінок).

Завдання № 2.

Як в описі будинку-фортеці Домбі (на початку, в середині і в кінці роману) передано зміни його долі (за романом Ч. Діккенса «Домбі та син»)?

Розділ 1.

«Оселя містера Домбі стояла на затіненому боці довгої, темної і страшенно добропорядної вулиці, що тяглась десь між Портланд-плейс та Браєнстон-сквер. То був наріжний будинок з камінними ямами попід стіною, звідки похмуро виглядали заграбовані віконця підвалів і косо позиркували кривобокі дверцята, ховаючи ящики сміття. У задній, півкруглій частині цього непривітного будинку розмістилася низка віталень, що виходили на всипаний рінню двір, де два миршавих дерева з почорнілими стовбурами та гіллям не так шелестіли, як торохтіли своїм висхлим од диму листям. <...>

То був похмурий будинок – і знадвору, і всередині. Після похорону містер Домбі звелів понакривати меблі, – може, щоб зберегти їх для сина, з яким були пов'язані всі його плани, – і покої, oprіч тих, які він залишив для себе на нижньому поверсі, стояли неприбрані. Столи та стільці, збиті в купу на середині кімнат і обтягнені просторим саваном, набрали таємничих обрисів. Ручки дзвінків та дзеркала, понакривані щоденними і тижневими газетами, муляли очі уривками вісток про смерті та жахливі вбивства. Загорнуті в полотно канделябри і люстри здавалися величезними сльозами, що звисали зі стелі. З камінів тхнуло, немов із льохів чи боліт. Портрет небіжчиці, оповитий жалобними стрічками, був просто жахітний. Кожен подув вітру, закрутившись вихором коло розташованих по сусідству стаєнь, підхоплював солом'яну потерть, – соломою вистелили вулицю перед будинком, коли там була хвора, – її струхлявілі рештки ще й досі тулилися по довколишніх кутках, і якась невидима сила стягала їх під поріг брудного будинку навпроти, що здавався у найм, наче кидаючи гнітючий виклик вікнам містера Домбі.

У кімнати, виділені містером Домбі для себе, заходили з передпокою, а склалися вони з невеликої вітальні, бібліотеки, яка, власне, правила за гардеробну, де запах каландрованого паперу, пергаменту, сап'яну і юхти мішався із запахом черевиків і чобіт, та не то оранжереї, не то заскленої їдальні, звідки, крім уже згаданих дерев, можна було побачити ще й кілька обдертих котів. Всі три кімнати йшли одна по одній. Ранком, коли містер Домбі снідав у котромусь із двох перших

покоїв, та ввечері, коли він приходив додому обідати, дзвоник запрошував Річардс до засколеної кімнати, де вона походжала туди-сюди з немовлям на руках. Бачачи, як він, завжди самотній, сидить віддалік, у півморозі, поглядаючи на дитину з-поміж темних, важких меблів (раніш у цьому будинку роками жив його батько, тож багато що тут було старомодне й похмуре), Річардс почала уявляти його собі в'язнем в окремій камері або марою, до якої не слід наближатися чи то озиватися словом».

Розділ 35.

«Темної плями на вулиці вже нема. Якщо оселя містера Домбі й вирізняється чимось поміж інших, то лише своєю пишнотою, яка затьмарює решту будівель. Прислів'я каже, що дім завжди рідний, хоч який бідний. Якщо правдиве й протилежне твердження – що дім завжди рідний, хоч який він солідний, – то що то за пишний вівтар споруджено тут на честь домашніх божеств!

Цього вечора у вікнах блищать вогні; червонуватий одблиск камінів тепло світиться на шпалерах та м'яких килимах; обід чекає; стіл накрито з неабияким смаком, хоча тільки для чотирьох осіб; буфет заставлено посудом. Уперше від часу великих перемін дім готовий прийняти своїх мешканців, з хвилини на хвилину має прийти щасливе подружжя».

Розділ 59.

«Величний будинок стоїть іще на довгій, похмурій вулиці і не боїться негоди, але це вже руїна, і щурі біжать з нього.

Люди в повстяних кепках і далі переставляють меблі, а джентльмени з ручками та чорнильницями описують їх, сидять на меблях, що ніколи не призначалися для сидіння, їдять принесені з харчевні бутерброди з сиром на інших меблях, аж ніяк не пристосованих для споживання їжі, і, здається, мають особливу насолоду з того, що використовують цінні речі не за призначенням. Предмети обстановки можна бачити в дивних їх поєднаннях. Матраци й постільна білизна з'являються в їдальні; кришталь і порцеляна потрапляють до теплиці, великий обідній сервіз порозкладувано стосами на довгій тахті у великій вітальні; металеві пруті зі сходів, пов'язані в пучки здоблять мармурові полиці камінів, нарешті, на балконі вивішують килим з пришпиленою до нього друкованою об'явою, і подібні ж придатки прикрашають з обох боків парадні двері.

Потім цілий день по вулицях тягнеться кортеж старомодних бідарок та фаєтонів і юрби пообшарпуваних вампірів іудеїв та християн – наводнюють будинок, обстукують свічада, видобувають незграйні октави з рояля, мацають п'ятими пальцями картини, хукають на леза найкращих столових ножів, товчуть брудними кулаками в подушки крісел та канап, термосять пухові перини, одчиняють та зачиняють шухляди, зважують на долоні срібні виделки та ложки, до нитки розглядають білизну та драпування й геть усе критикують. В цілому будинку нема кутика, де б вони не заглянули. <...> Шум та метушня, ходіння вгору та вниз не припиняється кілька днів підряд. "Показ першокласних сучасних меблів та ін." триває.

Потім у найкращій вітальні зі столів споруджують загороду, на першокласних обширних, іспанського червоного дерева і шелачної політури, розкладних обідніх столах зводять поміст для аукціонера, і юрби пообшарпуваних вампірів, християн та іудеїв, пелехаті, пропахлі табакою зайди й огрядні чоловіки в поношених капелюхах розсідаються довкола на чому можна сісти, з камінними полицями включно, і починають накидати ціну. <...> "Першокласні сучасні меблі та ін." продаються.

Нарешті все вивезено. У будинку не залишається нічого <...> Дім уже руїна, і щурі втікають з нього.

Завдання № 3.

Охарактеризуйте героїв за інтер'єром. Які риси характеру можна пояснити через ці деталі?

1. «Глиняна піч без комина займала чверть хати; чорні від диму стіни понуро, як могила, гляділи на нього; дощана постіль і безногий, топором тесаний стіл, отсе крім грубої верстви пилу і сміття, був ввесь спряток в тій нужденній хаті» (І. Франко «Місія»).

2. «Світличка невеличка, чиста і попросту обставлена дерев'яними меблями; дерев'яне ліжко в куті, прикрите старосвітським ліжником сільської, але дуже красної роботи, збоку столик, завалений метрикальними книгами в міцній шкіряній оправі, на котрій, насупір загальному сільському звичаєві, не було видно ані одної порошинки; в другім куті невеличка за склом шафка з книжками, а на стіні під старосвітським образом св. Миколая висів круглий і великий, як возове колесо, вівсяний вінець, переплетений гілками червоної калини. Посеред

світлиці стояв великий, чотиригранний дубовий накритий мережаною скатертю, а на ньому в дерев'яній мисці лежали тільки що вирізані золотисто-бурштинові крижки меду і заповнювали всю світлицю сильним медовим запахом» (І. Франко «Чума»).

3. «У кімнаті, суміжній із спальнею небіжчика, я виявив і протухлі паштети, і купи всілякого харчу, і навіть устриці та рибу, вкриту густою пліснявою. Я ледь не задихнувся від смороду, в якому злилося безліч огидних запахів. Я бачив там скриньки з коштовностями, прикрашені гербами або вензелями, білосніжні скатерті, зброю – дорогу, але без клейма. Розгорнувши книжку, яку, здавалося, недавно брали з полиці, я знайшов у ній кілька тисячфранкових білетів. Тоді я вирішив пильно оглянути кожну річ, аж до найдрібніших, обдивитися підлогу, стелі, карнизи і стіни, щоб знайти золото, яке так палко любив цей голландець, гідний пензля самого Рембрандта» (О. Бальзак «Гобсек»).

4. «Усе в його кімнаті, від зеленого сукна на письмовому столі до килимка біля ліжка, було якесь однакове, охайне й потерте, наче в холодній оселі старої дівки, котра з ранку до вечора тільки те й робить, що натирає меблі. Узимку головешки в його каміні завжди тільки жевріли, поховані під купою попелу... Біля того похмурого, вологого будинку нема подвір'я, усі вікна виходять на вулицю, а розташування кімнат нагадує розташування монастирських келій...» (О. Бальзак «Гобсек»).

Д) Символи.

Завдання № 1.

Визначте та охарактеризуйте образ-символи у вірші В. Симоненка «Є в коханні і будні, і свята...»

Є в коханні і будні, і свята,
Є у ньому і радість, і жаль,
Бо не можна життя заховати
За рожевих ілюзій вуаль.

І з тобою було б нам гірко,
Обіймав би нас часто сум,
І, бувало б, темніла зірка

У тумані тривожних дум.

Але певен, що жодного разу
У вагання і сумнівів час
Дріб'язкові хмарки образи
Не закрили б сонце від нас.

Бо тебе і мене б судила
Не образа, не гнів – любов.
В душі щедро вона б світила,
Оновляла їх знов і знов.

У мою б увірвалася мову,
Щоб сказати в тривожну мить:
– Ненаглядна, злюща, чудова,
Я без тебе не можу жить!..

Завдання № 2.

Проаналізуйте поезії. Визначте символічне значення образ човна у віршах.

Л. Боровиковський «Журба»

Горе ж тому кораблеві,
Та у море занесеному,
Горе тому сиротині,
Від родини відлученому!
Куди віне буйний вітер –
Корабль в хвилях потопається;
Куди гляне сиротина –
Слізоньками обливається!
Ніхто з моря кораблика
До берега не повертає;
Ніхто в горі сирітоньки
До серденька не пригортає.

В. Забіла «Човен»

Пливе човник без весельця,
К берегу звертає,

Ніхто човником не править –
Вітром прибиває;
І до берега привалився
Да й остановився,
Не найшлося і там нікого,
Кому б він згодився...
Потім хвиля схопилась,
Сердешний одбився
Од берега і знов плавать,
Поки аж розбився.

Завдання № 3.

Проаналізуйте вірш Євгена Маланюка «Символ». Розгляньте образ Ніке, богині перемоги. Перечитайте другу строфу вірша. Яку картину ви уявляєте? Чи легко її уявити? Які емоції викликає образ крилатої обезглавленої богині з мармуровим тілом? Як цей образ сконструйовано? (Це схема, умовне позначення, персоніфікація, уособлення чи рельєфна картина?). Образ Ніке має відтінки значення чи означає щось певне? Де саме автор вказує на друге значення Ніке? Чи можна класифікувати цей образ як символ? Як алегорію? Чому вірш названо «Символ»?

Завдання № 4.

Продемонструйте багатозначність образу-символу лебедів у поезії В. Симоненка «Лебеді материнства»

Е) Сни та їхня роль у художньому творі.

Завдання № 1.

Доведіть, що сни Миколи та Немидори в повісті І. С. Нечуя-Левицького «Микола Джеря» – засіб розкриття внутрішнього стану героя та композиційний прийом.

Завдання № 2.

Охарактеризуйте сон Чіпки в романі «Хіба ревуть воли, як ясла повні» Панаса Мирного та Івана Білика. До якого типу снів можна його віднести? Чому цей сон є умовною формою художнього узагальнення дійсності?

Завдання № 3.

Які очікування викликає у читача сон героїні? Яким чином автор актуалізує у творі народнопісенну символіку?

«І сниться Орисі, що вона стоїть на березі Дністра, але що вона – не вона, а калина, вся напрочуд вбрана і квіточками, і пишними червоними кетягами; на тім боці проти неї росте явір, та такий стрункий та гарний, що так їй і хочеться прилинути до нього, пригорнути своїм листям і лагідним шепотінням своїм злитися з могучим шелестом явора. Але бистра вода буркоче, і крутиться. І розділяє їх широкими каламутними хвилями; даремно хилиться калина, даремно протягує вона до явора свої кетяги – їй не дістати його розмаїтого віття... Але що це? Ясне, пекуче сонце вкрила чорна, густа хмара; зі сходу невтримано несеться бурхливий, рвучкий вітер, вивертає в своїм хижім леті і каміння, і ліси, з свистом і грюкотом налітає на калину, вириває її з корінням і несе понад сердитим, клекочучим Дністром... Але й явір крутиться у повітрі... От він злетів угору, метнувся вбік і цупко обхопив своїм віттям калину, – вони сплелися, сплелися навіки, нерозлучно... Вкупі несуться вони над Дністром, хвилі його ростуть, здіймаються високо, червоніють від крові, обертаються в страшне палаюче полум'я і ловлять у свої обійми улітаючих калину і явора» (М. Старицький).

Завдання № 4.

Назвіть літературні твори української та світової літератури, представлені як сон героя.

Є) Мова персонажа.

Завдання № 1.

Охарактеризуйте образи-персонажі за їхньою мовою.

1. «Ось послушайте, – казав усім Кіндрат Калистратович. – Живу, як знаєте, я на хуторі і якраз на узліссі. Кошара моя стріхою аж на ліщину ніби налягає. От вовк і нанюхав моїх овечок. Продер глупої ночі під стріхою в кошару дірку та й уплигнув серед овечки. Ну, в кошарі, звісно, гвалт, – вівці: “ме-е-е!” та й у хліві, – а хлів поруч, – корова в рев! Я почув, вискочив з хати та прожогом у кошару. А воно щось сіре повз мене під стріху-шелесть! Крізь дірку проскочити не встигло, як я його за хвіст, а воно, видите, вовк. Ну, лякливий же, я вам скажу, звір! Така вже, звиніть,

неприятність! Хоч що ви мені тут кажіть, а вовк-звір кріпко полохливий!» (Кіндрат Калистратович Моргниоко, Остап Вишня «Вовк»).

2. «– А що, вражий сину! Зоп'явсь уже на ноги? Одпас уже товсту мармизу? Поїдьмо лиш до коша на розправу. Ти думаєш, ми дурно насипали божому чоловікові шапку телярів? Пакосник ти паскудний! Плюгавець! Загладиш ти в нас сьогодні увесь сором, що наробив товариству! Убирайся лиш, гаспедський сину! Сідлай коня! Тебе б треба, взявши за шию, вести до обозу на вірьовці, як собаку, та вже я честь на собі кладу: пограй уже, так тому й бути, в остатній раз на коні!» (Пугач, П. Куліш «Чорна рада»).

3. «– Галю! – каже вона: – я знов чую, що одужую... Мені знову легшає... Навіщо?.. Я молила бога, коли б умерти... Краще б мені на тім світі, ніж на сім... Та не дає мені бог смерті... Його святая воля... Він то знає, нащо мене пускає ще жити. Може, додержить до тії пори, коли Чіпка оханеться – я його побачу, як свою дитину, як свого сина... Галю! дитино моя!.. рідна моя! Ти ж мені тепер найрідніша... Уговорюй його, як жінка: він тебе почитає, кохає щиро, – може, тебе послухає, коли вже мене не хоче слухати... Боже! що б я дала, що б я зробила?.. Я б свого серця влупила та дала йому, коли б тільки він став чоловіком! Я б тоді умерла спокійно...!» (Мотря, Панас Мирний «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»)

4. «Скучила за матір'ю. Вже й жнива минають, а я ні разу не була в матінки в гостях. Цієї ночі мені снилось, що я стала зозулею та й полетіла в Бієвці. Прилітаю в батьків садок та й сіла на вишні. Батько неначе виходять в садок та й просять мене до хати. Я влітаю в хату, дивлюсь, а моя мати лежить на лаві мертва, заверчена наміткою, укрита чорним сукном, згорнула руки на грудях і жалібно дивиться на мене. ...я з нудьги не знаю, де дітись. Шумить діброва на горі та тільки жалю мені завдає. Щовечора дивлюся на зарослянські гори, щовечора пориває мою душу! Якби я мала крила, я б, здається, зараз одвідала свою неньку. Така нудьга мене бере, що, здається, якби я зозулею летіла, то ліси б посушила своєю нудьгою, крилами садки поламала б, степи попалила б своїми сухотами і зелені луки сльозами залила» (Мелашка, І. Нечуй-Левицький «Кайдашева сім'я»)

5. «А я йду сночі... повз її хату та й дивлюся – кочється шос кругле, гейби капшук. Та й світиться так, наче зірниця. Став я й дивлюся, а воно по царинці, через воринне та й просто в Химині двері... Абих так здоров був!.. Якби був догадався та зняв свої гачі, може б, ними відьму імив, а так пропало...» (Іван, М. Коцюбинський «Тіні забутих предків»)

6. «Одне слово, це було на зелені свята, чи ні, щоб не збрехати, тижнів зо два перед святами. А втім, може, тижнів зо два після свят. Майте на увазі, що вже проминуло, щоб не збрехати, років з дев'ять чи десять, а може, ще й з гаком. Був я тоді, бачте, зовсім не той, що тепер, тобто таки той самий Тев'є, а проте не той. Як то кажуть: та сама Хівря, тільки інакше зачесана. Спитаєте, чим саме? Я був тоді злидар, бідний, як миша, хоч, правда, мені ще й тепер дуже далеко до багатія. Того, що мені бракує до мільйонів Бродського, ми могли б удвох побажати собі заробити цього літа до осені. Але проти минулого я тепер, хвалити бога, заможна людина: маю власного коника й візок, дві корівчини, які, півроку, дояться, та ще одну, що ось-ось отелиться. Є, не прогнівити бога, сир і масло, і маю щодня свіжу сметану власного виробу, бо всі ми працюємо, ніхто не байдикує. Моя жінка, дай їй боже здоров'я, доїть корів, діти виварюють глечики, збивають масло, а я сам, ось як бачите, їду собі щоранку на базар, заходжу до кожної дачі в Бойберику, бачуся з тим, з іншим, – з усіма найбільшими хазяїнами з Єгупця. Погломниш трохи з людиною і почуваш, що й ти не з останніх на світі, не якийсь там кравчик, що і в тебе, як то кажуть, не качан капусти на плечах. Ну, а в суботу і казати нічого! Сиджу собі поважно, наче князь, заглядаю в яку-небудь книжку, повторюю розділ з Біблії і коментарі до нього, читаю псалтир, те, се, п'яте, десяте... Ви дивитесь на мене, пане Шолом-Алейхем, і при цьому, певно, думаєте собі: "Е, оцей Тев'є таки не гвіздком у тім'я битий!..» (Тев'є, Шолом Алейхем «Тев'є-молочар»).

Ж) Авторське зіставлення героя з історичною особою чи персонажем іншого автора

Задание № 1.

Визначте сенс зіставлення героя з історичними особами та «мистецькими» образами.

«Риси обличчя, нерухомі, безпристрасні, як у Талейрана, здавалися відлитими з бронзи. Гострий кінчик довгого носа, поритий ряботинням, походив на свердлики, а губи були тонкі, як у алхіміків та древніх строків на картинах Рембрандта і Метс.

За прикладом Фонтенеля, він беріг життєву енергію, придушуючи в собі всі людські почуття. ... До вечора людина-вексель ставала звичайною людиною, а злиток металу в його грудях – людським серцем. Якщо він бував задоволений пройшовшим днем, то потирав собі руки, а з глибоких зморщок, що борознили його обличчя, начебто піднімався димок веселості, – право, неможливо зобразити іншими словами його німу посмішку, гру лицьових мускулів, що виражала, ймовірно, ті ж відчуття, що і беззвучний сміх Шкіряної Панчохи. Завжди, навіть у хвилини найбільшої радості, говорив він односкладово і зберігав стриманість» (Гобсек, Оноре де Бальзак «Гобсек»).

Завдання № 2.

Визначте, в чому сенс зіставлення Жюльєна Сореля з Наполеоном (Стендаль «Червоне та чорне»)?

4.2.3. Психологізм, його прояви в художній літературі

Завдання № 1.

Основними прийомами психологізму, за допомогою яких досягається зображення внутрішнього світу, є:

– розповідь про внутрішнє життя людини від першої або від третьої особи (розповідь від третьої особи дає широкі можливості для включення у твір самих різних прийомів психологічного зображення: в таку розповідну стихію легко і вільно вливаються внутрішні монологи, публічні сповіді, уривки зі щоденників, листи, сни, бачення і т.п.);

– психологічний аналіз і самоаналіз (суть обох прийомів в тому, що складні душевні стани розкладаються на складові і тим самим пояснюються, стають ясними для читача. Психологічний аналіз застосовується в оповіданні від третьої особи, самоаналіз – в оповіданні як від першого, так і від третьої особи);

– внутрішній монолог – безпосередня фіксація і відтворення думок героя, більшою чи меншою мірою імітує реальні психологічні закономірності внутрішнього мовлення;

- діалектика душі;
 - прийом умовчання (письменник в якийсь момент взагалі нічого не говорить про внутрішній світ героя, змушуючи читача самого виробляти психологічний аналіз, натякаючи на те, що внутрішній світ героя, хоча він прямо і не зображується, все-таки досить багатий і заслуговує на увагу);
 - специфічні засоби зображення внутрішнього світу, такі, як імітація інтимних документів (романи в листах, введення щоденникових записів і т.п.), сни і бачення, створення персонажів-двійників та ін.
- Підберіть приклади из української та світової літератури, які ілюструють ці прийоми.

4.2.4. Художній час та художній простір

Завдання № 1.

Охарактеризуйте художній час та художній простір у романі П. Куліша «Чорна рада».

Завдання № 2.

Охарактеризуйте час приватний та час буттєвий у п'єсі Г. Ібсена «Ляльковий дім».

У чому особливості конфлікту п'єси? Як він визначає загальний настрій та окремі вчинки персонажів?

Через які звичайні дрібниці, щоденні зустрічі та розмови, ліричні зізнання вгадується плин часу?

Як у творі представлено час сьогодення, минуле та майбутнє?

Завдання № 3.

Охарактеризуйте символічний та реалістичний плани часу та простору в драмі-феєрії Лесі Українки «Лісова пісня».

4.3. Сюжет, композиція, структура художнього твору

4.3.1. Аналіз сюжету та композиції

Завдання № 1.

Користуючись літературою, проаналізуйте різні визначення сюжету та фабули. Виділіть спільне і відмінне.

Завдання № 2.

Прочитайте текст новели Гр. Тютюнника «Три зозулі з поклоном». Підготуйтеся до її аналізу з погляду композиції та сюжету.

1. Визначити експозицію, зав'язку, кульмінацію і розв'язку сюжетної дії в новелі Гр. Тютюнника «Три зозулі з поклоном».

2. «Випрямити» лінію подій згідно з хронологією у новелі «Три зозулі з поклоном».

3. З'ясувати композиційну роль портретів у цьому творі.

4. Встановити роль пейзажів у художній тканині твору.

5. Простежити за текстом розвиток сюжету і охарактеризуйте функції основних елементів сюжету.

6. Розмежувати функції сюжету і фабули у творі Гр. Тютюнника.

Завдання № 3.

Прочитайте текст новели В. Стефаника «Новина». Підготуйтеся до її аналізу з погляду композиції та сюжету.

Завдання № 4.

Охарактеризуйте сюжетні та позасюжетні елементи в запропонованому творі.

Чайка Дніпрова «Морське серце»

Раз у морі купалося двоє братів. От старший скупався, на берег пливе, а менший все далі та далі. І хвиля морська закохалась в відважному браті: взяла, обняла його міцно і тягне до себе на дно, в чудове підводне царство. А хлопець пручається, хлопець кричить, гукає на рідного брата, щоб швидше йшов рятувати.

А старший боїться плисти: "Глибина, – дума, – згину ще й я з ним укупі!"

– Ой братику милий! Ой братику любий, рятуй! – З сльозами ще раз вирнув хлопець, од жаху волосся рвучи.

– Нехай тебе бог порятує! – несміливо старший сказав, а сам не насмів і зирнути, як брат потопає, – гребеться до берега хутко, на камінь вилазить. Розсердилась хвиля, погналась за страхополохом, нагнала, знесла його в море, втопила.

І меншого брата сховала морська цариця на дно, і сльози його повернулися в чистії перли, а кучері в пишні коралі, а старшого брата риби

й раки уцент рознесли, лиш серця ніхто не схотів і торкнути: таке було гидке оте полохливее серце!

І досі є в морі те серце: несміливо, крадучись, плава, слизьке та холодне, жалке, наче та кропива, ворухиться мляво та труситься, тіні од себе не має – прозоре. А море гидує тим серцем: на берег його викидає, а там воно гине без сліду.

Завдання № 5.

Визначте значення позасюжетних елементів у романах ХХ століття (Г. Гессе, Г. Маркеса, Х. Картасара). Наведіть приклади функціонального призначення описів, вставних часнин, посьвят.

Завдання № 6.

Визначте експозицію, зав'язку, кульмінацію і розв'язку сюжетної дії в оповіданні М. Коцюбинського «Сміх». З'ясуйте композиційну роль портретів у творі. Обґрунтуйте смисл фіналу та його місце в композиції оповідання.

Завдання № 7.

Розмежуйте функції сюжету і фабули у творі М. Коцюбинського «Intermezzo» («Випряміть» лінію подій згідно із хронологією у новелі). Що рухає сюжет «Intermezzo»? Підсумуйте значення сюжету і конфлікту в розвиткові авторської художньої думки. Встановіть роль пейзажів у художній тканині твору.

Завдання № 8.

Прочитайте новелу М. Хвильового «Я (Романтика)», підготуйтеся до аналізу за такими питаннями:

- У чому особливість обрамлення твору? Як воно взаємодіє із сюжетом? Зверніть увагу на історичний і граматичний час, характер деталей, особливості ідеалів ліричного героя, романтичний характер письма, параметри життєвого матеріалу та форми викладу.

- Особливості конфлікту та його перебіг.

- Елементи сюжету та їх особливості.

- Групування персонажів.

- Позиції персонажів. Роль деталей і словесних засобів у її розкритті.

- Як характеризує ліричного персонажа розв'язка? Його внутрішній монолог – сповідь чи антисповідь?

Завдання № 9.

Прочитайте новелу О. Гончара «Модри Камень», зверніть увагу на таке:

- Співвідношення історичного, художнього й граматичного часів у творі.
- Характер оповідачів, групування персонажів.
- Своєрідність обрамлення.
- Сформулювати проблему новели.
- Визначити ідею твору та засоби її втілення. Яку роль у втіленні відіграє композиція?

Завдання № 10.

Схарактеризуйте композицію поезій (визначте спосіб (способи) структурування поетичного тексту).

Практичні поради. Типові способи організація поетичного тексту: логічно-послідовна зміна думок; градація (нагнітання, посилення настроїв, емоцій, часто увиразнене словесними повторами чи поетичними фігурами); художня паралель (зіставлення змістових частин тексту); художня антитеза (протиставлення змістових частин тексту); обрамлення. В одному творі можуть поєднуватися різні способи структурування художнього тексту.

Василь Голобородько «З дитинства: Дощ»

П. Тичина «Світає...»

Ліна Костенко «Світлий сонет»

Леся українка «Колискова»

Завдання № 11.

Композиційна єдність ліричного твору досягається за допомогою центрального образу (будемо пам'ятати, що це образ-переживання) або центральної деталі. Повтори, паралелізми, антитези – теж своєрідний «цементуючий» матеріал, який сприяє композиційній єдності. Охарактеризуйте роль антитези в побудові вірша Ш. Бодлера «Альбатрос».

Буває, моряки піймають альбатроса,

Як заманеться їм розваги та забав.

І дивиться на них король блакиті скоса –
Він їхній корабель здалека проводжав.
Ходити по дошках природа не навчила –
Він присоромлений, хода його смішна.
Волочаться за ним великі білі крила,
Як весла по боках розбитого човна.
Незграба німічний ступає клишоного;
Прекрасний в небесах, а тут – як інвалід!..
Той – люльку в дзьоб дає, а той сміється з нього,
Каліку вдаючи, іде за птахом вслід!
Поет, як альбатрос, – володар гроз та грому,
Глузує з блискавиць, жадає висоти,
Та, вигнаний з небес, на падолі земному
Крилатий велетень не має змоги йти. (Переклад Д. Павличка)

4.3.2. Рамковий комплекс

А) Епіграф.

Завдання № 1.

Визначте функції епіграфів у наведених творах:

– до поезії Т. Г. Шевченка «І мертвим, і живим, і ненародженим землякам моїмв Україні моє дружнєє посланіє» («Аще кто речет, яко люблю бога, а брата своего ненавидит, ложь есть» *Соборное послание Иоанна Глава 4, с. 20*);

– до вірша Т. Г. Шевченка «То так і я тепер пишу...» («Привикне, кажуть, собака за возом бігти, то біжить і за саньми»);

– до поеми Т. Г. Шевченка «Марія» («Радуйся, ты бо обновила еси зачатя студно» *Акафіст пресвятій Богородиці, Ікос 10*);

– до вірша П. Куліша «До рідного народу, подаючи йому український переклад шекспірових творів»

Я ридаю, як згадаю
Діла незабуті
Предків наших, тяжкі діла!
Якби їх забути,
Я оддав би веселого
Віку половину!
Оттака-то слава наша,

Слава Україні!

Шевченко

Постыдитесь стыдѣнием от похваленія вашего, от поношенія пред Господем.

Иеремии, XII, 13

Не поминайте первых и ветхих не помышляйте. Се аз творю новая, яже нынѣ возсіяют и унѣсте я: и сотворю в пустыни путь, и в безводнѣй рѣки.

Исаиу, XLIII, 13

– до роману В. Підмогильного «Місто»:

Шість прикмет має людина: трьома подібна вона на тварину, а трьома на янгола: як тварина – людина їсть і п'є; як тварина – вона множитья і як тварина – викидає; як янгол – вона має розум, як янгол – ходить просто і як янгол – священною мовою розмовляє.

Талмуд. Трактат Авот.

Як можна бути вільним, Евкріте, коли маєш тіло?

А. Франс «Таїс»

– до вірша М. Зерова «Овідій» («Suppositum stellis nunquam tangentibus aequor...» *Ovid., Trist. III, 10, 4*)

– до роману О. де Бальзака «Шагренева шкіра» (хвиляста горизонтальна лінія, *Л. Стерн «Трістрам Шенді», ф. СССXXII*)

– до повісті О. І. Купріна «Гранатовий браслет»: «L. van Beethoven. 2 Son. (op. 2, № 2)» (*Largo Appassionato*).

Завдання № 2.

Є твори – свого роду епіграфічні симфонії: з епіграфами до тексту твору (текстової) та до всіх його частин та розділів (субтекстові). У цих творах епіграф пов'язаний з іншими епіграфами, він – частина загальної системи епіграфів.

Яку значимість набуває епіграфічна система в контексті зазначених творів? Зверніть увагу на джерела епіграфів (рідний контекст).

– Г. С. Сковорода «Сад божественных пѣсней, прозябшій из зерн Священнаго Писанія»

– Р. Іваничук «Мальви»

– П. Загребельний «Диво»

– Стендаль «Червоне та чорне»

- Джон Фаулз «Подруга французького лейтенанта»
- Корнелія Функе «Чорнильне серце»
- С. Лойк «Аэропорт»

Б) Назва твору

Завдання № 1.

Дайте відповіді на запитання:

1. Як історично змінювалися принципи називання художніх творів?
2. Який принцип називання художніх творів переважає у літературі реалізму?
3. Що таке метафорична назва твору?
4. Чи є специфіка називання поетичних творів?
5. Охарактеризуйте зв'язки між назвою і змістом твору. Чи впливає назва на сприйняття твору читачем?
6. Виокремте сучасні тенденції називання художніх творів.

Завдання № 2.

Виділіть реалістичні, символічні та модерні назви.

«Хіба ревуть воли, як ясла повні?», «Гайдамаки», «Сон», «Повія», «Катерина», «Конотопська відьма», «Наталка Полтавка», «Лісова пісня», «Земля», «Fata Morgana», «У неділю рано зілля копала», «Чорна рада», «Собор», «Зачарована Десна», «Кров людська не водиця», «Ніж у сонці», «Наймичка», «Сонячна машина», «Кайдашева сім'я», «Стратився», «Новина», «Кленові листочки», «Кам'яний хрест», «Царівна», «Земля гуде», «Чорнобильська мадонна», «Зів'яле листя», «Він іде», «Сад нетанучих скульптур», «Кавказ», «Прапорonosці», «Сто тисяч», «Тіні забутих предків», «За двома зайцями», «Москаль-чарівник», «Чорний яр», «Записки кирпатого Мефістофеля», «Він заважав їй спати», «З погляду вічності», «Коні не винні», «Стелися, барвінку, низенько».

Завдання № 3.

Виокремте метафоричні назви творів.

«Дон Жуан», «Чорна рада», «Лісова пісня», Пані Боварі», «Кривда», «Над прірвою у житі», «Ярмарок марнославства». «Гамлет», «Енеїда», «Алхімік», «Три товариші», «Собор Паризької Богоматері», «Каменярі», «Червоне і чорне», «Осіння казка», «На західному фронті без змін»,

«Місячна легенда», «Сльози-перли», «Синій птах», «Ляльковий дім», «Людина і зброя», «Страчене життя», «Intermezzo».

Завдання № 4.

Наведіть приклади назв окремих творів і збірок, побудованих за допомогою антонімії.

Завдання № 5.

Назва може пов'язувати твір з іншими творами літератури, мистецтва. Цю функцію особливо активно виконують жанрові заголовки, заголовки-запозичення, заголовки-цитати, заголовки-алюзії. Наведіть приклади таких назв із української та світової літератури.

4.4. Аналіз художньої мови твору

4.4.1. Номінативна та лексико-експресивна функції художньої мови

Завдання № 1.

Знайдіть в уривках з віршів художні неологізми (вигадану форму слова чи вигадані слова). Яка їхня роль у тексті? Чому їх використовує автор?

1. Діло брять, щоб аж сміялось...

Щоб життя в нас виноградно і пшенично наповнялось (П. Тичина)

2. Сніг на віях. Правда і брехня.

Мить, що потім мрією стає.

Сніг, сніжок, сніжечок, сніження,

Сніженятко, сніженятчко моє (Д. Павличко)

3. Він (Рильський) України мав чарівну вроду,

Носив її наймення гордолиць.

Він виріс од суниць аж до зірниць,

Великий гранослов свого народу (Д. Павличко).

4. І тільки степ, і тільки спека, спека,

І озерявин проблиски скупі (Ліна Костенко).

5. ... гілка суха, як рука кармеліте,

тримає у жмені оранж горобини (Ліна Костенко).

6. Державить мною цей статут,
ці дозволи і заборони,
ці пункти, приписи, закони (В. Стус).

7. Землю тривожать галактик акорди.
Транспозиційних енграмів орди.
Відеотрони. Протони. Фотони.
Кібернетичні кричать Фултони...
Тр. Пр. Гр. Мж. Тр. Пр. Гр. Мжи! – абрєвіатури,
Мов солов'їні пісні з натури... (А. Малишко).

Завдання № 2.

Який ефект створюють красномовні назви та зменшувальні форми?

«Я їхав в село Бідненьке за репетитора до панка Коростенка і, як подоба кожному репетиторові, їхав на драбинчастому возику, запряженому якоюсь гострозадою і гостроголовою конячинкою з коротенькими, лахматими ніжками й великим черевом, що робило її дуже схожою на мишу» (В. Винниченко).

Завдання № 3.

Експресивна лексика є невід'ємною частиною мовного спілкування між персонажами творів у різних ситуаціях. Визначте функції експресивно забарвленої лексики у наведених уривках.

1. «– Не мети до порога, бо візьму тебе за шию, як кішку, та натовчу мордою в сміття, щоб удруге так не робила, – сказала Мотря.

– А, ти, паскудо! То ти смієш мені таке говорити? Хіба ти моя свекруха? Ти думаєш, що я тобі мовчатиму? – розкричалася Мелашка. – То ти мене вчиш, як малу дитину?..» (І. Нечуй-Левицький «Кайдашева сім'я»)

2. «Лавріне! Одривай їх хату. Про мене, нехай Мотря йде жити під три чорти або під греблю; я з нею зроду-віку не буду жити під однією покрівлею». (І. Нечуй-Левицький «Кайдашева сім'я»)

4.4.2. Лексико-синонімічна функція

Завдання № 1.

Знайдіть у наведених уривках омоніми (антанаклазу), визначте їхню стилістичну роль.

1. На гору вилізши, звелів собі: Гори!

І злізти вже не міг до ближніх із гори (Б. Кравців)

2. Грицю вже не до коси:

Виплив човен з-за коси,

В нім русявих дві коси.

Батько сердиться: «Коси!

В човна очі не коси!» (О. Різників)

3. Думи мої, думи мої, квіти мої, діти!

Виростав вас, доглядав вас, –

Де ж мені вас діти? (Т. Шевченко)

4. Як зустріну Лізу –

Цілуватись лізу (О. Різників)

5. У селі Суха Ліщина

Баба є Капітоліна.

Звуть її тут просто Капа,

Самогон у баби капа (М. Карпов)

6. *Лукаш (простягаючи руки до неї)*

Ой скажи, дай пораду,

як прожити без долі!

Доля (показує на землю в нього під ногами)

Як одрізана гілка,

що валяється долі! (Леся Українка «Лісова пісня»)

7. Звірят за списком став звірати –

Немає одного звірати (О. Різників)

8. Повз хату, повз тин і повз клуб

Чорнющого диму повз клуб (О. Різників)

9. У стоніжок
По сто
Ніжок.
Всі сто
Милися,
Всі стомилися (Г. Бойко)

Завдання № 2.

Знайдіть у наведених уривках антоніми. Визначте їхню стилістичну роль.

1. Ми працю любимо, що в творчість перейшла,
І музику палку, що ніжно серце тисне.
У щастя людського два рівних є крила:
Троянди й виноград, красиве і корисне. (М. Рильський)

2. «Земля пахне торішніми травами і молодого м'ятою, вічністю і миттю» (Григор Тютюнник);

3. Я – Оксана, вічна твоя рана,
Журна вишня в золотих роях,
Я твоя надія і омаиа,
Іскра нероздмухана твоя! (І. Драч)

4. Ти смієшся, а я плачу,
Великий мій друже. (Т. Г. Шевченко)

Завдання № 3.

Знайдіть у тексті антоніми, визначте їх функцію. Чи є серед них контекстуальні?

З журбою радість обнялась...
В сльозах, як в жемчугах, мій сміх,
І з дивним ранком ніч злилась
І як мені розняти їх?!
В обіймах з радістю журба,
Одна летить, друга спиня...
І йде між ними боротьба,

І дужчий хто – не знаю я... (Олександр Олесь).

Завдання № 4.

У наведених уривках знайдіть застарілі слова (історизми, архаїзми, старослов'янізми) та визначте їхню стилістичну роль.

1. Хоч нема в мене й шага,
Так зате я завжди вільний.

2. Ні шкапи, ні вола не має він в підводу, Земських повинностей не відбував він зроду...

3. І раптом над лісом упала тиша. Бій еленів припинився.

4. А люта мати!

Спустила друге бісновате

Своє скаженеє звіря.

Та вже такогосподаря,

Що гради й весі пожирало (Т. Шевченко).

5. В міркування на тему старинного міту про Різдво животворячої сили впліталися образи і люди з нинішнього реального світу (Б. Лепкий).

6. Так-то бог тоді погодив козацтву, що тії вельможні каштеляни і старости пишнії, неказано горді, що гукали на гайдуків. Сидя із семи кубками да конвами поза столами, пішли в неволю до Криму або полягли головою в полі, а їх кубки стоять у козака в світлиці. Іще ж по стінах висять і їх шаблі, пицалі під сріблом, старосвітські сагайдаки татарськії, шитії золотом ронди, німецькі гаркебузи, сталеві сорочки, шапки-сисюрки, що вкриє тебе залізною сіткою – і ніяка шабля не візьме (П. Куліш).

7. Ось, братове, готував колись для себе... Бо хто ж з воїв не мріяв стати воєводою чи князем?... А тепер з радістю вручаю нашому обранцю! – і накинув корзно Києві на плечі. – Хай наш князь носить це корзно з честю й достойністю і завжди пам'ятає, що дістав його з наших рук!... Щоб знав, що князь має владу над кожним із нас, а віче має владу над князем! (В. Малик).

8. Всюди лежала безладно розкидана зброя – луки, списи, шаблі, щити, келепи, короткі крицеві та бронзові мечі. Їх ніхто не збирав (В. Малик).

Завдання № 5.

Знайдіть екзотизми в уривках. Поясніть їхній зміст за тлумачним словником. Покажіть їхнє функціональне навантаження в текстах.

1. Танцюй, танцюй, дитино! Життя – страшна корида,
На сотню Мінотаврів – один тореадор (Л. Костенко)

2. Тільки в далекості є баобабі, секвойї і пальми... (М. Зеров)

3. «В Малому домі залишилися мати, яку я називав "кічі-апа" – молодшою матір'ю, та її невістка – Садикова жінка. Обидві вони з ранку до вечора працювали в колгоспі. Моя молодша мати, добра, згодлива й лагідна, в праці не відставала від молодих – чи арики копати, чи поливати, словом, міцно тримала в руках кетмень. Доля немов у нагороду послала їй роботящу невістку. Джаміля була до пари матері – невтомна, вправна, тільки от вдачу мала трохи іншу.

Я щиро любив Джамілю. І вона любила мене. Ми дуже дружили, але не сміли звертатися одно до одного на ім'я. Коли б ми були з різних родин, я б, звичайно, звав її Джаміля. Але я називав її "джене" як дружину старшого брата, а вона мене "кічіне бала" – маленьким хлопчиком, хоч я був зовсім не маленький і лише трохи молодший од неї. Але так уже ведеться в айлах: невістки називають молодших діверів "кічіне бала" або "мій кайні" (Ч. Айтматов «Джаміля»).

Завдання № 6.

Визначте стилістичну роль варваризмів.

1. У сільській убогій церкві

Грають Requiem органи,

хор голосить Miserere,

люд зітхає De profundis (Леся Українка «Королівна»)

2. – Як діла, дідусю? Драстуйте!

– Драстуйте! Діла? Діла – нічого! Діла, як казали оті песиголовці, – гут! (Остап Вишня «Зенітка»).

3. «Nie pozwalam! nie pozwalam!» –
Шляхта репетує... (Т. Шевченко «Гайдамаки»)

4. Еней, к добру з натури склонний,
Сказав послам латинським так:
«Латинус реке єсть невгомонний,
А Турнус пессімум дурак.
Ікваре воювать вам мекум?
Латинуса будь путо це кум,
А вас, сеньйорес, без ума;
Латинусу рад пацем даре,
Пермітто мертвих поховаре,
І злості корам вас нема.
Один єсть Турнус ворог меус,
Сам, ерго, дебет воювать;
Велять так фата, ут Енеус
Вам буде реке, Амаді зять.
Щоб привести ад фінем беллюм,
Про що всіх сангвіс проливать?
Чи Турнус буде, чи Енеус,
Укажуть глядіус, вель деус,
Латинським сцетро управлять» (І. Котляревський «Енеїда»)

Завдання № 7.

Визначте діалектизми та професіоналізми. Яка їхня стилістична роль у цих уривках? «Перекладіть» діалектизми загальноукраїнською мовою. Що підкреслює їхня присутність у тексті?

1. Під третьою горою вільшина пріє. Від сонця відвертається, від села обертається. Бо сонце покмітить, що мерців гойдає, чорну птаху ними годує. Бо село на ню збанує, шо на шибеницю виросла, росохаті голови має. Бо тота вільшина ліс засоружила, край дороги фоев смерть закосичила. Шо грубше гілля, то студене тіло, голова вломлена, душа душена. Най село видить, най село знає (М. Черемшина).

2. Вітер дужчав. Хвилі розросталися. Б'ючись об форштевень, вони розпорошувались на густі бризки і сягали містка.

Боцман Захарченко приніс Доцентові зюйдвестку і шкіряний реглан, але командир катера тільки відмахнувся, вся його увага була прикута до мису й до моря.

Кораблі набрали повного ходу – небезпечне місце треба було промнути якнайшвидше.

Ось транспорт вийшов уже на траверз мису. Вода кипіла й пінилась навколо його бортів, видно, машини працювали з останніх сил.

Доценко і всі матроси на палубі пильно оглядали море, спінені хвилі, які таїли в собі підступну небезпеку (Д. Ткач).

Завдання № 8.

Наведіть приклади художніх текстів, в яких використано розмовну лексику.

4.4.3. Види словесно-предметної образотворчості

Завдання № 1.

До навмисне двозначної промови належить низка стилістичних фігур. Серед них антифразис – вживання слова у сенсі, протилежному його словниковому значенню. Ця фігура найчастіше використовується як засіб вираження іронії, сарказму, в розрахунок на комічний ефект, може використовуватися і як засіб евфемії та ін. Визначте різновиди антифразису в наступних уривках.

1. Марную день на пошуки незримої
німої суті в сутінках понять.
Шалене слово загнуждавши римою,
влітаю в ніч. Слова мене п'янять.
Я – алкоголік страченої суті,
Гі Сізіф, алхімік і мурах.
Мої слова, у чоботи не взуті,
спливають кров'ю на її тернах... (Ліна Костенко).

2. Прощай, прощай, чужа мені людино!
Ще не було ріднішого, як ти.
Оце і є той випадок єдиний,
Коли найбільша мужність — утекти... (Ліна Костенко).

3. Там-то глибоко – жабі по око.

4. Побачити, як свою потилицю.

5. – Друже, я обіймаю найвищу посаду... Сторож – це тобі не фунт ізюму (В. Сологуб «Благородна душа»).

6. Любо та кохано

Прийшли, взяли сіромаху

Та й повезли з дому

Пройдисвіта, волоцюгу...

Прямо до прийому (Т. Г. Шевченко)

7. Не так тії вороги,

Як добрії люди –

І окрадуть, жалкуючи,

Плачучи осудять (Т. Г. Шевченко)

Завдання № 2.

Астеїзм – різновид іронії, похвала у вигляді осуду (чи навпаки).

Слава! Слава!

Хортам, і гончим, і псарям,

І нашим батюшкам-царям

Слава! (Т. Г. Шевченко)

Підберіть приклади астеїзму з творів української літератури.

Завдання № 3.

У багатьох творах автори використовують прийом тайномовства = евфемії, наприклад:

І восьму заповідь забувши,

Чужим пустився промишлять (= красти) (І. Котляревський).

Підберіть приклади евфімізмів з творів української літератури.

Завдання № 4.

У художніх творах автори використовують різноманітні експресивно-стилістичні засоби ошляхетнювання мови, тобто використовуються евфімізми замість висловів із негативним оцінним

компонентом. Часто поряд із евфемістичною, пом'якшувальною функцією вони виконують роль знаряддя іронічної, навіть зниженої характеристики, наприклад: *дурний – без царя в голові, слабка голова, капустаний качан на в'язах, курячий розум*.

Підберіть приклади аналогічних евфемізмів до слів: *смерть, умерти, голодувати, бити, брехати*.

Завдання № 5.

З'ясуйте особливості використання гіперболи і літоти у наведених уривках.

1. «Напевне, колись давно уже, він раз на все собі сказав: "Знаєш що, Піню, ти мовчи! Ти найменший, найпоследній чоловік у світі, і ти собі мовчи та посміхайся. Так буде лучче. Тебе б'ють по голові, а ти собі посміхайся. Тобі дають разом з Шариком вилизувати миски, – вилизуй собі. Єсть люди більші, багатші, дужчі; єсть менші, слабші, ти ж, Піню, найменший, найбідніший, найслабший"» (В. Винниченко).

2. «Ушикувавшись на греблі, наготувавши стрільбу і взявши кинджали у зуби, наші запеклі шибайголови наближались потай до гармашні. Густиий дим дозволив їм надійти кроків на двадцять, і козаки, зробивши вибух смертельний, кинулись з гуком та гвалтом на переляканих жахом гармашів. Оті голені голови з гадюками-чупринами на повітрі, оті вирячені пекельною лютістю очі, оті піднесені руки з ятаганамі, кривими шаблями, отой нелюдський регіт і гик, з яким вони в куряві на ворогів остовпілих метались, – здавалось, належали до втікачів з самого пекла і ціпили все надокола жахом» (М. Старицький).

Підберіть приклади гіперболи та літоти з художніх текстів різних жанрів.

Завдання № 6.

Знайдіть приклади іронії, сатири, сарказму, гротеску, інвективи.

1. А чутка у гаю була така,
Що ніби Щука та частенько,
Як тільки зробиться темненько,
Лисиці й шле то щупачка,
То сіточку карасиків живеньких
Або линів гарненьких... (Л. І. Глібов).

2. На той раз суддями були
Якісь два Осли,
Одна нікчемна Шкапа
Та два стареньких Цапа,-
Усе народ, як бачите, такий
Добрячий та плохий (Л. І. Глібов).

3. Хтось Мухам набрехав,
Що на чужині краще жити,
Що слід усім туди летіти,
Хто щастя тут не мав (Л. І. Глібов).

4. А той, щедрий та розкошний,
Все храми мурує;
Та отечество так любить,
Так за ним бідкує,
Так із його, сердешного,
Кров, як воду, точить!..
А братія мовчить собі,
Витріщивши очі! (Т. Г. Шевченко)

5. У нас же й світа, як на те –
Одна Сибір неісходима!
А тюрм, а люду!.. Що й лічить!
Од молдаванина до фінна
На всіх язиках все мовчить,
Бо благоденствує! (Т. Г. Шевченко)

6. «А дуже Вовкові не хочеться умерти
(бо ще він не нажився, бач!) (Л. І. Глібов).

7. Дивлюсь, цар підходить
До найстаршого... та в пику
Його як затопить!..
Облизався неборака;
Та меншого в пузо –

Аж загуло!.. А той собі
Ще меншого туза
Межи плечі; той меншого,
А менший малого,
А той дрібних, а дрібнота
Уже за порогом
Як кинеться по улицах,
Та й давай місити
Недобитків православних,
А ті голосити;
Та верещать; та як ревнуть:
«Гуля наш батюшка, гуля!
Ура!.. ура!.. ура! а-а-а...» (Т. Г. Шевченко)

8. «Ну, годі! Сідай, душко! Омелько привезе самуварь, чаю, сахарю і... кофію. Чай я пив і знаю, як його настановлять, то сам тобі розкажу; а кофію не знаю, як роблять... Піди ти зараз до Сидоровички – вона зна – і повчися у неї. І розпитай гарненько, як його роблять і коли його подають: чи до борщу, чи на ніч?» (І. Карпенко-Карий).

9. Ненавиджу вас всіх і бриджусь вами,
Ви перфумовані плебеї в фраку!
Ви паразити з водянистим мізком,
Ви неробучі, загребущі руки,
Ви, у котрих з усіх прикмет звірячих
Лишились тільки хитрощі гадюки! (І. Франко)

10. А ми дивились, та мовчали,
Та мовчки чухали чуби,
Німії, подлії раби (Т. Шевченко).

4.4.4. Алегорична образотворчість слів (тропи)

Завдання № 1.

Знайдіть у фрагментах текстів фольклорні засоби зображення: порівняння, постійні епітети, повтори тощо.

1. «Василь сидів кінець стола на лаві. Як смола, чорніли його кучері при білій сорочці з вишиваним коміром, а запалене молоде лице, обмите свіжою водою, засвітилось при світлі, як свіжий мак на городі. Поки засягає шапка – білів лоб, а на йому чорніли дві брови, неначе дві п'явки впилися в біле тіло. Карі очі блищали, як свічки. Хороший, свіжий та молодий був Василь Хоменко!» (І. Нечуй-Левицький).

2. «Хисткий, як билина, рівний, як очеретина, жвавий, як щиглик, виростає Івась» (І. Нечуй-Левицький).

3. «Дівчина була невелика на зріст, але рівна, як струна, гнучка, як тополя, гарна, як червона калина, довгообразна, повновида, з тонким носиком. Щоки червоніли, як червонобокi яблучка, губи були повні та червоні, як калина. На чистому лобі були ніби намальовані веселі тонкі чорні брови, густі-прегусті, як шовк» (І. Нечуй-Левицький).

4. «Найчастіше припливав молодий козак Семен, вродливий парубок, хисткий, як очеретина, смілий, як сокіл, – і щиро покохала його наша гордовита Катря» (Марко Вовчок).

5. «Дівчина стояла коло порога та несміливо поглядала на Василя. Виходила вона проти череди і вгляділа Василя, як він сидів на окопі; загляділа вона його карі очі, чорні брови, стан тоненький, і впали їй в думку ті очі, ті брови, і випали з думки і вівці, і корови, і череда» (І. Нечуй-Левицький).

Завдання № 2.

Виділіть різні типи порівнянь. Яка їх функція?

1. В вигнанні дні течуть, як сльози,
Думки в вигнанні сплять, як мертві,
Солодкі спогади сичать, як змії, Душа ридає, як дитина.
Душа розірвана, як рана...
Бальзам далеко так, як сонце,
А сонце, сонце, як і щастя,
Там, там, лише в краю коханім (О. Олесь).

2. «А тим часом гуляла з подружками, як птичка у аері: була веселенька, як день у маї місяці, жартівлива, як вітерець у садку меж квіточками, приязнива до усякого, як красна весна, звичайна против усякого, як панянка, а роботяща, як бджілка, і як та робила усе медок, так і у Галочки усяка робота була до діла і до добра. Танцює Галочка, мов рибонька, прудко пливе і рученятами не мота, а тільки вихиляється, мов той молоденький ясенок, що легенький вітерець колише його» (Г. Ф. Квітка-Основ'яненко).

3. «П'ята була Домаха Карлючківна. Як ще змолоду дівовала, так така була хороша, що й розказати не можна. Зростом собі невеличка: хоч у яку хату ввійде, то головою стелі достане; суха та цибата; на голові волосся, як на кужелі вовна; а коли роззявить рот, так і лопата улізе; носочок, як у рябця; а як дивиться з Конотопа очицями, так одним у Київ, а другим у Білагород, та й ті мов сметаною заліплені; а личком біленька, як чумацька сорочка, та ще к тому мов граблями уся твар її подряпана» (Г. Ф. Квітка-Основ'яненко).

4. Ой, у святую неділеньку
Рано-пораненьку
Не сизії тумани уставали,
Не буйнії вітри повівали,
Не чорнії хмари наступали,
Не дрібнії дощі накрапали,
Коли три брати із города Азова,
З турецької бусурменської
Великої неволі утікали (Народна пісня).

5. «Не тото буря, що ліса не скорчувала, не тото кішня, що коси не вищербила, не тото бійка, що душі не згубила, але тото битва, що горами мече, але тото різня, що кервою дебри мулить, але тото баталія, що в один мах людей в шуки складає» (М. Черемшина).

Завдання № 3.

Знайдіть у наведених уривках різні тропи.

1. Убитий сніг у молоденькім житі, –
Дірки від крапель на блідім чолі.

А поруч сивим смушком ледь обшиті
Тяжкі кожухи чорної землі (Д. Павличко).

2. У слів є відмінна природа: одні є скучні і сіряві, як придорожні
пили; другі, як свіжий пісок...

3. Суремна мідь співає з-над Дністра (М. Бажан)

4. Там думка палахтить, як рана,
Горить віків броня і бронь
Благослови, моя кохана,
У скронях схований вогонь (Д. Павличко).

5. Щоб і ноги твоєї тут не було!

6. Ой то не зоря – то дівчина моя!

7. Плаче бідний та зітхає,
Сну не знають його очі (М. Вороний)

8. Голова моя козацькая! Бувала ти у землях турецьких (народна
дума).

9. Кругом листочки обведу тай списую Сковороду (Т. Шевченко)

10. Сумне, холодне і мутне
Повисло небо над ланами
І олив'яними очима
Глядить на землю й не моргне (С. Черкасенко)

11. Синє море звірюкою
То стогне, то виє (Т. Шевченко).

12. «Ти довго Шекспіра перекладав сьогодні» (Є. Маланюк).

13. Кришталь, кришталь... і золоті ворота
Горять на сонці дорогим вогнем (О. Зуєвський).

14. Вітер з гаєм розмовляє, шепче з осокою» (Т. Шевченко).

15. Купив князь пісню Боянову,
возложив йому гривну золоту на шию –
срібні гуслі озолотив,
попліч свого злотокованого стільця
у соболях возсадовив» (І. Калинець).

16. Наш народ – океан» (П. Тичина).

17. Вже червоніють помідори,
І ходить осінь по траві (М. Рильський).

18. «Ми випили по кілька чарок, і моя голова з незвички трохи
обважніла» (В. Підмогильний).

19. І на оновленій землі
Врага не буде, супостата
А буде син і буде мати» (Т. Шевченко).

20. Ой, не крийся, природо, не крийся,
Що ти в тузі за літом, у тузі... (П. Тичина).

21. «Плачуть голі дерева, плачуть солом'яні стріхи...»
(М. Коцюбинський).

22. Два мечі в справах рицерських смілість показують;
лилія з хрестом віру християнськую знаменують.
В тім дому щирая побожність обитаєть,
а слава нескмертельна навіки обиваєть (Вірш на герб Могили).

Завдання № 4.

Перифраз, або перифраза, – троп, що виражає поняття описово, за допомогою опису його ознак.

Антономазія – вживання власних імен, зокрема імен літературних персонажів, замість загальних назв.

Наведіть приклади перифрази та антономазії.

Завдання № 5.

Охарактеризуйте всі тропи у віршах:

В. Симоненко «Є в коханні і будні, і свята...»

Є в коханні і будні, і свята,
Є у ньому і радість, і жаль,
Бо не можна життя заховати
За рожевих ілюзій вуаль.

І з тобою було б нам гірко,
Обіймав би нас часто сум,
І, бувало б, темніла зірка
У тумані тривожних дум.

Але певен, що жодного разу
У вагання і сумнівів час
Дріб'язкові хмарки образи
Не закрили б сонце від нас.

Бо тебе і мене б судила
Не образа, не гнів – любов.
В душі щедро вона б світила,
Оновляла їх знов і знов.

У мою б увірвалася мову,
Щоб сказати в тривожну мить:
– Ненаглядна, злюща, чудова,
Я без тебе не можу жить!..

В. Сосюра «Осінь»

Облітають квіти, обриває вітер
пелюстки печальні в синій тишині.
По садах пустинних їде гордовито
осінь жовтокоса на баскім коні.

В далечінь холодну без жалю за літом

синьоока осінь їде навмання.
В'яне все навколо, де пройдуть копита,
золоті копита чорного коня.

Облітають квіти, обриває вітер
пелюстки печальні й розкида кругом.
Скрізь якась покора в тишині розлита,
і берізка біла мерзне під вікном.

4.4.5. Інтонаційно-синтаксична виразність художньої мови. Поетичні фігури мови

Завдання № 1.

У наведених уривках знайдіть фігури поетичного синтаксису.

1. Той мурує, той руйнує (Т. Шевченко).
2. – У тебе задовгі руки, – сказав Покруст, –
Відрубасемо – і ти будеш щасливий.
– У тебе задовгі ноги, – сказав Прокруст, –
Відрубасемо – і ти будеш щасливий.
– У тебе задовгі вуха, – сказав Прокруст, –
Відрубасемо – і ти будеш щасливий.
– У тебе задовгий язик, – сказав Прокруст, –
Відрубасемо – і ти будеш щасливий... (Надії Кир'ян).
3. Сипле, стеле сад самотній
Сірий смуток – срібний сніг, –
Сумно стогне сонний струмінь,
Серце слуха смертний сміх...
4. Життя ще довге перед мною,
Я молодий, я ще й не жив...
Чого ж горючою сльозою свою я пісню окропив?
5. Прийшов, побачив, переміг (Юлій Цезар).
6. Як ми кохалися, як зерно в горісі,

Тепер розійшлися, як туман по лісі!
Як ми кохалися, як голубів пара,
Тепер розійшлися, як чорная хмара! (народна пісня)

7. Думай про них, коли тобі радісно,
думай, коли тобі хочеться плакати.
Дерева в тумані схожі на радіо –
діляться бідами,
діляться планами. ...
Я знаю, я все це собі переховую
серед туману й огрому нічного.
Немає нічого випадкового.
Немає нічого
Зовсім нічого (С. Жадан).

8. «Із широко заплющеними очима» (назва голлівудської стрічки).

9. Орлом сизокрилим літає, ширяє,
Аж небо блакитне широкими б'є (Т. Шевченко).

10. На рожево сміються таксі,
На чорняво ридають каштани.
Ще не всі, ще не всі, ще не всі
Відпекли недоспівані рани (Р. Скиба).

11. Опухла дитина – голоднее мре... (Т. Шевченко).

12. Страх породжує гнів. Гнів народжує ненависть. Ненависть –
запорука страждань (Йода).

13. Згасає день за синіми лісами,
За синіми лісами лягла імла;
Пливуть рожеві хмари небесами,
І тихо з небесами злилась земля.
Стоять квітки, окроплені росою,
Окроплена росою, тремтить трава.
Мої думки захоплені красою,

Захоплені красою мої слова (Дмитро Загул).

14. «Згинь старе із мріями – йди нове з героями» (П. Тичина).

15. Пропало, пройшло, пролетіло,
Минулося, щезло, сплигло, лишень голівешками тліло,
Лишень попелищем цвіло (І. Драч).

16. І в'яне, сохне, гине, гине твоя єдина дитина (Т. Шевченко).

17. Тріснуло, струхло і стихло.
Лиш шум все шумів рясношумний (П. Тичина).

18. «І довго стояв тут козак, на воду дивився, та думав, та слухав, та все любив. І ображався і жалів, і все любив. Сильніше від гніву, туги, образи була любов» (Марко Вовчок).

19. Наче весни усміх перший є вірш і дівчина перша;
Спомин – роса весняна, щастя забутого сон (Б.-І. Антонич).

20. Уже веснить, уже весніє, уже весняний вітер віє (Д. Павличко).

21. Іду самотньо, мовчки, без мети:
Лише гуртом і пущі і пустині
З піснями, з гуком можна перейти (М. Рильський).

22. Сизий голубе вечора!
Чи там зорі ще несмучені,
Тихі води не скривавлені?
Чи цвєте сонце, тюльпан-сонце,
Розклоняючи дуги-віти
По полявинах та по галявах? (В. Свідзинський).

23. Клопочуться, збираються.
Збираються, вітаються,
Стрівають, виряджають,
А ввечері – вино...

А там десь на позиції
Без зброї, без амуніції,
У полі босі й голі
Вмирають козаки... (О. Олесь).

24. За морем холодним, в далекій чужині,
Де сонця ніколи не видно з тайги,
Де нетрі, болота лихі та пустині,
Та скали кременні, та вічні сніги... (П. Грабовський).

25. Ти, малий, скажи малому
Хай малий малому скаже,
Хай малий теля прив'яже (Скоромовка).

26. Доки мерехтитимуть світи,
Будуть Я приходити до Тебе.
І до інших йтимуть горді Ти (В. Симоненко).

27. «Автомобіль швидко їздить, проте кухарка краще готує»
(Е. Йонеско).

28. Тобі одній, намріяна царівно,
Тобі одній дзвенять мої пісні,
Тобі одній в моєму храмі дивно
Пливуть молитви і горять огні (М. Рильський).

29. Гармидер, гамір, гам у гаї (Т. Шевченко).

30. І як приступить журба невсипуща
Та до серденька твого, –
Тая росиця цілюща-живуща
Буде жити його (Леся Українка).

31. В темній темниці, в кайданах закутий,
Сильний колись-то Самсон той сидить,
Тяжку думу гада – й забутий
Жаль його серце знебуле гнітить (Леся Українка).

32. Зашуміла дібровонька, листом зашуміла,
Затужила дівчинонька, серцем затужила (М. Шашкевич).

33. Усі ми однако на волі жили,
Усі ми однако за волю лягли... (Т. Шевченко).

Завдання № 2.

Охарактеризуйте стилістичні фігури у віршах:

Т. Шевченко «Чого мені тяжко, чого мені нудно...»

Чого мені тяжко, чого мені нудно,
Чого серце плаче, ридає, кричить,
Мов дитя голодне? Серце моє трудне,
Чого ти бажаєш, що в тебе болить?
Чи пити, чи їсти, чи спатоньки хочеш?
Засни, моє серце, навіки засни,
Невкрите, розбите, – а люд навісний
Нехай скаженіє... Закрий, серце, очі.

Ліна Костенко «Крила»

А й правда, крилатим ґрунту не треба.
Землі немає, то буде небо.
Немає поля, то буде воля.
Немає пари, то будуть хмари.
В цьому, напевно, правда пташина...
А як же людина? А що ж людина?
Живе на землі. Сама не літає.
А крила має. А крила має!
Вони, ті крила, не з пуху-пір'я,
А з правди, чесноти і довір'я.
У кого – з вірності у коханні.
У кого – з вічного поривання.
У кого – з щирості до роботи.
У кого – з щедрості на турботи.
У кого – з пісні, або з надії,
Або з поезії, або з мрії.
Людина нібито не літає...

А крила має. А крила має!

Завдання № 3.

Які художні засоби використали автори в назвах своїх творів?

«Хіба ревуть воли, як ясла повні?», «Чорна Пантера та Білий Ведмідь», «Хто ворог?», «Роботи!», «Лісова пісня», «Fata Morgana», «Зачарована Десна», «Мир хатам, війна палацам», «І мертвим, і живим», «Ніж у сонці», «Зів'яле листя», «Тіні забутих предків», «Людина і зброя», «Стелися, барвінку, низенько», «Червоне та чорне», «Пістрява стрічка», «Quo vadis». «Божественна комедія», «Листя трави», «Квіти зла», «Синій птах», «Північ і Південь», «Згаси мій зір...», «Тисяча журавлів», «Щоколад із чилі», «Маленькі жінки», «Їсти, молитися, кохати».

Підсумкове завдання

Визначте особливості художньої мови у творі Павла Глазового «Висока посада» (охарактеризуйте всі наявні функції художньої мови)

Коза вилізла на хату.

– От я, – каже, – ловка! –

І уздріла на дорозі

Сіроманця-вовка.

– Звідкіля це, – закричала, –

Ти ідеш, дурило?

Чи вже скоро з тебе, клятий,

Люди зварять мило?

– Бекай, мекай, – мовив сірий, –

Наволоч рогата.

Це не ти глузуєш з мене,

А висока хата.

Так сидить, буває, дядя

У високім кріслі.

Що не скаже – все дотепно,

Все високі мислі.

А як з крісла того дядю

Двинуть межі плечі,

Що не ляпне – всі говорять:

– Дурні його речі...

4.5. Віршування

4.5.1. Метрична і силабічна системи віршування

Завдання № 1.

Чи відповідають подані переклади з давньогрецької літератури метричному віршуванню (умовно вважаємо ударні склади як довгі, а ненаголошені – як короткі)? Визначте віршований розмір віршів.

1. Музо, повідай мені про бувалого мужа, що довго
Світом блукав, священну столицю троян зруйнувавши,
Всяких людей надивився, міста їх і звичаї бачив,
В морі багато ж біди і тілом зсукав і душею.
2. Хитрому ж треба й лукавому бути, щоб в підступах різних
Все ж подолати тебе, хоч би й бог із тобою змагався.
3. Зважився врешті і мовив тоді ворожбит бездоганний:
«Не за обітницю, раптом забуту, не за гекатомбу
Феб, а за Хріса-жерця, що зневажив його Агамемнон, –
Ані дочки не звільнив, ані зволив він викуп узяти...»
4. Радили раду боги, у господі сидячи в Зевса
На золотому помості, і юна володарка Геба
Всім розливала нектар, вони ж золоті піднімали
Келихи в честь одне одного і поглядали на Трою.

Завдання № 2.

Доведіть, що ці уривки можна вважати прикладами метричного віршування

1. Gaudeāmus igītur,
Juvēnes dum sumus!
Post jucundam juventūtem,
Post molestam senectūtem
Nos habēbit humus!
2. Vivamus mea Lesbia, atque amemus,
rumoresque senum severiorum
omnes unius aestimemus assis!
soles occidere et redire possunt:

nobis cum semel occidit brevis lux,
nox est perpetua una dormienda (Гай Валерій Катулл «До Лесбії»).

3. Exegi monumentum aere perennius
Regalique situ pyramidum altius,
Quod non imber edax, non Aquilo impotens
Possit diruere aut innumerabilis
Annorum series et fuga temporum (Горацій «До Мельпомени»).

Завдання № 3.

У наведених уривках визначте римоутворюючі показники силабічного верса.

1. Ласкав єсть Бог в небі, усим тим керуєт,
Чей ся надо мною хоча й раз змилуєт (О. Падальський).

2. Ой з-за гори вітер віє, калина не спіє;
Козак дівку вірно любить, – заняти не сміє (Народна пісня).

3. Кому не знана підгірська країна,
Де понад рівень Бескид ся спинає,
Де крута Клива і Попада синя
З боків норами дві річки пускає,
Дві річки чисті – близькі як сестриці,
Дно мають срібне, кришталеві лиці.... (Могильницький).

4. Сонце ясне померкло світ пільма насіла,
Вшир і вздовж доокола сум ся розлягає;
Нагарами густими тьма вовків завила,
Над тином опустілим галок гамір грає (М. Шашкевич).

5. Отче Йване гнідинський, возлюблений тезку!
 Їдем на іменини, очищай нам стежку!
Оже да й же здоров був із своїм патроном,
 Посаджай нас до столу за новим ослоном.
Добренькою почастуй великим стаканом,
 То будем ми тебе звать милостивим паном.
Варенушку между тим добру на потуху,

Хоть бокалом, щоб було здорово у брюху.
А ми скажем: «Здоров був, отче пане Йване!»
Тільки частуй, аж поки горілочки стане,
Щоб знать, хоч третього дня, вашого патрона,
Як не вгадаєш, куди і встать із ослона. (І. Некрашевич)

Завдання № 4.

Чи можна вважати ці верси силабічними? Чому? Зазначте традиційні та «новітні» риси силабіки в наведених нижче уривках.

1. Сядем дружно
Все окружно
 За столом у хаті.
Хоть не пансько,
Да й не хамсько
 Будем розмовляти.
А між тими
Річми всіми
 То чим заїдати,
То по чарці,
То по парці
 Будем запивати. (І. Некрашевич)

2. Рано-вранці новобранці
Виходили на село,
А за ними, молодими,
І дівча одно пішло.
Подибала стара мати
Доню в полі доганяти...
І догнала, привела;
Нарікала, говорила.
Поки в землю положила,
А сама в старці пішла. (Т. Шевченко)

3. Вечори над полем, вечори імлісті,
На лугах калина мріє весен двісті. (А. Малишко)

4. Назбираю за долиною

Теплих зір полум'яних,
Де з червоною калиною
Ходить вечір, як жених.
Посаджу їх попідвіконню
За черешневі мости.
З тої теплоти великої –
Білим яблукам рости. (А. Малишко)

5. Та й почати тую пісню,
Як билина бає,
А не з думки, не з замислу,
Як Боян співає. (С. Руданський, віршований переспів «Слова про
Ігорів похід»)

6. Світе ясний, світе тихий!
Світе вольний, несповитий!
За що ж тебе, світе-брате,
В своїй добрій, теплій хаті
Оковано, омурано
(Премудрого одурено),
Багрянницями закрито
І розп'ятієм добито! (Т. Шевченко).

4.5.2. Силабо-тонічна система віршування

Завдання № 1.

Визначте віршовий розмір уривків.

1. Затінок, сутінок, день золотий.
Плачуть і моляться білі троянди.
Може це я, або хто, або ти
Ось там сидить у куточку веранди (Л. Костенко).

2. І раптом – вітер стрибнув угору,
Підняв шалений і дикий рев.
Рвав на деревах трухляву кору
І сльози-роси трусив з дерев (В. Симоненко).

3. Минула ніч, і сонце білогриве
Несе на тросі огненному день,
І блискітки, швидкі та метушливі,
Стрибають на асфальті де-не-де (В. Симоненко).

4. В темнім небі – корогодом зорі синьоокі,
В темнім небі світить місяць золотим серпом.
Ми лишили підземелля душні і глибокі.
На зимовий теплий вирій тягнемось повзком (М. Богданович).

5. На тихий день, на став, на міст,
На дзвінкість стиглу ю садів
Упала срібна пісня дів
Дощем розірваних намист... (Ю. Липа)

6. Коли крізь розпач випнуть ся надії
І загудуть на вітрі степовім,
Я тоді твоїм ім'ям радію
І сумую іменем твоїм. (В. Симоненко)

7. Лічу в неволі дні і ночі
І лік забуваю.
О господи, як то тяжко
Тії дні минають. (Т.Г. Шевченко)

8. Хочь пролежав я цілий свій вік на печі,
Але завше я був патріотом, –
За Україну мою чи то вдень, чи вночі
Моє серце сповнялось клопотом. (В. Самійленко)

9. Вибухали дні незрозуміло,
І життя котилося моє...
Але там, де ти тоді згоріла,
Кожен ранок сонце устає. (В. Симоненко)

10. Світоволя! Світоголос!
Тиша. Ранок. Небо.

Опадає цвіт додолу –
Тут, поперед тебе. (І. Сокульський)

11. Кресо України, Подолля!
Розкинулось мило, недбало!
Здається, що зроду недоля,
Що горе тебе не знавало! (Леся Українка).

12. Опівночі айстри в саду розцвіли...
Умились росою, вінки одягли
І стали рожевого ранку чекать,
І в райдугу барвів життя убирать... (Олександр Олесь).

13. Гримить! Благодатна пора наступає,
Природу розкішна дрозж пронимає
Жде спрагла земля плодотворної зливи
І вітер над нею гуляє бурхливий
Із заходу темная хмара летить
Гримить! (І. Франко).

14. Любіть Україну, як сонце, любіть,
як вітер, і трави, і води...
В годину щасливу і в радості мить,
любіть у годину негоди (В. Сосюра).

15. Так і є... І з-під хмар-снігурів
Сніговіється даль-хитавиця,
Та ще приспана сила снігів,
Та над серцем зоря-вечорниця... (М. Вінграновський)

16. Мовчи! Я знаю. За всіма словами –
Холодний смерк, спустошені сади...
Це наша пристрасть стала поміж нами,
Нас розлучаючи назавсідги! (Є. Плужник)

17. В чистім полі,
На роздоллі

Понесусь над сонним краєм
Степом, гаєм,
Без розбору
Піднімуся вгору, вгору.
Буревієм, буреломом
З блиском, громом
Все скручу,
Лом,
Пилом
Оточу (Грицько Чупринко).

Завдання № 2.

У наведених вище уривках визначте межі та види анакруз і клавзул.

Завдання № 3.

Перенесення, або енжамбеман (фр. enjambement) – віршовий прийом, який полягає у перенесенні фрази або частини слова з попереднього рядка у наступний, зумовлений неспівпаданням ритмічної паузи із смисловою, хоч рядок при цьому втрачає свою інтонаційну викінченість.

Визначте типи переносів у наведених уривках.

1. Не смійтеся, чужі люде!

Церков-домовина

Розвалиться... і з-під неї

Встане Україна (Т. Шевченко).

2. Вертаюсь по Кузнечній. Сонце

ще тільки-тільки. Так: мов тінь

квачем (П. Тичина).

3. Опівніч. Глухо. Зимно. Вітер виє.

Я змерз. І випало з холодних пальців

Перо. І мозок стомлений відмовив

Вже послуху. В душі глибока павза (І. Франко).

4. На панщині пшеницю жала;

Втомилася; не спочивать

Пішла в снопи, пошкандибала
Івана сина годувать (Т. Шевченко).

5. Люби мене майбутню!

А яку –

Цього, напевно, я й сама не знаю (Л. Горбенко).

Завдання № 4.

Охарактеризуйте рими, назвіть способи римування.

1. Що місяцю зіроньки кажуть ячесенькі?

Що шепчуть квітки уночі над рікою?

Про що зітха вітер? Що чують тумани,

Коли гай зелений цілують-милують (П. Тичина).

2. На майдані коло церкви

Революція іде.

– Хай чабан, – усі гукнули, –

за отамана буде (П. Тичина).

3. Найпрекрасніша мати щаслива,

Найсолодші кохані вуста,

Найчистіша душа незрадлива,

Найскладніша людина проста (В. Симоненко).

4. Розвели нас дороги похмурі

І немає жалю й гіркоти,

Тільки часом у тихій зажурі

Випливаєш з-за обрію ти (В. Симоненко).

5. Реве-гуде негодонька,

Негодоньки не боюся,

Хоч на мене пригодонька,

Та нею не журюся. (Л. Українка)

6. Як не снити, блукаючи паріями

Поміж пальмами й під аракваріями,

Про полян из квітчастими суголовками,

Про ковбані з окатими пуголівками. (І. Качуровський)

7. Довга дрімотна пара...

Снилося: ми не пара...

Сон одлетів, мов пара,

Тільки в журналі – пара. (АТайнший)

8. Умашена туманами, твоя,

Вже за межею, ще перед порогом,

Із теплих рук випорскую – змія,

Без одягу, без страху, без нічого. (М. Кіяновська)

9. Коли знайомлюсь з твором я,

Дивлюсь спочатку на їм'я:

Чи молодий це, чи мастистий,

Щоб знати – бити чи мастити (В. Дубовик).

10. Гори багрянцем кривавим спалáхнули,

З промінням сонця західним прощаючись,

Так моє серце жалем загорілося,

З милим, коханим моїм розлучаючись (Леся Українка).

11. Здається, часу і не гаю,

а не встаю, не встигаю!

Щодня себе перемагаю,

від суєти застерігаю,

і знов до стрічки добігаю,

і знов себе перемагаю,

і не встигати не встигаю,

і ні хвилиночки ж не гаю! (Ліна Костенко).

12. Білили зорі, мов кульбаба,

І місяць ріс, мов молочай;

Як поле ширшало під вітром,

Коні прийшли до водопою... (Патриція Килина).

13. Козак на північ прудко мчить,

Козак не хоче відпочити.
Копито сніг примерзлий б'є,
Луною дзенькіт оддає.
Безлюддя й пуста навкруги.
Кошлаті гачарі. Сніги (М. Бажан).

14. Тихий сон на горах ходить,
За рученьку щастя видить.
І шумлять ліси вже тихше,
Сон мені квітки колише.
Спіть, мої дзвіночки сині,
Дикі рожі в полонині! (О. Маковей).

15. Область рим – моя стихія,
І легко пишу вірші я,
Без роздумів, без відстрочки
Я біжу до рядку від строчки.
Навіть до фінським скель бурим
Звертаюся з каламбуром.

16. Я хочу на озеро Світязь,
в туман таємничних лісів.
Воно мені виникло звідкись,
у нього сто сот голосів (Ліна Костенко).

Завдання № 5.

Знайдіть у фрагментах текстів елементи звукопису. Чи однакова їх сконцентрованість у прозаїчному та поетичному мовленні?

1. Він тепер придивись, що в неї були темні, як терен, очі і довгі-довгі чорні вії. Вона глянула на його й спустила вії на щоки; вії зачорніли на молодих щоках, як шовк. На дівчині була дуже бідна одежа: рукави на сорочці були ледве поцяцьковані попівкою та маленькими блідими зірочками (І. Нечуй-Левицький).

2. Худерляє хуга хуртовинна,
Засипає снігом очі вщерть.
І біжить до сина Україна

Одганяти знавіснілу смерть (І. Драч).

3. Буря виє, завиває,
І сосновий бір трощить;
В хмарах блискавка палає,
Грім за громом грюкотить.
Ніч то углем все зчорніє,
То як кров зачервоніє!
Дніпр клекоче, стогне, плаче,
Й гриву сивую трясє;
Він реве й на камінь скаче,
Камінь рве, гризе, несе.
Грім що гримне, в берег гляне –
З хвилі бандура прогляне! (А. Метлинський).

Завдання № 6.

Виділіть алітерації та асонанси. З якою метою їх використовують автори?

1. Літа, літа... Знов літо кане в Лету.
Осоння осені – остання мить тепла...
Але весна, довічний дар поету,
Із літом за межу не відбула.
Поетів спів – веселкою над світом.
І час усе минуле заміта
Не білою порошею, а цвітом
Осоння осені... Любов... Літа, літа... (В. Калашник).

2. Мов предків зойк, мов крик дідів:
«Добудьте решти сил!»
Добудьте сил, бо Господь вість,
Чи ще далекий день,
Що злий за злочин відповість,
Що згине кривда, зависть, злість,
Настане волі день! (Б. Лепкий).

3. Сліпучо-срібна стрічка снігу...
Сорочий скрегіт сушить стріху,

Село селянські слуха сни.
Сніг сіється-снується стиха (А. Мойсієнко).

4. Блукаю-броджу
Безмежжям Буковини –
Божа благодать:
Бурлять бурхливі барви,
Багряно-барвінкові (О. Лупул).

Завдання № 7.

Визначте види строф. Запишіть схеми римування.

1. Умовленого дня ми довго ждали!
Замкнувшись вечірньої пори
у малювальнім класі, посідали

кружкá один до óдного. Коври
на те вікно набивши, що дивилось
у коридор, з-під стелі, ізгори (П. Тичина).

2. Сьогодні груша розцвіла рясна,
І в веснянім я чую повороті:
Іде, надходить людськості весна! (М. Рильський)

3. Там солов'ями рідний гай співав –
Тремтіла кожна гілка солов'їно! –
Там білий між деревами рукав
Майнув колись одну лише хвилину
І для очей в одну хвилину зник,
Щоб у душі зостатися навік (М. Рильський).

4. На шлях я вийшла ранньою весною
І тихий спів несмілий заспівала,
А хто стрічався на шляху зо мною,
Того я щирим серденьком вітала:
«Самій не довго збитися з путі,
Та трудно з неї збитися в гурті» (Леся Українка).

5. Помолимось за тих, що у розлуці
Помруть, відірвані від рідних хат.
Помолимось за тих, що у розпуці
Вночі гризуть залізні штаби ґрат.
Що душать жаль у невимовній муці,
За тих, кого веде на страту кат.
Над ними, Господи, в небесній тверді
Простри свої долоні милосердні! (Ю. Клен).

6. Як швидко все в житті минає...
А щастя лиш майне крилом –
І вже його отут немає.
Як швидко все в житті минає.
Хіба у цім наша вина є? –
У всьому винен метроном.
Як швидко все в житті минає.
А щастя лиш майне крилом (Л. Ржегак).

7. Панів за те там мордували
І жарили зо всіх боків,
Що людям жити не давали
І ставили їх за скотів;
За те вони дрова возили,
В болотах очерет косили,
Носили в пекло на підпал.
Чорти за ними приглядали,
Залізним пруттям підганяли,
Коли який з них приставав (І. Котляревський).

8. Різдвяна тиша повагом зійшла
На місто пообіднє, присмеркове,
На білий іній, на вбрання святкове
Заноситься рідка холодна мла.
Мов більма з помережаного скла,
Вітрини дивляться в лице зимове,
І з гомоном розтріпаной мови
Чужа веселість мимо пропливе.

Та багатьом уже немає свята.
Колись весела і червона дата
Як чорна цифір нині промайне
І лиш нудьгу всередині сколише,
І скаже місяцеві зустріть мене
Примарою холодною безгрішшя (М. Зеров).

9. Шукай людину скрізь: на бідному постой,
У закутку нужди, й у пишному покої.
Одна душа жива за сто Кааб дорожча!
Чому ж ідеш до них? Шукай душі живої! (Омар Хайям).

10. Спітніла, розкуйовджена, усміхнена, хмільна,
В сорочці драній, з піснею, із келихом вина,

Із поглядом задирливим, з досадою й жалем
Присіла в головах моїх (була пора нічна)

І так на вухо мовила співчутливо: «А що,
Мій божевільний любасе, вже й сон тебе мила?»

Премудрий, що серед ночі вина йому дадуть,—
Кафір серед закоханих, коли не п'є до дна!»

Іди собі, святеннику, і не картай п'яниць,
Бо іншим не потішила їх доля навісна.

Ми все слухняно випили, що в келиху було,—
Чи сік із плоду райського, чи проста рідина.

Веселий усміх келиха, коса красуні...
Геть Зароки! Бо Гафізові відома їх ціна! (Гафіз)

11. Де захват мій бурхливий, наче море?
Де перша ніжність, перше з щастям горе?
Минуло все. Розвіялось – мов сон...
І хоч зривався з уст тоді прокльон,

Але життя знов вабило просторе.
На герць я закликав: «Гей, хто поборе?!»
Не знаючи, що єсть життя закон,
Що й дужого закутає в полон...
Де захват мій?..
І ти вгадаєш вже, кохання зоре?
Та як же віл мій в темряві розоре
Належного мені лану розгон?..
Де сонце мрій – життя мого вогонь?
Та ще про що питаєш, серце хоре,
– «Де захват мій?» (А. Казка).

12. любов, немов Христа,
Добробажальцями розп'ято.
Хто в друзі пхавсь, той винувато,
Мов пес, підібгує хвоста.

А сіть обмов, важка й густа,
Розставлена уміло катом...
Мою любов, немов Христа,
Добробажальцями розп'ято.

Та крил натхнення – не дістать:
Вони увись підносять свято,
Хоч їх і стріляно, і клято.
Цілують праведні вуста
Мою любов, немов Христа (М. Боровко).

13. Сонце і день – не мені.
Сни – моя втіха єдина.
Та не щастить і вві сні.
Сонце і день – не мені.
О, хоч у снах чарівні
Сняться юнацтва години...
Сонце і день – не мені,
Сни – моя втіха єдина (А. Казка).

14. Що доля нелегка – в цім користь і своя є.
Блаженний сон душі мистецтву не сприяє (Ліна Костенко).

15. Щодень гостріші лінії руки,
Темніше – восковіюче обличчя.
І голос твій уже такий слабкий,
Іначе він доходить з потойбіччя.
Гарячим болем спалені уста,
А в у з голові – чорна тінь хреста (І. Качуровський).

16. Казановою стати не зміг, тому що падав з ніг. (Юхим Гаммер)

17. Чи зумієш ти кохати,
Щоб за все, про все забути,
Щоб усі зірвати пути,
Щоб усі зламати грати?
Чи зумієш ти літати,
Щоб зі мною в парі бути? (М. Вороний).

18. Зі звички буду тільки ямбом
Вам баналюки тут плести.
Та й то лиш чотиристоповим:
Пан Котляревський ним писав,
Коли мене він славословив,
Коли гекзаметр занедбав.
Строфа – мій віз, рядки – колеса,
А тих коліс у возі десять.
Їх ритмом-ободом стягніть,
Мастить їх дьогтем – серця кров'ю
І рими-шпиці яворові
Мені крутити допоможіть (І. Максимович).

19. Я не люблю, мабуть, писати вірші,
(Поєму б написати крадькома),
Я відчуваю біль людський гостріше,
Що не охопиш вже рядками чотирма.

Поезія уміє говорити,
Проте це всього-на-всього слова,
Але вони оголені й відкриті,
Бо це ж у них історія жива,

Бо справжнє слово зроджене з любові,
У нім живуть і радість, і журба,
Нехай це слово виплекає нове,
Життя ж прожити треба не дарма.

І зрозуміти суть його й основу
Нам допоможуть сказані слова.

20. Земля і небо борються в мені,
І хто кого подужає – не знаю.
Люблю простори неба осяйні
І до землі любов велику маю (П. Савченко).

Завдання № 8.

Визначити складні види строфічної будови:

- а) І. Франко. Пролог до поеми «Мойсей»; Сонети;
- б) П. Тичина. Ронделі;
- в) Д. Павличко: Сонети; Рубаї;
- г) І. Калинець: Слово.

4.5.3. Тонічна система віршування. Між віршем та прозою

Завдання № 1.

Серед наведених уривків визначте основні форми тонічного вірша.

1. У дахів іржавім колоссю
Никає місяць кривавий,
Удосвіта серп укосить
Молоду зів'ялу отаву (Майк Йогансен).

2. Тепер на півночі горять сніги...
Стрункі на півночі біжать олені...
І, знак північної снаги,

Високі заграви студені
Сліпучо міняться... (Пужников)

3. По блакитному степу
Вороний вітер!
Пригорнув раз та й подався –
Вороний вітер... (П. Тичина)

4. На майдані коло церкви
революція іде.
– Хай чабан! – усі гукнули, –
За отамана буде!
Прощавайте, ждіте волі, –
гей, на коні, всі у путь!
Закіпіло, зашуміло –
Тільки прапори цвітуть... (П. Тичина)

Завдання № 2.

Охарактеризуйте особливості верлібру у наведених уривках.

1. Товаришу мій! не здивуйте з лінивого вірша.
Рифми, дочки безсонних ночей, покидають мене,
Розмір, неначе химерная хвиля,
Розбивається раптом об кожному малу перешкоду,
Ви даремне шукали б у ньому дев'ятого валу,
Могутньої хвилі, що такт одбива течії океану.
Думки навіває мені тепер Чорнеє море –
Дике, химерне воно, ні ладу, ні закону не знає,
Вчора грало-шуміло воно
При ясній, спокійній годині,
Сьогодні вже тихо й лагідно до берега шле свої хвилі,
Хоч вітер по горах шалено жене сиві хмари.
Так би й лежала я завжди над сею живою водою,
Дивилась би, як без жалю сипле перли вона й самоцвіти
На побережне каміння,
Як тіні барвисті від хмарок злотистих
Проходять по площині срібно-блакитній
І раптом зникають,

Як білая піна рожевіє злегка,
Немов соромливе обличчя красуні,
Як гори темніють, повиті у білі серпанки,
Вони так спокійно стоять,
Бо їх стереже колонада сумних кипарисів,
Поважних, високих... (Леся Українка)

2. Співай мені, Музо!
Обснуй мене мріями-чарами,
Мов срібним павутинням,
Нехай я полину
Рожевою хмаркою понад степами!
Нехай покочуся
Перекотиполем,
Що стежки не знає собі, ні мети!
А ти
Хоч смійся, хоч грійся,
Хоч грайся, хоч кайся,
Хоч сонцем пишайся,
Хоч в п'їтьмі лишайся –
Мені байдуже!
Чи плачеш, чи скачеш,
Чи в'янеш, чи встанеш,
Чи тужиш, чи квилиш,
Чи губи копилиш,
Аби лиш, аби лиш
Без тенденції! (І. Франко)

3. Над Києвом – золотий гомін,
І голуби, і сонце!
Внизу –
Дніпро торкає струни...

Предки.
Предки встали з могил;
Пішли по місту.
Предки жертви сонцю приносять –

І того золотий гомін!..

За ним не чути, що друг твій каже.

Від нього грози, пролітаючи над містом, плачуть, –

Бо їх не помічають.

Гомін золотий! (П. Тичина)

Завдання № 3.

Проаналізуйте особливості наведених поезій. Що це верлібр, білий чи вільний вірш?

1. У брилі мармуру із прожилками нервів

живе мій дух. Уранці, вдень і ввечері,

узавши в руки молоток сліпий,

я оббиваю мрамур, а слішим різцем

намацую небачене й незриму. Облітають

осколки й скалки з брили. Облітають

із мене молодість, снага й завзяття.

Щодня – все той же молоток в руках сліпий,

щодня – різець сліпий в руках той самий...

Лиш брила мармуру поменшала моя... (Є. Гуцало)

2. Нещасна земле

підневільних снів!

Мерзенних слів,

одрубаних голів,

обпаленої кислотою

шкіри!

Твій солов'їний

вирвано язик,

і тільки мат,

і свист, і п'яний крик

доноситься з-під

княжої порфири (Наталка Білоцерківець).

Підсумкове завдання

Визначте основні мотиви та центральні образи поезії Богдана Ігора Антонича «Три персні».

З'ясуйте художню функцію зображально-виражальних засобів (тропи, фігури, звукопис).

Зробіть віршознавчий аналіз:

- система віршування;
- віршовий розмір;
- рима, спосіб римування з урахуванням клавзули;
- строфічна будова.

Богдан Ігор Антонич «Три персні»

Крилата скрипка на стіні,
червоний дзбан, квітчаста скриня.
У скрипці творчі сплять вогні,
роса музична срібна й синя.

В квітчастій скрині співний корінь,
п'янливе зілля, віск, насіння
та на самому дні три зорі,
трьох перстенів ясне каміння.

В червонім дзбані м'ятний трунок,
зелені краплі яворові.
Дзвони, окрилена струно,
весні шаленій і любові!

Підноситься угору дах,
кружляє дзбан, співає скриня.
І сонце, мов горючий птах,
і ранок, спертий на вориння.

4.6. Роди та жанри літератури

4.6.1. Епос як рід літератури. Жанри епосу

Завдання № 1.

Жанрові різновиди малої прози В. Винниченка мають свої типологічні ознаки, відрізняються за композиційною специфікою (архітектонічними особливостями, наявністю чи відсутністю позасюжетних елементів), часопросторовими характеристиками тощо. При

аналізі стильової специфіки жанрових різновидів дослідіть кореляцію «жанрових, сюжетних, психологічних та часопросторових колізій», розгляньте співвідношення жанру і хронотопу, наративної стратегії тощо. Зверніть увагу на підзаголовки творів.

– Твір «Салдатики!» з підзаголовком «Малюнок із селянських розрухів» виступає контамінацією ескізу й оповідання.

– Твір «Хто ворог?» із підзаголовком «Нарис».

Визначте характерні риси цих жанрів.

Завдання № 2.

Визначте, до якого епічного жанру належать твори. Обґрунтуйте відповідь, окресливши риси того чи іншого епічного жанру в аналізованому творі. Відповідь можна оформити у вигляді таблиці.

| Твір | Жанр, вид епосу | Риси епічного жанру в аналізованому творі |
|------|-----------------|---|
| | | |

В. Скотт «Айвенго»

Стендаль «Червоне та чорне»

Дж. Лондон «Жага до життя»

О. Генрі «Останній листок»

Марк Твен «Пригоди Тома Сойєра»

А. Камю «Чума»

Е. Хемінгуей «Старий та море»

Ч. Діккенс «Різдвяна пісня в прозі»

4.6.2. Лірика як рід літератури. Жанри лірики

Завдання № 1.

Уважно прочитайте й обміркуйте текст поезії Т. Г. Шевченка «І мертвим, і живим...» за поданим планом:

1. Особливості жанру – «послання»:

а) форма викладу – внутрішній монолог з елементами уявного діалогу;

б) адресат, окреслений у назві й тексті.

2. Внутрішні стани ліричного героя (автора) – думки, переживання, відіння тощо – основний життєвий матеріал поеми. Діалектика життєвого матеріалу й редметних деталей.

3. Епіграф і наскрізна проблема правди і брехні, щирості і лицемірства.

4. Напружений емоційний стан ліричного героя і розгортання проблематики твору, вплив на особливості композиції:

- а) соціальні проблеми (становище селян-кріпаків);
- б) ставлення до «свого» і «чужого»;
- в) ставлення до минулого України;
- г) бачення майбутнього.

5. Форми втілення ідей, що відповідають названим вище проблемам. Сформулюйте їх.

6. Визначити роль антитез, антифраз, іронії, сарказму, картин-застережень, біблійних асоціацій тощо.

7. Роль у поетичному світі Т. Г. Шевченка образу України як втілення найвищого авторового ідеалу.

Завдання № 2.

Підберіть із доробку українських та зарубіжних письменників приклади гімну, оди, мадригалу, елегії, послання, еклоги, сонету, пасторалі, епіграми, епітафії, пародії, романсу, віршів у прозі тощо.

Завдання № 3.

При вивченні ліричних творів часто використовується тематична класифікація. Виділяють такі жанри:

- громадянська лірика;
- інтимна лірика: а) любовна, б) еротична, в) родинна. г) лірика дружби;
- філософська лірика;
- релігійна лірика;
- пейзажна лірика;
- сатирична лірика.

Визначте, до якої тематичної групи належать ліричні твори. Обґрунтуйте відповідь, визначивши основні мотиви аналізованої поезії. Це медитативна чи сугестивна лірика?

Ліна Костенко «Світлий сонет»

П. Тичина «Арфами, арфами»

В. Самійленко «Українська мова»

О. Забужко «Рідна мова»

Г. Сковорода «De Liberate»

Леся Українка «Колискова»

Леся Українка «Бахчисарайський дворець» (з циклу «Кримські спогади»)

Ліна Костенко «Красива осінь вишиває клени»

П. Тичина «Світає»

Завдання № 4.

Визначте, до якого ліричного жанру належать твори. Обґрунтуйте відповідь, визначивши риси жанру в аналізованій поезії. Відповідь необхідно оформити у вигляді таблиці.

Практичні поради. Ліричний жанр визначають за строфічною організацією (сонет, октава тощо), емоційною та змістовною домінантою (елегія, медитація, вірш-пейзаж, ліричний портрет, ліричне послання тощо), взаємодією поезії й музики (романс, гімн, пісня). Якщо жанрові ознаки не виражені, достатньо окреслити родову приналежність (лірика або ліричний вірш).

Д. Павличко «Розплелись, розсипались, розпались»

Д. Павличко «Два кольори»

Я. Щоголів «Ткач»

В. Симоненко «Прощай, мій зошите!»

І. Котляревський «Пісня на новий 1805 год пану нашому і батьку князю Олексію Борисовичу Куракіну»

Лесі Українки «До мого фортеп'яно».

І. Франко «Народна пісня»

Леся Українка «Товарищі на спомин».

Т. Шевченка «Нащо мені чорні брови».

М. Рильський «Промінь»

М. Рильський «Осінь-маляр з палітрою пишною...»

Завдання № 5.

Прочитайте мініатюру Чайки Дніпрової «Морське серце». До якого роду літератури можна віднести цей твір? Аргументуйте свою думку.

Морське серце

Раз у морі купалося двоє братів. От старший скупався, на берег пливе, а менший все далі та далі. І хвиля морська закохалась в відважному браті: взяла, обняла його міцно і тягне до себе на дно, в чудове підводне

царство. А хлопець пручається, хлопець кричить, гукає на рідного брата, щоб швидше йшов рятувати.

А старший боїться плисти: "Глибина, – дума, – згину ще й я з ним укупі!"

– Ой братику милий! Ой братику любий, рятуй! – З сльозами ще раз вирнув хлопець, од жаху волосся рвучи.

– Нехай тебе бог порятує! – несміливо старший сказав, а сам не насмів і зирнути, як брат потопає, – гребеться до берега хутко, на камінь вилазить. Розсердилась хвиля, погналась за страхополохом, нагнала, знесла його в море, втопила.

І меншого брата сховала морська цариця на дно, і сльози його повернулися в чистії перли, а кучері в пишні коралі, а старшого брата риби й раки уцент рознесли, лиш серця ніхто не схотів і торкнути: таке було гідке оте полохливеє серце!

І досі є в морі те серце: несміливо, крадучись, плава, слизьке та холодне, жалке, наче та кропива, ворухиться мляво та труситься, тині од себе не має – прозоре. А море гидує тим серцем: на берег його викидає, а там воно гине без сліду.

4.6.3. Драма як рід літератури. Жанри драми

Завдання № 1.

Проаналізуйте комедію «Мина Мазайло» Миколи Куліша.

1. Конфлікти і колізії п'єси: Мина і Мокій, Мокій і тьотя Мотя, Мина і дядько Тарас, Мокій і Баронова-Козино, дядько Тарас – тьотя Мотя. Яке протистояння домінує? Що можна класифікувати як конфлікт, а що – як колізію?

2. Яке протистояння визначає рух сюжету?

3. Структура образів-персонажів: чи є образи драми типовими для свого часу людьми, чи їх можна перенести в іншу епоху? Чи наділені герої яскравими індивідуальностями? Чи мають якусь домінуючу рису? Хто і яку? Хто з героїв переміг у протистоянні з іншими?

4. Про що свідчить фінал?

5. За ким із героїв відчуваємо авторську позицію?

Завдання № 2.

Б. Брехт формує основні засади «нового» театру, який протиставляє традиційному. У 1931 р. у своїй програмній роботі «Сучасний театр – епічний театр» Брехт представляє схему, в якій порівнює драматичну та епічну форми театру.

| Драматична форма театру | Епічна форма театру |
|--|---------------------------------------|
| Дія | Оповідь |
| Залучає глядача до сценічної дії | Робить глядача активним |
| Дає глядачеві можливість виявити почуття | спостерігачем |
| Переживання | Примушує глядача приймати рішення |
| Глядач співпереживає | Світогляд |
| Гіпноз | Глядач вивчає |
| Сприйняття консервується | Аргументація |
| | Сприйняття перетворюється на пізнання |

Розгляньте відомі п'єси (В. Шекспір «Гамлет», І. Котляревський «Наталка Полтавка», І. Кочерга «Свіччине весілля», І. Карпенко-Карий «Сто тисяч», Б. Брехт «Матінка Кураж та її діти», Б. Шоу «Пігмаліон») та визначте за наведеними вище характеристиками, до якого театру – драматичного чи епічного – вони відносяться?

Завдання № 3.

Прочитайте п'єсу Г. Ібсена «Ляльковий дім». Доведіть, що вона належить до творів «нової драми».

– У чому суть центрального конфлікту драми? Визначте його. Який характер він має?

– У чому виявляється специфіка образів-персонажів? Як можна згрупувати героїв п'єси?

– Охарактеризуйте особливості сюжетобудування.

– Яка специфіка інтер'єру та сценографії?

– Визначте авторську концепцію драми.

Завдання № 4.

Назвіть видатних представників української «нової драми».

Завдання № 5.

Назвіть основний конфлікт зазначених драматичних творів. Чи можна за ним визначити жанрову приналежність п'єс?

Есхіл «Прометей Прикутий»; В. Шекспір «Гамлет», «Дванадцята ніч»; М. Кропивницький «Сватання на Гончарівці»; І. Нечуй-Левицький «Маруся Богуславка»; Б. Грінченко «На новий шлях»; М. Метерлінк «Синій птах»; М. Куліш «97».

Завдання № 6.

Що таке «драма ідей»? «Драма-дискусія»? «Лірико-психологічна драма»? «Символістська драма»? Наведіть приклади.

4.7. Літературний процес

4.7.1. Літературні напрями XVIII – п. XIX ст. Реалізм як літературний метод та напрям

Завдання № 1.

Визначити літературний напрям за основними рисами:

1. Звернення до широкої аудиторії; руйнування старого як нерозумного; віра у «царство розуму»; ідеальний герой – «природна людина», не зіпсована порядками та забобонами феодально-монархічного суспільства; принцип природності та розумності, досяжний через боротьбу ідей.

2. Основа художнього світу – пізнання соціальних зв'язків людини та суспільства; відображення життя у вигляді типізації в образах, відповідних суті явищ самого життя; правдиве, історично конкретне зображення характерів та обставин у їхній багатосторонній взаємообумовленості; зображення людини у взаємозв'язках із середовищем: внутрішній світ персонажів, їх поведінка несуть у собі прикмети часу.

3. Вимога зображення неприкрашеної правди; відмова від будь-яких заборон; один рівень суспільних та біологічних причин при поясненні поведінки людей; велика увага до спадковості; широке використання досвіду природознавства.

4. Підвищена чутливість; емоційна насиченість до сльозливо-чутливого; культ почуття; культ природи; увага до внутрішнього світу людини; аналіз переживань у приватній та побутовій сфері; утвердження багатства духовного світу представників нижчих прошарків суспільства.

5. Перевага суб'єктивного над об'єктивним; утвердження діалектичної єдності ідеального та матеріального у світі (двомир'я); їхнє протистояння – основа розвитку сюжету; герой – особистість із сильними почуттями, гострою реакцією на світ; людина, що відкидає закони, яким підпорядковуються інші; інтерес до всього екзотичного, сильного, піднесеного; потяг до інтуїтивного та несвідомого, фантастики; болісне переживання розладу з дійсністю.

6. Ігнорування почуттів; опора на розум, філософію математика Р. Декарт; раціоналізм; прагнення чіткості, типології, класифікації; зображення типового; тенденційність у зображенні; характери персонажів статичні та однозначні; герой – громадянин, патріот, нерозривно пов'язаний із суспільством і має підпорядковуватися йому; відсутність метафоричності; чітке авторське ставлення до зображуваного; «промовисті» імена та прізвища.

Завдання № 2.

Естетичні засади яких літературних напрямів перераховані?

1. Уподібнення методу наукового дослідження; точність в описі зовнішнього середовища; зображення людини як біологічної істоти; відтворення найдрібніших деталей обстановки; формальна відмова від узагальнень, висловлювання авторської позиції. Типізація; звернення до символіки.

2. Провідний критерій художності – вірність дійсності, прагнення достовірності зображення, «відтворення» життя «у формах життя»; утвердження права художника висвітлювати всі сторони життя без будь-яких обмежень; зображення типових характерів у типових обставинах; різноманітність художніх форм.

3. Суворий поділ жанрів на високі (ода, героїчна поема, трагедія) та низькі (сатира, байка, комедія); дотримання трьох єдностей (місця, часу, дії) у драматургії; строгість, ясність думки та стрункість композиції у

поезії; чистота мови, неприпустимість змішування високого та низького стилів.

4. Відмова від наслідування природи; проголошення творчої активності художника та права на перетворення реальності; захист творчої свободи автора; нерозривний зв'язок змісту та форми; інтенсивне використання мистецьких засобів.

Завдання № 3.

Заповніть таблицю.

| Літературний напрям | Соціально-історичні передумови | Засновники та представники | Головні тези |
|------------------------|--------------------------------|----------------------------|--------------|
| Просвітницький реалізм | | | |
| Класицизм | | | |
| Сентименталізм | | | |
| Романтизм | | | |
| Реалізм | | | |
| Натуралізм | | | |

Завдання № 4.

Яким літературним напрямом та течіям характерні такі епітети. Аргументуйте свою відповідь.

а) геройський шум, грізний звук, полум'яні звуки, грізний вартовий, божественні науки, прославлені науки та ін;

б) сумний дзвін, серце ніжне, боязка сором'язливість, млосні очі, тихі сльози, душевний смуток, жилаць безмовний та ін;

в) коротка мить, швидкоплинне сновидіння, оманливий спокій, душевна негаразд, кипляча душа, пустельний край, загадковий погляд, мертве мовчання, фатальний час, бурі фатальні та ін;

г) алея олунена, ландолет бензиновий, форелева річка, сміх сміховинних сміхів, швидколітні коні, тифозне небо та ін.

Завдання № 5.

Європейський класицизм належить до такої художньої системи, яка має чітку ієрархію художніх принципів. Ними керувалися всі без винятку митці. Ці художні настанови відбилися в численних естетичних програмах і трактатах, що писалися впродовж кількох століть. У сучасній науці

вирізняють кілька визначальних історичних етапів цього стилю. Серед них класицизм XVII ст., просвітницький класицизм (традиційно – класицизм та просвітництво як літературні напрями).

Визначте основні риси цих напрямів у творах.

Ж.-Б. Мольєр «Міщанин-шляхтич»

Ф. Шиллер «Дон Карлос»

Вольтер «Простак»

Й. Гете «Горкватто Тассо»

П. Корнель «Сід»

Завдання № 6.

Назвіть риси сентименталізму в повісті І. Котляревського «Маруся» та п'єсі «Наталка полтавка».

Завдання № 7.

Підберіть з доробку англійських, французьких, німецьких, українських поетів XIX століття приклад романтичного твору. Аргументуйте віднесення твору до романтизму.

Знайдіть оригінал англійського твору, зробити його переклад (підрядник). Порівняйте переклади романтичного твору (знайти два переклади українською мовою) з оригіналом, здійснити аналіз перекладів.

Завдання № 8.

На думку вчених, у повісті Оноре де Бальзака «Гобсек» представлені романтичні та реалістичні риси. Визначте їх, відповівши на такі запитання:

– Чому саме адвокат Дервіль розповідає історію про Гобсека, а не сам автор?

– Чому на перших сторінках повісті Гобсек постає надто загадковою особистістю, овіяною романтичним ореолом? Що відомо про його минуле? У чому його таємниця? Чи впливають портретні характеристики Гобсека на створення образу «романтичного героя»?

– Яка роль кольору, наближеного до золота та срібла? Яку функцію ці кольори виконують у творі?

– У чому сенс життєвої філософії Гобсека?

– Чи можна вважати, що непомірна ощадливість, розважливість Гобсека та нестримна жадібність роблять його заручником власної філософії та свідчать про повну деградацію лихваря?

– Навіщо Гобсеку так багато грошей?

– У чому трагедія Гобсека?

– Як ви вважаєте, Гобсек помирає «режисером» чи «актором»?

4.7.2. Модернізм і його течії

Завдання № 1.

Підберіть із доробку українських та європейських поетів приклади всіх модерністських напрямів (символізму, імпресіонізму, експресіонізму, футуризму, сюрреалізму). Аргументуйте віднесення твору до певного напрямку.

Задание № 2.

Прочитайте вірш М. Семенка «Сонцекров». Визначте, до якого напрямку модернізму він належить? Доведіть свою думку.

Сонцекров

Без сонця жити я не хочу
стерпіть не можу я холодних ліхтарів
я сонце кров люблю і в крові сонце
і знову сонце в кровофарбах малярів
а як затулить хмара моє сонце
ще не холоне моя кров тоді
вона горить палає й рве охоче
щоб не коритися ні палу ні воді
вона бере мене і линею разом вгору
і сонце зустрічаєм знов
і кричимо:
сонце
драстуй –
шле тобі привітання бунтливий Семенко!

Завдання № 3.

Спираючись на запропоновані нижче тексти поетів-модерністів, визначте, до яких літературних напрямів і течій вони належать.

Охарактеризуйте, концепцію світу та людини у кожному вірші, відповівши на запитання:

– Визначте ставлення світу і людини та світу до людини у кожному тексті.

– У якому емоційному стані перебуває ліричний герой у кожному вірші? Якими засобами автори передають такий стан?

– Назвіть ключові образи та мотиви в текстах, визначте їхнє семантичне наповнення.

– Охарактеризуйте простір, у якому розгортається історія ліричного героя. Яку роль при цьому відіграє колірна та звукова наповненість цього простору?

– Назвіть основні засоби та прийоми створення авторами модерністської моделі світу.

Кость Буревій (Едвард Стріха)

*«Зозендропія» Конструктивно-експериментальна радіопоема
(уривок)*

Червоні чвари!
Час червоний!
Цурило
череве
чи чоло,
чи чо,
чи чох,
чи чор зна що?
Чи очі плачуть,
чи регочуть?
Чи чорне щось червнєве?
Чи кінь червоний скаче
назустріч чорному коневі?
Нехай він чорний,
нечай білий, –
усім чортам одна ціна:
біль,
біль,
біль,
біль,
біль балок білих

й червоно-білая стіна!

Мерсі!

Мерсі!

червоний читачу!
Мерсі, що почекав,
поки я в честь чека
алітерації
на ч,
на р,
на б
черкав.

М. Семенко «Білі білі як коралі...»

Білі білі як коралі
білі зуби зуби Галі
тіло біле все у неї
тіло білої лілеї
вона вся така пестлива
повна чарів повна дива
біла вся душа її
в ній жартують солов'ї
я коханням ясномили
розстилаю білий килим
і до ніг її кладу
і схилюся й упаду
у бажанні буйносмілім
у єднанні чистобілім
в білосерденько загляну
жити далі ні не стану
тіло біле все у неї
тіло білої лілеї
серце в неї із кришталю
Галю! Галю!

М. Вороний «Блакитна Панна»

Має крилами Весна
Запашна,
Лине вся в прозорих шатах,
У серпанках і блаватах...
Сяє усміхом примар
З-поза хмар,
Попелястих, пелехатих.

Ось вона вже крізь блакить
Майорить,
Довгождана, нездоланна...
Ось вона – Блакитна Панна!..
Гори, гай, луки, поля –
Вся земля
Їй виспівує: «Осанна!»

А вона, як мрія сну
Чарівна,
Сяє вродою святою,
Неземною чистотою,
Сміючись на пелюстках,
На квітках
Променистою росою.

І уже в душі моїй
В сяйві мрій
В'ються хмелем арабески,
Миготять камеї, фрески,
Гомонять-бринять пісні
Голосні
І сплітаються в гротески.

П. Карманський «Знемігся я життям...»

Знемігся я життям, грізний опир одчаю
Приссався до душі, як той страшний поліп.
Стою, як торс журби, дивлюся в даль безкраю

І тужу, як жебрак, що від плачу осліп.
Верхи дрімучих гір, блакит небес і зорі –
Усе мене гніте, як віко від трунви.
Піду на сірий шлях і в немічній покорі
Знімаю рамена й голошу молитви.
А чорний океан знемоги і зневір'я
Гребе мені з-під ніг останню п'ядь землі.
Поранений, без сил, лежу у стіп узгір'я
І чахну, як листок, що зжовк та впав з гіллі.

Ліна Костенко «Спини мене»

Спини мене отямся і отям
така любов буває раз в ніколи
вона ж промчить над зламаним життям
за нею ж будуть бігти видноколи
вона ж порве нам спокій до струни
вона ж слова поспалює вустами
спини мене спини і схамени
ще поки можу думати востаннє
ще поки можу але вже не можу
настала черга й на мою зорю
чи біля тебе душу відморожу
чи біля тебе полум'ям згорю.

РОЗДІЛ V ПИТАННЯ ДО САМОКОНТРОЛЮ

1. Літературознавство як наука. Самостійні та допоміжні дисципліни літературознавства.
2. Мова, предмет і мета художньої літератури.
3. Художня література як вид мистецтва.
4. Образність.
5. Форма й зміст художньої літератури. Різні підходи в розмежуванні форми й змісту.
6. Зміст художнього твору, його компоненти.
7. Тема. Класифікація тем.
8. Проблематика. Типи проблематики. Співвідношення тематики й проблематики.
9. Ідея художнього твору. Значення автора.
10. Пафос, його типологічні різновиди.
11. Художній образ, його класифікації.
12. Прийоми й способи творення художнього образу.
13. Портрет. Різновиди портрета.
14. Пейзаж. Функції образів природи. Міський пейзаж, його функції.
15. Психологізм, його застосування в художній літературі. Форми й прийоми психологізму.
16. Форми художньої умовності (життєподібність і фантастика). Форми та прийоми фантастики.
17. Художній час і художній простір, їх класифікація.
18. Сюжет і фабула. Типи сюжетів.
19. Елементи сюжету.
20. Позасюжетні елементи.
21. Композиція. Типи композиції.
22. Композиційні прийоми.
23. Композиція образної системи, система персонажів, композиція художнього мовлення.
24. Античне віршування. Метрична система віршування. Гекзаметр. Пентаметр.
25. Силабічна система віршування.
26. Силабо-тонічна система віршування: загальна характеристика.

27. Двоскладові розміри вірша, їх поєднання з пирихієм, спондеєм. Роль метричної константи.

28. Трискладові розміри вірша, пропуски наголосів і надсхемні наголоси в трискладових розмірах.

29. Клаузула, цезура та їх призначення. Ритмічні паузи, їх призначення, постановка, переноси.

30. Рима. Види рим. Способи римування. Білі вірші.

31. Строфа, види строф (терцин, октави, сонети, «онегінська» строфа тощо). Своєрідність їх строфічної будови.

32. Тонічна система віршування.

33. Між віршем і прозою. Верлібр.

34. Номінативна й лексико-експресивна функції художньої мови (іронія, сарказм, перифраз, архаїзми, неологізми, діалектизми, варваризми).

35. Алгоритична зображувальність слів (епітети, порівняння; метафора, метонімія, синекдоха; уособлення, алегорія тощо).

36. Види словесно-предметної образотворчості (гіпербола, літота, гротеск; синоніми, антоніми тощо).

37. Інтонаційно-синтаксична виразність художньої мови (антитеза, оксіморон; еліпсис, інверсія; асиндетон, полісиндетон; замовчування; градація, паралелізм, словесні повтори; анафора, епіфора, стик, рефрен; риторичні запитання, вигуки, звернення тощо).

38. Епос як рід літератури.

39. Види та жанри епосу.

40. Лірика як рід літератури.

41. Види та жанри лірики.

42. Драма як рід літератури.

43. Види та жанри драми.

44. Виникнення й розвиток літературних родів, їх співвідношення з категорією жанру.

45. Поняття типу творчості. Реалістичний і нереалістичний типи творчості.

46. Поняття художнього методу. Характеристика основних художніх методів.

47. Поняття літературного напрямку, течії, школи.

48. Поняття літературного процесу як закономірного історичного розвитку літератури. Відносна самостійність і наступність у розвитку літератури.

49. Дольник. Тактовик. Акцентний вірш.

50. Стадіальність літературного розвитку. Виникнення й розвиток художніх методів і літературних напрямів.

РОЗДІЛ VI ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Астрахан Н. Теорія літератури: основи, традиції, актуальні проблеми: навч. посіб. Київ: Видав. дім Дмитра Бураго, 2021. 296 с. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/32716/1/Astrahan.pdf>
2. Будний В. Вступ до літературознавства. Львів, 2017. 266 с. URL: <http://philology.lnu.edu.ua/course/vstup-do-literaturoznavstva-slavisty>.
3. Галич О. А. Вступ до літературознавства: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. 324 с.
4. Зарва В. Теорія літератури: навч. посіб. Бердянськ: БДПУ, 2019. 168 с.
5. Козлик І. Літературознавчий аналіз художнього тексту / твору в умовах сучасної міжнаукової та міжгалузевої взаємодії. Брно, 2020. 235 с.
6. Короткий тематичний літературознавчий словник. Ч. IV: Напрями, школи, течії в теорії літератури: навчальний посібник; 4-те вид. / укл. Г. Білик. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2021. 128 с.
7. Літературознавство. Словник основних понять / пер. з нім. А. Цяпи. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2018. 280 с.
8. Орлова О. В., Орлов О. П. Основи літературознавства. Тексти лекцій: навчально-методичний посібник для підготовки здобувачів освітнього ступеня «бакалавр» галузь знань 01 Освіта / Педагогіка за спеціальністю 014 Середня освіта «Мова і література (англійська / німецька)». Полтава: ПНПУ, 2020. 134 с.
9. Основи теорії літератури: навчальний посібник. Старобільськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2021. 114с.
10. Пангелова М. Б. Курс лекцій з навчальної дисципліни «Вступ до літературознавства» для студентів I курсу денної та заочної форм навчання за напрямом 6.020303 «Філологія. Мова і література». Переяслав-Хмельницький, 2017. 118 с.
11. Пащенко М. В. Теорія літератури: навч.-метод. посіб. Одеса: Астропринт, 2019. 90 с.
12. Скорина Л. Аналіз художнього твору: Навчальний посібник для студентів гуманітарних спеціальностей (філологія, літературна творчість, журналістика). Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2013. 424 с.

13. Ференц Н. С. Основи літературознавства. К.: Знання, 2018. 432 с.

Допоміжна

1. Агеєва В. Апологія модернізму: обрис ХХ віку: статті та есеї. К.: Грані – Т, 2011. 408 с.

2. Антофійчук В. І., Нямцу А. Є. Проблеми поетики традиційних сюжетів та образів у літературі. Чернівці: Рута, 1997. 200 с.

3. Баррі Пітер. Вступ до теорії: літературознавство і культурологія. К.: Смолоскип, 2008. 360 с.

4. Біла А. Український літературний авангард: пошуки, стильові напрямки: монографія. К.: Смолоскип, 2006. 464 с.

5. Біла Анна. Символізм: наукове видання. К.: Темпора, 2010. 272 с.

6. Біла Анна. Сюрреалізм: наукове видання. К.: Темпора, 2010. 208 с.

7. Біла Анна. Футуризм: наукове видання. К.: Темпора, 2010. 248 с.

8. Білоус П. В. Вступ до літературознавства: навчальний посібник. К.: ВЦ «Академія», 2011. 336 с.

9. Білоус П. В., Левченко Г. Д. Вступ до літературознавства: навч. посібник для самостійної роботи студента. К.: ВЦ «Академія», 2012. 364 с.

10. Білоус П. В. Теорія літератури: навчальний посібник. К.: Академвидав, 2013. 328 с.

11. Бовсунівська Т. В. Основи теорії літературних жанрів. К.: ВПЦ «Київ. ун-т», 2018. 520 с.

12. Бондаренко Ю. І. Вивчення образів-персонажів літературного твору в школі: посіб. для студ. філол. факультетів. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2015. 218 с.

13. Будний В., Ільницький М. Порівняльне літературознавство [Електронний ресурс]: підручник для студ. ВНЗ. Затв. МОНУ. К.: Вид. дім «Києво-могилянська академія», 2008. 430 с.

14. Васильєв Є. М. Сучасна драматургія: монографія. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2017. 532 с.

15. Вивчення форм метафоризації в епічному творі: навч. посіб. до лекц. курсів «Вступ до літературознавства», «Поетика», «Теорія літератури» та спецкурсів для студентів спец. «Українська мова та література» / Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, Філол. ф-т, Каф. теорії літ. та компаративістики; авт.-уклад. М. В. Пащенко. Одеса: Астропринт, 2014. 151, [1] с.

16. Вступ до літературознавства: хрестоматія: навч. посібник / упоряд. Н. І. Бернадська. К.: Либідь, 1995. 256 с.
17. Галич О. А. Історія літературознавства. Частина І: зарубіжне літературознавство: підручник для філологічних спеціальностей. К.: Шлях, 2006. 208 с.
18. Галич О. А. Історія літературознавства. Частина ІІ: Українське літературознавство: підручник для філологічних спеціальностей. Луганськ, 2006. 160 с.
19. Горболіс Л. М. Теорія літератури і методологічний дискурс: навч. посіб. для студентів-філологів: у 2 ч. Суми: Мрія-1, 2014. Ч. 1. 2014. 205 с.
20. Дзик Р., Червінська О. Онтологічна суть перенесення значень: інтерпретаційний ресурс метафори. Питання літературознавства, 2020, № 101. С. 729.
21. Зборовська Ніла. Психологія і літературознавство. К.: Академвидав, 2003. 392 с.
22. Іванишин П. Критика і метакритика як осмислення літературності: монографія. К.: Академія, 2012. 288 с. (Монограф).
23. Ільницький М., Будний В. Порівняльне літературознавство: у 2 ч. Частина І. Лекційний курс. Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2007. 280 с.
24. Коваленко Г. П. Вступ до наукового літературознавства. Суми: Корпункт, 2015. 351 с.
25. Когут О., Литвин Н., Вступ до літературознавства. URL: <http://chitalnya.nung.edu.ua/node/4609>
26. Маценка С. Метамистецтво: словник досвіду термінотворення на межі літератури й музики. Львів: Априорі, 2017. 120 с.
27. Моклиця М. Алгоричний код літератури, або Реабілітація алегорії триває: монографія. Київ: Кондор-Видавництво, 2017. 292 с.
28. Моклиця М. В. Вступ до літературознавства: навчальний посібник для студентів ВНЗ. Луцьк: ВНУ імені Лесі Українки, 2011. 468 с.
29. Моклиця М. В. Модернізм в українській літературі ХХ століття: навчальний посібник для студентів-філологів. К.: Видавничий дім «Кондор», 2017. 392 с.
30. Моклиця М. В. Модернізм у творчості письменників ХХ ст.: у 2 ч. Українська література. Луцьк: Видавництво ВДУ «Вежа», 1999.

31. Моклиця М. В. Модернізм як структура. Філософія. Психологія. Поетика: монографія. Луцьк: Видавництво ВДУ «Вежа», 1998, 2002. 395 с.
32. Моклиця М. Основи літературознавства: посібник для студентів філол. факультетів. Тернопіль, 2002.
33. Наєнко М. К. Історія українського літературознавства і критики: Рекомен. МОНУ для студ. ВНЗ. К.: ВЦ «Академія», 2010. 520с. (Альма-матер).
34. Наливайко Д. Теорія літератури й компаративістика. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2016. 347 с.
35. Сучасна літературна компаративістика: стратегії і методи. Антологія [Електронний ресурс] / за ред. Наливайко Д. К.: Вид. дім «КиєвоМогилянська академія», 2009. 487 с.
36. Теорія літератури: концепції, інтерпретації: наук. зб. / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т філології, Каф. теорії літ., компаративістики і літ. творчості, Бердян. держ. пед. ун-т; [редкол.: Грицик Л. В. (голова) та ін.]. Київ: Логос, 2015. 295 с.
37. Тичініна А. Р. Сучасні методологічні практики: навчально-методичний посібник; передмова О. В. Червінської. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т ім. Юрія Федьковича, 2018. 160 с.
38. Ткаченко А. Мистецтво слова: Вступ до літературознавства: підруч. для студентів. Вид. 2-ге. К.: ВПЦ «Київ. у-т», 2003. 448 с.
39. Українська верифікація: питання історії та теорії: зб. пр. Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої ювілеєві доктора філологічних наук, професора Наталії Василівни Костенко / упор.: Б. І. Бунчук, Р. В. Пазюк. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2017. 256 с.
40. Шевельов Ю. Вибрані праці: у 2 кн. Літературознавство [Електронний ресурс]. Книга 2 / упор. Дзюба І. К.: Вид. дім «КиєвоМогилянська академія», 2008. 1151с.
41. Юриняк А. Літературні жанри малої прози. К., 1996.

Словники та енциклопедії

- Енциклопедія постмодернізму / за ред. Ч. Вінквіста, В. Тейлора; [пер. з англ.] К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. 503 с.
- Кузьменко В. І. Словник літературознавчих термінів. К.: Український письменник, 1997. 230 с.
- Літературознавство. Словник основних понять / пер. з нім. А. Цяпи. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2018. 280 с.

Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. К.: ВЦ «Академія», 2007.

Літературознавчий словник-довідник / за ред. Гром'яка Р. Т. та інш. 2-ге вид., випр., доповн. К.: Академія, 2007. 752 с. (Nota bene).

Наєнко М. К. Українське літературознавство: Школи, напрями, тенденції. К.: ВЦ «Академія», 1997. 320 с.

Періодичні фахові видання

1. Всесвіт: фаховий журнал світової літератури. Київ: Видавничий дім «Всесвіт»: <http://vsesvit-journal.com>

2. Всесвітня література в сучасній школі: науково-методичний журнал Міністерства освіти і науки України. Київ: РА «Освіта України».

3. Всесвітня література в школах України: науково-методичний журнал Міністерства освіти і науки України. Київ: Педагогічна преса.

4. Зарубіжна література в школах України: науково-методичний журнал. Київ: Антросвіт: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/zlvsh/index

5. Всесвітня література та культура: науково-методичний журнал. Київ: Антросвіт.

6. Зарубіжна література: науково-методична газета. Київ: Шкільний світ: <http://literatura@1veresnya.com.ua>

7. Зарубіжна література в школі: науково-методичний журнал. Харків: Основа.

8. Слово і Час: науково-теоретичний журнал. Київ: Національна академія наук України, Інститут літератури імені Тараса Шевченка, Національна спілка письменників України: <http://www.slovoichas.in.ua>

Сайти бібліотек

1. Державна бібліотека України для юнацтва: <http://www.4uth.gov.ua/>

2. Національна бібліотека України для дітей: www.chl.kiev.ua/

3. Національна парламентська бібліотека України: <http://www.nplu.org/>

4. Львівська обласна бібліотека для дітей: <http://kazkar.at.ua/lodb.org.ua/>

5. Електронна бібліотека української літератури (зарубіжна література): <http://ukrlib.com>

6. Бібліотека українського центру: <http://ukrcenter.com>

Навчальний посібник
Алла Анатоліївна Рубан
Кандидат філологічних наук, доцент

ПРАКТИКУМ
ЗІ ВСТУПУ ДО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВА